

SISEKAITSEAKADEEMIA

KRIMINAALMENETLUS: TÕENDAMINE KOHTUEELSES MENETLUSES

Üldkäsitlus

URMAS KRÜGER

Tallinn 2006

Õppevahend on mõeldud abimaterjaliks Sisekaitseakadeemia politseikolledži õppuritele ja kõigile neile, kellel nüüd või tulevikus tuleb ametialaselt tegeleda kriminaalasjade kohtueelse menetlemisega. Oma põhiolemuselt kujutab õppevahend eeluurimise ABC-d – kõrvuti tõendamise õigusliku poolega leiavad õppevahendis käsitlemist ka tõendamise üldtaktikaline ja -metoodiline pool.

Tekstis kasutatud lühendid:

JTS – Jälitustegevuse seadus
KarS – Karistusseadustik
KrMK – Kriminaalmenetluse seadustik
RT – Riigi Teataja

ISBN 978-9985-67-146-7

© Autoriõigused Urmas Krüger ja Sisekaitseakadeemia, 2007

Sisekaitseakadeemia
Kase 61, 12012 Tallinn
aprill 2007

Sisukord

EESSÕNA	4
1. TÕENDAMISEST ÜLDISELT	6
1.1. Tõendamise lätted	6
1.2. Tõendamise olemusest.....	8
1.3. Tõendamise mõistest.....	12
2. TÕENDITEGA SEONDUVAST.....	21
2.1. Tõendite olemusest ja mõistest.....	21
2.1.1. Tõendi sisule esitatavad nõuded	22
2.1.2. Tõendi vormile esitatavad nõuded.....	26
2.1.3. Tõendi kogumise tingimused.....	32
2.1.4. Tõendi kujunemise jälgitavus	36
2.1.5. Teemaosa kokkuvõtteks.....	41
2.2. Tõendite liigid	42
2.3. Tõendivormi väline tõendite liigitus.....	52
3. TÕENDAMISE EESMÄRGISTAMINE.....	54
3.1. Tõendamise üldeesmärk	55
3.2. Üldeesmärgi-siseste eesmärkide astendamine. Eesmärkide sisu ja eesmärkide saavutamise võimalik järjekord.....	56
3.2.1. Tõendamisesse ehk asjaolud, mida tuleb tõendada	61
3.2.2. Tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamisega seotud asjaolud	67
3.2.3. Tõendamistoimingute eesmärgistamine.....	71
4. TÕENDAMISE LOOGILINE JADA.....	75
4.1. Kuriteo tunnuste ilmnemine ja kriminaalmenetluse alustamine	76
4.2. Tõendamiseseme asjaolude teadvustamine.....	78
4.3. Tõendiallikate ja abistava informatsiooni allikate tuvastamine.....	79
4.4. Tõendiallikate ja abistava informatsiooni allikate läbitöötlus	80
4.5. Tõendite ja muu informatsiooni hindamine.....	81
4.6. Otsuste tegemine.....	82
5. TÕENDAMISE KAVANDAMINE JA PLAANIMINE	85
5.1. Eesmärk, mida tahetakse saavutada	87
5.2. Aeg, mille jooksul eesmärgini tahetakse jõuda.....	87
5.3. Lähte-, ehk stardipositsioon, millelt hakatakse eesmärgi poole liikuma. ...	88
5.4. Tegevused, mille abil kavatsetakse eesmärgini jõuda	92
6. MUU TÕENDAMINE KRIMINAALASJA MENETLEMISEL.....	94
7. TÕENDAJA HÄÄLESTATUS JA HOIAKUD.....	96

EESSÕNA

Õppevahend on rakendusliku mõttelaadiga, kuid seda mitte stiilis: “Nüüd haara naelast vasaku käe nimetissõrme ja pöidlaga nii, et .... ning parema käega võta haamer kätte nii, et ....”, – inimene peab ikka ise ka mõtlema. Õppevahendi eesmärgiks on edastada lugejale kohtueelsest menetlusest ning menetleja rollist selles need põhiteadmised, mis on hädavajalikud menetluse oskuslikuma alustamise ja läbiviimise seisukohalt, ükskõik millise kuriteo uurimisega tegu ka ei oleks. On oluline suunata menetleja professionaalselt mõtlema ning justkui objektiivse kõrvaltvaatajana ise oma tegemisi hindama. Pikaajalise praktikuna pean lisaks karistusõiguse ning kriminaalmenetlusõiguse teoreetiliste konstruktsioonide ja õiguslike formaalsuste adumisele tarvilikuks selget elulist arusaama menetlustegevuse sotsiaalsest olemusest, selle üksikute komponentide omavahelisest sidususest ning seotusest kohtueelse menetluse väliste institutsioonide ja väärtussüsteemidega.

Käesoleva õppevahendi esimeses poolosas käsitlen kohtueelses menetluses läbiviidava tõendamisprotsessi üldist olemust ning peatun pikemalt tõenditega seonduvatel küsimustel. Õppevahendi esimene poolosa ilmus eraldi brošüürina ka 2005 aastal. Käesolevas õppevahendis olen tollast materjali ümber kohandanud ja mõneti täiendanud. See materjal peaks lugejale andma arusaama nii kohtueelse tõendamistegevuse põhimõtetest ja kohast õigusemõistmisega seonduvate sotsiaalsete protsesside ahelas, kui ka tõendite õiguslikust ja sotsiaalsest olemusest. Õppevahend tervikuna peaks kujundama lugejas erialast, tõendikeskset mõtlemist. Õppevahendi teises poolosas tulevad vaatlemise alla tõendamistegevuse loogiline ja õiguslik struktuur, tõendamistegevuse üldtaktikalised ja üldmetoodilised küsimused. Teine poolosa peaks menetlejal aitama orienteeruda menetluses paratamatult kuhjuvas, täitmistvajavate ülesannete rägastikus, aitama menetlejat nende ülesannete täitmise järjestamisel ja organiseerimisel ning suunama menetlejat mõistma, milline tegevus millisel ajal oluline on. Õppevahendis on läbivalt vaatluse all tõendite hindamise küsimustik, mis elus küündib kuni Riigikohtuni ja ilma milles üksikasjalikumalt orienteerumata, ei ole menetlejal igakülgseid eeldusi tarkade uurimistaktikaliste ning -metoodiliste valikute tegemiseks.

Õppevahendis räägitust arusaamine eeldab vähemasti elementaarteadmisi karistusõigusest ja kriminaalmenetlusõigusest ning orienteerumisest Karistusseadustiku ja Kriminaalmenetluse seadustiku sätetes. Õppevahendis kajastatav on taotluslikult üles ehitatud perioodiliste mõttekorduste teel sel moel, et ühe ja sama mõtte arendus esineb erinevates kohtades erinevate näidete ning erinevate vaatenurkade all – niiviisi peaks õppevahendis kajastatu kutsuma lugejat kirjutatud rohkem kordi lahti mõtestama, milline tegevus soodustab olulisemate teadmiste ning vaadete kindlamat kinnistumist lugeja mällu ning nende saamist lugeja erialase mõttemaailma osaks.

Kuigi õppevahend hõlmab kohtueelse menetluse sõlmküsimusi, millised on õppevahendieelselt laialdast käsitlemist leidnud nii eesti-, kui muukeelses erialakirjanduses, ei võta ma üksikasjalikumalt ette ühegi varasema autori kirjutisi, analüüsima neid tänase päeva menetlustegelikkuse seisukohast. Õppevahend on kirjutatud nende teadmiste ja kogemuste pinnalt, mis on minusse kogunenud enda õpingutest ja praktilisest tööst saadud kogemustest. Viitamata konkreetselt ühelegi nimele, tänan ma kõiki oma endisi õppejõude, kolleege nii kodu- kui välismaalt ja mulle isiklikult mittetuttavaid erialaste kirjutiste autoreid nende teadmiste ja oskuste eest, mida nad on mulle vahetult või oma trükiste kaudu andnud.

Õppevahend on menetlejakeskne konkreetse ametniku tähenduses. Seadus märgib menetlejaks ka uurimisasutuse. Mina lähtun sellest, et konkreetseid tööülesandeid täidavad ja inimestega suhtlevad

ikkagi inimesed, ametnikud. Seetõttu, öeldes “menetleja”, pean ma silmas menetlust läbiviivat füüsilist isikut, tema hoiakuid, mõtteid, tegemisi.

Õppevahendis esitatud näited puudutavad valdavalt politsei pädevusse kuuluvaid menetlusi. Teistsugust menetluspädevust omavatel menetlejalatel muudest ametkondadest tuleks nende näidete puhul leida kohased paralleelid omast töövaldkonnast, kuivõrd menetluse põhireeglistik ja -tõed hõlmavad ükskõik millise kuriteo eeluurimist.

Õppevahendi koostamisel püüdsin järgida seadusandlusest tulenevat terminoloogiat, kuid kohati olen kasutanud siiski legaalsõnavarast teisendatud terminoloogiat, kuivõrd see keeleliselt on olnud kohasem räägitava sisulisele mõistmisele. Nii näiteks lubasin endale paiguti “kohtueelse menetlemise” asemel tarvitada määratlust “eeluurimine”. Terminoloogiliste “hüpete” puhul, juhtumeil, kus eeldasin lugejas segadust tekkida võivat, olen püüdnud anda lõiguti sisulised vasted või selgitused tarvitatavale erisugusele sõnakasutusele.

Õigusaktidele viited on esmakasutusel antud täisnimetustena, millede järel sulgudes on märgitud edaspidiselt kirjutatus kohatav tähekombinatsioon. Kui kohtate tekstis paragrahvi märki ilma mingi õigusakti nimetuse või sellest tuletatud tähekombinatsioonita, siis olen paragrahvimärgi all mõelnud Kriminaalmenetluse seadustiku sätet.

1. TÕENDAMISEST ÜLDISELT

Antud teema puhul ei pea ma kõikjal üks-üheselt järke kehtivate seaduste tekstide sõnakasutusega, vaid esitan olulisemad teemakohased vabamõtted. Seaduste tekst võib ajas muutuda, tõendamise põhiolemus on aegade jooksul vähe muutunud.

1.1. Tõendamise lätted

Aasta jooksul pannakse Eestis inimeste poolt toime kümneid tuhandeid tegusid, mida Karistusseadustiku sätetest tulenevalt saab ja tuleb pidada kuritegudeks. Menetlejad saavad kuriteo toimepanemisest teada tagantjärele alles siis, kui tegu on juba aset leidnud (jätan käsitlemata need juhtumid, mil menetlejani jõuab informatsioon kavandatavast või teoksil olevast kuriteost). Reeglina jõuab informatsioon toimepandud (arvatavalt) kuriteost menetlejani teiste isikute vahendusel: nii näiteks tuleb isik O politsei valvelauda ja avaldab, et kümnekond minutit tagasi, kui ta läbis lähedal asuvat parki, jooksis tema juurde noormees, kes rebis tal käest käekoti ning põgenes koos sellega; või helistab isik A politseiliinile, teatades, et tulnud õhtul töölt koju, leidis ta oma korteri ukse lahti murtud olevat ning nägi, et korteris on asjad segi paisatud ja kadunud on televiisor, videomagnetofon, arvutikomplekt ning rida muid esemeid; või teatab keegi isik B, et linnaäärses pargis põõsaste vahel lebab kellegi meesterahva surnukeha; või avastab keegi isik R mere ääres jalutades kaldajoonel õlireostuse ning teavitab sellest päästeteenistust. Edasi, ametkondlikke kanaleid pidi jõuab informatsioon menetlejani. Viise, kuidas, ja isikuid, kelle kaudu informatsioon arvatavast kuriteost (**kuriteoteade**) menetlejani jõuab, võib olla palju.

Igale sellisele informatsiooni laekumise juhtumile on iseloomulikud järgmised sisulised tunnused:

- inimesed, kellest informatsioon lähtub, arvavad (või vähemasti peavad võimalikuks), et aset on leidnud halb, neid endid või kedagi teist isikut või elu mingit olulist valdkonda kahjustanud tegu. Informatsiooni edastaja arvab, et sellise teo tagamaad tuleb välja selgitada, et teo toimepanija tuleb tuvastada või teadaolev toimepanija ruttu vastutusele võtta, et toimepanija peab saama karistatud, ning et kogu selle küsimustikuga peab tegelema kas politsei või muu riiklik institutsioon;
- tegu, mida arvatakse olevat kuritegu, on juba aset leidnud või siis on aset leidnud piisavalt kahjulik või ohumärke sisaldav osa sellest teost, s.t on ilmnenud sellise teo elulised mõjud ning meeltega tajutavad tagajärjed (kojusaabunu näeb lõhutatud korterist ja seda, et korterist on kadunud esemeid; pargis jalutaja näeb pargipõõsastikus maapinnal lebamas liikumatut verist inimkeha; kellegi ähvardused on tekitanud isikus hirmu jms);
- eelmärgitud mõjud ning tagajärjed (lähimas või kaugemas minevikus asetleidnud teo olevikuilmingud) ongi nendeks märkideks, mille alusel arvatakse mingi tegu toimunud olevat. Kas tegu tegelikult sellisena, nagu arvatakse, toimus, seda info edastaja ei tea (v.a. juhtumid, mil informatsiooni edastaja oli teo vahetu pealtnägija, -kuulja). Seega kogedes teo tagajärge, mis kajastavad vaid teo mõningaid fragmente, jääb tegu oma terviklikkuses ning kõigi tema koostisosaks olnud detailide omavahelises suhtestatuses meile mõistatuseks – me võime vaid oletada, mis aset leidis ja kes on ilmnenud tagajärge põhjustanud isikuks (olgu siis teo toimepanijana, kaasaaitajana või tagajärgedest mingit kasu saava või kasu lootva isikuna);
- informatsioon arvatavast teost võib esmakordselt menetlejani jõuda (reeglina jõuabki) vahendatuna läbi mitme isiku, mis tähendab, et menetleja kujutlus teost võib omandada ette ebaadekvaatse iseloomu. On ju olemas võimalus, et mõjusid-tagajärge kogenud isiku poolt edastatud informatsioon on puudulikult või ekslikult valesti fikseeritud või on informatsiooni vääralt tõlgendatud. Seetõttu on menetlejale edastatav teo mõjude-tagajärgede kirjeldus ebapiisav-ebatäpne, milline asjaolu omakorda põhjustab paratamatult teo kohta vääroletuste tekkimist. Paraku tuleb menetlejal võimalikule kuriteole viitava informatsiooniga

kokkupuutumisel oma tegemistes juhinduda aga just nendest andmetest, mis talle on laekunud.

Inimeste poolt õigusasutustesse edastatav informatsioon kujutab endast alati mingi sündmuse, millegi nähtu-kuuldu või mõne isiku käitumise üksikasjalikumalt kirjeldust. Sellises kirjelduses võivad sisalduda seigad, mis oma põhiselgusest sarnanevad tuntavalt mingile Karistusseadustiku eriosas kirjapandud kuriteo kirjeldusele. Sellise sarnasuse tuvastamisel võib öelda, et inimese poolt edastatud informatsioon sisaldab andmeid kuriteotunnuste olemasolust. Ametnikena peame me (kas konkreetsest ülema korraldusest lähtuvalt või tööülesannete jaotusest või otseselt seaduse nõuetest tulenevalt) saanud informatsioonile professionaalselt reageerima. Tuleb jõuda otsusele kriminaalmenetluse alustamise osas. Selle otsuse kujundamisel oleks kohane **analüüsida** saadud **informatsiooni tõesuse astet**.

Informatsiooni tõesuse analüüs võib aset leida:

- ainult **mõtteliselt** või
- **mõtteliselt koos vahetu kaemusega**

Mõtteliselt tuleb informatsiooni analüüsimine kõige sagedamini kõne alla juhtudel, mil meile laekuv informatsioon on jäädvustatud mingile infokandjale – paberile, mailina vms viisil (tegu võib olla ka vahetu telefonilise või silmast silma suhtlemisega). Me tutvume informatsiooniga ja püüame jõuda selgusele, kas informatsioonis kajastuv sündmuse, nähtuse, kellegi käitumise kirjeldus on eluline – kas kirjeldus jääb objektiivse võimalikkuse raamidesse; kas see, millest räägitakse, võis tõesti aset leida, esineda.

Näiteks: 2 avaldust.

Esimeses kirjutab meile isik P, et tema naabri, kes elab nende maja viiendal, ehk viimasel korrusel, rõdule laskuvad igal paarituurvilise kuupäeva õhtul mingid tundmatud olendid ja ühendavad ennast mingite traatidega maja katuselt kulgeva SAT juhtmetiku külge, misjärel P televiisori ekraanile ilmuvad mustad kujud, kes nõuavad temalt gaasimürgituse tekitamise ähvardusel kogu vara loovutamist naabrile.

Teises avalduses kirjutab kodanik S, et tema naabrit K-d külastavad tihti mitmesugused mehed, kellega koos naaber alkoholi tarvitab. Alkoholi tarvitamisega kaasneb pidev lärm, vali muusika, uste paugutamine ja muu müra. Kui S paar päeva tagasi läks K-d ja viimase külalisi korrale kutsuma, siis tulid K-l külas olnud kaks purjus noormeest talle kallale, hakkasid teda rusikatega näkku peksma, ning kui S oli saanud löökidest kukkunud, löödi talle veel paaril korral jalaga kõhtu. Seejuures ähvardati S-i, et kui ta peaks politseisse minema, siis “lüüakse ta üldse maha”.

Mõeldes nende kahe avalduse peale, öelge, kumma, kas P või S-i juttu võite Te eluliselt vettpidavaks (tõeseks) pidada?

Mõtteliselt koos vahetu kaemusega informatsiooni analüüsimine leiab aset, kui Te lähete ise sündmuskohale (või mujale võimaliku kuriteo ilminguid kätkevasse kohta) või kohtute füüsilist kahju kannatanud isikuga või Teile näidatakse arvatavast kuriteost pärinevate jälgedega eset (kirvest, mille tera küljepinnale on kleepunud verekahtlase määrdumisega juuksed, vms). Sellisel juhul kogete Te lisaks Teile juba mõtteainet pakkunud vahendatud informatsioonile ise vahetult arvatavast kuriteost jäänud ilminguid (lõhutud korteriust; verevalumeid isiku näos; piki kaldaäärt kulgevat tundmatu ja intensiivselt lõhna eritava hallikas-musta värvi vedelaine reostust ühes sellest määrdunud, surevate lindudega jms).

Tundnud eeslitatud analüüsimise tulemusel Teile laekunud informatsioonis ära “pildi”, mis sarnaneb mõne Karistusseadustiku eriosa paragrahvis kirjapandud teo kirjeldusega, ehk teisisõnu – olles tuvastanud kuriteotunnuste olemasolu, saab Teie ülesandeks alustada menetlustoimingute läbiviimist algselt oluliseima eesmärgiga:

- tuvastada, kas tõesti on leidnud aset tegu, mida karistusseaduse kohaselt saab kvalifitseerida kuriteona, ning millist liiki ja millise konkreetse kvalifikatsiooniga kuriteona: kus, kuna ja kuidas see tegu toime pandi, milliseid vahendeid ja tegutsemisviise teo toimepanemiseks kasutati ning milliseid kahjulikke tagajärgi see tegu põhjustas;¹
- kes on see isik või need isikud, kes on seotud selle teo toimepanemisega ning millistest õigusliku tähendusega asjaoludest konkreetselt (Karistusseadustiku valguses) tulenevad isiku vastutusele võtmise põhjendatus ja tarvidus, ja milles konkreetselt, isikute paljususe korral, seisneb iga isiku roll teo toimepanemises.

Siit maalt algab tegevus, mida võibki nimetada **tõendamiseks**.

1.2. Tõendamise olemusest

Te olete olukorras, kus teate üht-teist toimunud teost, midagi ehk võimalikust teo toimepanijastki, kuid Te ei tea kogu tõe toimunust ja toimepanija(te)st. Suuremale osale (nii on see enamuse menetluste alguses) eelmise teemapunkti lõpuosas näidatud eesmärgi kohastest küsimustest Te vastuseid anda ei oska. Järk-järgult, samm-sammult tuleb Teil, saamaks vastuseid Teid huvitavatele küsimustele, liikuda selle informatsiooni abil, mis Teil hetkel olemas on, enama informatsiooni saamisele.

Ametnikuna saate Te informatsiooni hankida vaid seaduslikul viisil ja seadustatud vahenditega.

Detektiiv- ja actionfilmide põhjal olete kindlasti täheldanud, kuidas keegi vennike (viimasel ajal mõni naine) käib baarides, sõidab kellegi koju või haagib end muul moel ja mõnes muus kohas kellelegi külge ning hakkab esitama teda huvitavaid küsimusi. Mõnikord saab ta enda jaoks rahuldavaid vastuseid (eriti, kui ta dollareid puistab), mõnikord mitte. Kui vastuseid pole kellelki saada, siis jälitab ta autoga kedagi, jälgib mõnda maja jne. Ta kogub informatsiooni mingi sündmuse, selles sündmuses osalenute või siis kellegi olevikukäitumise kohta. Ta teeb sisuliselt sama, mida peab tegema menetleja. Ometigi ei saa tema tegevust paigutada ühele pulgale menetleja tegevusega või vastupidi. Miks?

Sest:

- Erasisik, kogudes informatsiooni millegi või kellegi kohta, teeb seda kas enda, kellegi üksikisiku või kitsa isikute grupi huvides. Menetleja ei esinda üksikisikute või mingi grupi huve, ta esindab kogu sotsiaalset inimkooslust ja kogub informatsiooni õigusemõistmise kui ühe riikliku funktsiooni teostamise huvides.
- Kui erasisik kogub andmeid kellegi arvatava kuritegeliku käitumise kohta, siis ei pruugi andmete kogumise viis ja eesmärk olla inimlikkuse ning seaduste seisukohast heakskiidetavad, kõiki, kas mingi asjaolu esinemise või kellegi isiku suhtes nii poolt- kui vastuargumente arvestavad.

Selline eraviisiline andmete kogumine ei pruugi taotleda isiku andmist asjasse objektiivselt lähenema pidavate justiitsorganite võimkonda. Andmete kogumise mõtteks võib saada kellegi šantažeerimine, omakohtu täideviimine vms. Menetleja poolsete andmete kogumise eesmärgiks saab olla aga vaid isiku tegude arutada andmine karistusõiguslikku pädevust

¹ Karistusseadustikus sätestatud teo olemasolu tuvastamine on menetleja kõige esmane ülesanne, kuna vaid sellise teo asetleidmise põhjendatud kahtlus saab olla seaduslikuks aluseks inimeste n.ö tülitamisele ja andmete kogumisele riigiametnike poolt. Karistatava teo asetleidmise tunnustest tuleneb alus menetluse alustamiseks ja menetleja õigus läbi viia kõiki lubatud tõendamistoiminguid ning korraldada erineva iseloomuga ja kestvusega kitsenduste seadmist isikute põhiõigustele ning –vabadustele. Ühtlasi teenib karistatava teo tuvastamine menetleja esmase ülesandena menetluse ökonoomsuse põhimõtet – kui selgub, et tegu ei ole karistatava teoga, langeb ära muude tõendamisele kuuluvate asjaolude tuvastamise vajadus, s.t hoitakse kokku muidu asjatult kulutamisele minna võinud aega ning vahendeid

omavate institutsioonide (prokuratuur, kohus) kätte, ning andmete kogumise viisidki peavad olema seadustekohased ja üldtunnustatava käitumise piire järgivad;

- Erasisik ei pruugi informatsiooni koguda kuriteosündmuse ja selles osalenud isikute väljaselgitamiseks. Ta võib "luurata" kellegi eraeluliste seikade järele ja tunda huvi muude sotsiaalselt ohutute käitumisaktide ning suhete vastu. Menetlejal seevastu ei ole õigust koguda andmeid ilma mingi konkreetse kuriteo või vähemalt põhjendatult kuriteokahtlase teo lahendamise vajaduseta. Ametiisikul pole õigust "toppida oma nina" inimtegemistesse ja -suhetesse midu, kui üldisest huvist (mille väljenduseks on seadus) lähtuvalt. Menetleja võib koguda informatsiooni vaid nende asjaolude kohta, mis omavad karistusõiguslikku tähendust või asjaolude kohta, mis ise otseselt karistusõiguslikku tähendust ei oma, küll aga on viimastega lahutamatus seoses. See lahutamatu seos väljendub selles, et ilma neid asjaolusid käsitlemata ei ole võimalik kausaalselt tõendada, kirjeldada ja seletada karistusõiguslikult hinnatavat asjaolu või saavutada igakülgset ja objektiivset arusaama hinnatava asjaolu karistusõiguslikust tähendusest.

(Sellised kuriteolise käitumisega lahutamatus seoses olevad asjaolud võivad puudutada isikute teoelset käitumist: näiteks varguse toimepannute ühist joomingut, mille käigus otsustati vargile minna, võeti kuurist sõrgkang rünnatava korteri ukse lahtimurdmiseks jne; samuti aga ka teojärgset tegutsemist: näiteks varastatud asjade peitmist. Isiku poolt toimepandud teo karistusõiguslikku tähendust mõjutavaid asjaolusid võiks aga vaadelda järgneva näite valguses: T oli aastate jooksul korduvalt petnud erinevate meesisikutega oma meest V-d. Pärast järjekordset T poolset öist kodust äraolemist tekkis abikaasade vahel tüli, milles vihahoos V kägistas naise surnuks – truudusemurdmine ei ole Karistusseadustiku kohaselt kuritegu, küll aga omab ta mehe psüühilist seisundit mõjutada võinud kõrvalasjaoluna olulist tähendust mehe käitumise hindamisel tapmise erinevate koosseisude, s.h. provotseeritud tapmise aspektist).

- Erasisiku poolt teostatav informatsiooni kogumine ja vahendamine ei ole reeglustatud, või siis on seda väga üldiselt (karistusõiguslikult võib esineda seadusesätteid, mis keelavad teatud tegevused inimeste vastu huvi tundmisel (näiteks eraviisilise jälitustegevuse)). Erasisik võib saadud informatsiooniga käia ümber oma äranägemise järgi (ta jätab teadasaadu enda teada, ta müüb info kellelegi maha, edastab hangitud andmed kokkuleppel huvitatule), kusjuures pole oluline, kas ta saadud informatsiooni reprodutseerib suuliselt või kirjalikult, kas ta viskab mingi infokandja (kiri, lahendatavas asjas oluline ese vms) minema, jätab lauasahtlisse vedelema, topib paberkotti ning annab edasi või ..., jne.

Erasisikulise informatsiooni kogumise puhul pole head garantiid informatsiooni täpsusele, adekvaatsusele – kas siis seetõttu, et infokoguja sai valesti nähtust-kuuldust aru, või unustas ta kogetust midagi, või lihtsalt tüsati teda, või moonutab ta mingil ajel sihilikult ise laekunud informatsiooni. Menetleja vastutab kogutava informatsiooni usaldusväärsuse eest. Menetlejale teatavakssaava informatsiooni usaldusväärsuse kontrollimiseks ja jäädvustamiseks on seadus(t)es ettekirjutatud rida reegleid, millede järgimine on menetlejale kohustuslik.

Lugeja on võibolla sattunud elus olukorda, kus tema kohta on leitatud kas otseselt laimujuttu või siis on levinud moonutatud sündmustikuga jutud, milledes teda on kajastatud halvustavas valguses. Inimesed, kes selliseid jutte on kuulnud ja ise edastanud, on neid jutte uskuma jäänud. Ometigi midagi sellist, mida lugeja kohta on räägitud, pole olnud. On halb tunne, kui sinust usutakse seda, mida sa teinud või öelnud pole. Paraku piisab inimestele millegi uskuma jäämiseks, kellegi kohta arvamuse kujundamiseks vähesest – sõbra või mõne "usaldusväärse" tuttava jutuvadast, mille paikapidavust ei tule kuulajal mõttesegi kontrollida. Kujutagem ette, kui kellegi vahi alla võtmine, süüdimõistmine ja karistamine sõltuks lihtsalt inimeste poolt levivatest juttudest?! Ajaloos on palju näiteid repressioonide kohta, mis on osutunud võimalikuks tänu sellele, et polnud seadusi, mis kehtestanuks reeglid mingi teo hukkamõistetavaks ja kellegi süüdlaseks arvamise protsessi kohta, või olid küll reeglid, kuid võimurid ei suvatsenud neid järgida. Postkastid anonüümsete kaebekirjade tarvis teiste inimeste elude rikkumiseks ei ole just eriti kauge minevik.

Menetlejale on informatsiooni kogumiseks ja jäädvustamiseks kehtestatud reeglid selleks, et välistada (viia miinimumini) inimeste õiguste ning vabaduste ülekohtused kitsendamised ja inimeste alusetud hukkamõistmised – süüditunnistamised ja karistamised. Ühtlasi peavad need reeglid tagama, et ükski isik ei tekitaks sihilikult menetlejas valearusaamu uuritava sündmuse asjaolude, ega teiste inimeste käitumise osas (vastutus valekaebuse, valeütluse jne eest).

Lisaks suutlikkusele leida asjas olulise informatsiooni allikaid, peab menetleja olema oskuslik informatsiooni asjassepuutuvuse ning tõeväärtuse väljaselgitamisel ja informatsiooni nõuetekohasel jäädvustamisel (**tõendi sisule ja vormile esitataavad nõuded**).

Menetleja peab informatsiooni hankima viisil, mis on seadusega lubatud ning jäädvustama viisil, mis on seadusega nõutud. Menetleja poolt hangitud informatsioon peab olema jäädvustatud nii, et kõik oluline, mis on menetlejale teatavaks saanud, peab samas mahus ning samas kontekstis olema tajutavaks tehtud (tõendi dokumenteeritus) nii prokurörile, kohtule, kui ka ükskõik millisele isikule, kellel on õigus mingil ajaperioodil asja vastu huvi tunda. Informatsioon peab olema jäädvustatud nii, et iga teine isik saab kogutud informatsiooni sisust (menetlusdokumendis kirjapandust) ja selle tähendusest aru samaselt menetlejaga. Ühtlasi peab menetleja tagama kõigi infokandjate säilimise ja nõuetekohase edastamise või muu õiguslikest ettekirjutistest tuleneva käitlemise (teabetalletuse ja asitõendite suhtes kohaldatavad meetmed).

- Erasisiku poolt informatsiooni kogumise võimalused on küllaltki ahtad, toetudes valdavalt vaid isikulistele infoallikatele (inimestele, kes teavad midagi huvialuse asja suhtes öelda), vahel mõne objekti pealiskaudsele vaatlemisele, mõnikord kellegi jälgimisele.

Menetleja kasutada on aga laialdane kriminalistikaalane tehnika ja kogemus, paljud eriliiki ekspertiisiteadmised, head väljaõpet ning tarvilikku tehnilist varustatust omavad jälitustoimingute läbiviijad, samuti mitmetes spetsiaalsetes infosüsteemides-registrites sisalduv andmestik. Ka saab menetleja pöörduda informatsiooni otsimisel avalikkuse poole, toetuda massimeedia abile.

- Erasisiku poolt teostatav informatsiooni kogumine ei ole tagatud riikliku sunnijõuga. Nõndanimetatud eradetektiiv võib ju tahta kellegagi kohtuda või esitada kellelegi küsimusi, aga kui see keegi ei taha kohtuda või küsimustele vastata, siis ei saa eradetektiiv teda selleks ka kuidagi kohustada, sundida (ebaseaduslik "kõrist pigistamine" võib tuua kaasa ebaseadusliku – äkki teine on tugevam või kaebab politseisse). Menetlejale on tema ülesannete täitmiseks antud vastavad seaduslikud volitused. Ühtlasi näeb seadus ette võimalused rakendada isikute suhtes, kes takistavad menetlejal tema volituste täideviimist - püüavad takistada tõe väljaselgitamist või hoiduvad kõrvale eeluurimisest (valeütluste andmine, kutse peale ilmumata jäämine, pakkumine jm), erinevaid sunniiselooga meetmeid (menetluse tagamise vahendid). Nende meetmete (valeütluste andja vastutusele võtmine, isiku tagaotsimine, kahtlustatava vahi alla võtmine jm) kohaldamiseks on ettenähtud kindlad seaduslikud protseduurid, millesse võib olla kaasatud suur osa riiklikest institutsioonidest (politsei, piirivalve, prokuratuur, kohus jt).

Kui peatuda pikemalt tõendamise sisulisel poolel, siis seda iseloomustavad järgmised aspektid:

- Sündmus, mida on tarvis uurida ja mille kohta on vajalik anda karistusõiguslik hinnang, on minevikusündmus, olgu siis tegu veidi aega enne menetlejale teatavaks saamist asetleidnu või kaugema aja taga toimunuga.
- Iga sündmus jätab endast mingid jäljed, mis sisaldavad vähemal või enamal määral informatsiooni sündmusest või sellega lahutamatult seonduvatest asjaoludest. Jäänud jälg (informatsiooni salvestus paljuvõimalikes vormides) võib kajastada keskkonnas, mõnel materiaalse maailma elutul või elusal objektil (laip maanteekraavis, põlenud talumaja, vigastused lahtilõhutud korteriuksel, kehavigastused, sõrmejalg seifiuksel jm). Jälg võib kujutada endast ka iseseisvat materiaalse maailma objekti (narkootikumide veo tarvis ehitatud peidikuga bensiinipaak, võltsdokument jm). Jälg on kindlasti olemas inimväljus – nii teo tegija, tema kaasosaliste, kui teiste inimeste (teo ettevalmistamisest, toimepanemisest, teoga seonduvatest teojärgsetest sündmustest ning teoga seonduvatest isikutest-esemetest-asjadest teadlike isikute) mälu nägemis-, kuulmis- või võimalike muude tajumismeelte läbi salvestatuna. Menetleja ülesandeks on tuvastada teemasse puutuvad kohad, objektid ning inimesed, leida ja tuua esile asjakohased jäljed ning fikseerida nende olemasolu sellisena, nagu nad hetkel on.
- Leitavad jäljed kajastavad uuritavat sündmustikku vaid fragmendiliselt, olles justkui puzzle (mille suurus pole ette teada) üksikuteks erineva suurusega tükkideks. Iga jälg annab menetlejale

väiksema tükikese või suurema tüki teadmist n-ö kuriteopildist või vähemasti lubab teha oletusi tegeliku tervikpildi kontuuridest ja pildil olnud kujutistest. Taastamiseks pilti tema terviklikkuses või vähemasti pildi põhiosa selle vaieldamatus omapäras (sajaprotsendiline taastamine ei pruugi õnnestuda), tuleb menetlejal liikuda jäljelt jäljele, ülesvõetud informatsiooniühikult järgmise informatsiooninühikuni. Leitud jälg võib osutada tükikeseks pildist või anda kaudset (võimaldab ettekujutada, oletada) või koguni otsest (annab teadmise) informatsiooni, kust leida veel puuduolevat tükki. Nii võib menetleja leida inimese, kes küll ise ei tea midagi öelda uuritava varguse kohta, küll aga teab viidata isikule, kes olevat vargust pealt näinud – näiteks viide tuttavale taksojuhile, kes olevat rääkinud, et sõites öösel mööda Pärnu maanteed, näinud ta maja nr 87 juures mikrobusi ning sellesse mingeid kaste laadivaid mehi.

- Kuna aeg liigub peatumatult edasi, ei ole ainuüksi uuritav sündmus ise mineviku nähtuseks, vaid selleks võib saada ka sündmusest kõnelev jälg või osa sellest. Iga “uus olevik” (hetk, milles jälge otsime ja selle leiame) annab meile vähemkvaliteetsemaid jälgi – käidavates kohtades olevad jäljed hävinevad kõrvaliste inimeste teadmatu sagimise tulemusel või segunevad eristamatuks uute inimtegevuse jälgedega, ilmastikuolud hävitavad pinnasel leiduvad jalatsijäljed, aja möödudes inimeste mälu tuhmistub või leiab aset konkreetse mälupildi adekvaatsust rikkuv paljude erinevate mälupiltide segunemine jne.

Seega omandab väärtuse informatsiooni kogumise intensiivsus – mida lühem on aeg toimunu ja jälgede otsima hakkamise vahel, mida rohkem jälgi sündmusest vähema aja möödumise jooksul suudetakse leida, seda täpsem ja terviklikum pilt uuritavast sündmusest saadakse. Sellest reeglipärasusest võib esineda mõningaid erandeid: näiteks varguste puhul võib mõnikord olulise jäljeni jõuda alles hulk aega pärast vargust ning seda seetõttu, et algselt peidetakse varastatud asjad ära või pannakse kuhugi püsiohiule, aja möödudes aga hakatakse varastatud “liigutama” (müüma või muul moel võõrandama), mistõttu varastatud esemed ühes neid “liigutava” isikuga satuvadki “varguse olulise jäljena” menetleja vaatevälja. Illustreeritu ei tähenda loomulikult seda, et menetleja peaks “õnneliku juhuse ootuses” loobuma algselt nähtavate-teadaolevate jälgede uurimisest-fikseerimisest.

- Kuivõrd karistatava teo toimepanemise eest on ettenähtud karistus, on iga teo toimepanija, vältimaks karistust, huvitatud sellest, et ei suudetaks tõendada tema seotust teoga. Seetõttu püüab ta mitte jätta temani viivaid jälgi (kinnaste kasutamine, maski kandmine, tehtu saladuses hoidmine isegi oma lähedaste eest jm), neid kõrvaldada-hävitada (sõrmejälgede ülepühkimine, tapmisnoa jökke viskamine, kuriteoks kasutatud autol protektorite vahetamine jm), neid peita (kuriteorelva peidikusse panemine, varastatud asjade toimetamine teise paikkonda jm) või saavutada muul viisil jälgede varjutatus menetleja eest (tunnistajate mõjutamine vaikimisele või valeütluste andmisele, kunstalibi loomine, mingi asjaolu esinemisele “ohutu” selgituse leidmine jm). Kõik eelmainitud tegevused takistavad menetlejal liikumist tõe poole. Siitki nähtub tarvidus menetleda igat asja võimalikult intensiivselt, andmaks tegijale vähem aega ning võimalusi tõe ilmsikstuleku takistamise korraldamiseks.
- Iga kuritegu või kuriteokahtlane tegu on ainulaadne ning kordumatu. On olemas küll üldised ja kõikehõlmavad tunnused, mis lubavad mingit tegu liigitada mõneks Karistusseadustikus kirjeldatud kuriteoks, ent konkreetsete eluliste elementide poolest on igal toimepandud kuriteol ja selle tagajärgedel omad eripärad.

Näiteks: isegi juhul, kui ühed ja samad vargad panevad toime vargusi ühe ja sama paneelmaja ühes ja samas trepikojas selle ühel ja samal korral asuvas kahest korterist, on erinevad nende korterite lukud ning nende lahtisaamise detailne teostus. Erinevad on korteritest varaste saagiks langevad esemed, erinevad inimesed nii isiksustena, kui materiaalselt kindlustatuselt on korterite elanikud jne. Detailides pole olemas kaht üdini identset kuritegu ei teostuse, tagajärgede, ega teost jäänud jälgede osas. Küll aga esineb erinevaid kuritegusid iseloomustavate eluliste näitajate osas sarnasusi. Osa sarnasustest omavad seejuures küllaltki olulist tähendust kuriteojälgede otsimise, olnud kuriteopildi kildhaaval taastajutavaks tegemise seisukohast. Nii näiteks viitab sarnane erinevatesse hoonetesse sissetungimise ja neis asunud seifide avamise viis võimalusele, et tegemist on ühtede ja samade sissemurdjatega, ning kui ühe sündmuskoha vahetus läheduses olevast põõsaalusest leiti töökindad, purunenud metallpuuri tera, on tõenäoline, et teise sündmuskoha vahetus läheduses võib leiduda esemeid, mis on ära visatud võimalike seifivaraste poolt.

Nii erinevused kui sarnasused kuritegude elulistest elementidest nõuavad menetlejalt ikka ja alati tähelepanelikkust, täpsustust ning paindlikkust jälgede otsimisel, jälgede tähenduse tõlgendamisel ning jälgede omavahelise seotuse või mitteseotuse tuvastamisel. Kuna inimkäitumine võib oma avaldumisvormides olla äraarvamatuseni mitmekesine, ei tohi inimkäitumise järgi otsiv menetleja langeda “sarnasuse kogemusest” tulenevasse mõtteriiti (iseäranis rutiinialtiks võivad osutada “suurte kogemustega” menetlejad), vaid peab säilitama igal uurimisjuhtumil mõtteerksuse – eristava, samastava, üldistava ning samas üksikasju arvestava mõttevõime.

1.3. Tõendamise mõistest

Tõendamisest võib kõneleda **kitsamas** ning **laiemas tähenduses**.

Kitsamas tähenduses sõnastatuna on eeluurimisel teostatav tõendamine riikliku sunnijõuga tagatud kohtueelse menetlemise volitusi omava isiku tegevus tõsiasi (fakte) tuvastava teabe kogumisel Karistusseadustikus kirjeldatud kuriteokoosseisulise teo toimepanemise ning sellise teo toimepanija² kohta Karistusseadustikus ja Kriminaalmenetluse seadustikus ettenähtud sisus, mahus, korras ning vormistuses eesmärgiga aidata kaasa õigusemõistmise teostumisele ja karistusõiguse muuviisilisele rakendumisele ühiskonnas.

Lahtikirjutatuna tähendab see järgmist:

- Tõsiasi (fakte) tuvastavat teavet (andmeid), **tõendusteavet**, kogutakse ainult sellise inimtegevuse ja objektiivse tegelikkuse ilmingute kohta, milles esinevad Karistusseadustikus kirjapandud kuriteokoosseisu tunnused (Kriminaalmenetluse seadus tiku § 6 kohaselt on kuriteokoosseisu tunnused hõlmatud mõistega “kuriteo asjaolud”).
Andmete kogumise tulemusel võib selguda, et tegevus, mis küll esmaandmete põhjal näis kuriteona, ei ole tegelikult kuritegu: s.t et uuritava elulise sündmustiku mõningad asjaolud samastusid mingi KarS-s kirjeldatava kuriteokoosseisu mõningate tunnustega, aga ei samastunud kõigi nende tunnustega, millede esinemine on vajalik selleks, et pidada mingit tegu kuriteoks;
- Tõendusteavet kuriteokoosseisulise teo toimepannud isiku kohta kogutakse ainult mahus, mis on vajalik otsustamiseks, kas isiku suhtes õiguslikke tagajärgi toova otsuse langetamiseks esinevad mingid KarS ja KrMS sättes kajastatud määravad asjaolud või neid ei esine, puudutagu need siis teo õigusvastasust välistavaid asjaolusid, isiku süüvõimet, talle karistuse mõistmise tingimusi või muid inimese saatust, tema õigusi ja vabadusi puudutavaid seaduslikke aspekte (vt joonealune märkus). Tõendusteavet kogutakse mahus, mida seadustiku järgi nimetatakse tõendamisesemeks. Tõendamiseseme, ehk tõendamisele kuuluvad asjaolud on loetletud KrMS §-s 62.;
- Tõendusteavet kogutakse isiku poolt, kellel on selleks seaduslikud volitused. Need volitused antakse Kriminaalmenetluse seadustikuga /KrMS/. Volitused on antud ühtlasi kohustusena toimetada kuriteo asjaolude ilmnemisel kriminaalmenetlust (KrMS § 6). KrMS nimetab nn volitatud isikuna menetlejat, pidades menetleja all üldistavalt silmas erinevaid uurimisasutusi (osade menetlejate volitused on piiratud – KrMS § 31 lg.2-4). Seadustik mainib ka “uurimisasutuse ametnikku” (KrMS §§ 59, 152 jt). Peatumata pikemal analüüsil, võib seadustiku erinevatest

---

² Pean siin silmas iga isikut, kelle poolt toimepandud tegu hõlmab süüteo koosseisu tunnuseid, olenemata tema süüvõimest või muudest karistatavuse küsimusega seonduvatest asjaoludest. Ühtlasi märgin, et “teo toimepanija kohta teabe kogumise” all mõtlen nii toimepanija isiku tuvastamist, tema käitumise käsitlemist Karistusseadustikus sätestatud süüteo koosseisuväliste asjaolude valguses (näiteks eksimus teo keelatuses), kui tema vastutust mõjutavaid asjaolusid (näiteks teo toimepanemine raseda poolt), kui ka karistuse mõistmisel arvesse tulevaid, isikut ja tema eluolu põhiolulist iseloomustavaid andmeid (näiteks positiivsed eluloolised andmed, tarvidus hoolt kanda invaliidistunud vanemate eest).

sätetest siiski välja lugeda, et menetlejaks konkreetse kuriteo asjaolude suhtes on ikkagi uurimisasutuse ametnik, s.t inimene. Seadustikus esinevast sõnakasutusest “uurimisasutuse ametnik, kelle menetluses on kriminaalasi” järeldeb, et andmete kogumist mingi kuriteo ja selle toimepanija kohta saab lisaks määratlusele “toimetada kriminaalmenetlust” nimetada ka kriminaalasia menetlemiseks. Praktikas on kriminaalasiade menetlemise volitused uurimisasutuste siseselt antud teatud ametnike gruppidele KrMS-st alamalseisvate ametkondlike õigusaktidega;

- Tõendusteavet kogutakse KrMS-s sätestatud korras, mis näeb ette nii tõendusteabeks olevate andmete saamise, kui nende jäädvustamise ja säilitamise viiside ning tingimuste reeglistiku. KrMS reeglistiku kohaselt saadud ja jäädvustatud andmeid **nimetatakse tõenditeks**. Siit tulenevalt võib tõendamist kohtueelses menetluses kõige lühemalt defineerida tõendite kogumisena. Tõendeid kogutakse toimingutega, mida võib ühtaegu nimetada üldistavalt menetlustoiminguteks, piiritletumalt aga tõendamistoiminguteks või uurimistoiminguteks;
- Tõendite kogumine on tagatud riikliku sunnijõuga. See tähendab, et isikute suhtes, kes takistavad tõendite kogumist (hoiduvad menetlusest kõrvale, annavad valeütlusi, keelduvad ütluste andmisest, muul viisil raskendavad tõe tuvastamist või kallutavad teisi isikuid sellistele tegudele), saab erinevate riiklike institutsioonide kaasamise abil rakendada kitsendusi ja karistusi, mille eesmärk on kahene: esiteks - lõpetada konkreetse isiku poolne tõendamist takistav tegevus; teiseks - suunata (üldpreventiivselt) teisi tõendamise sfääri sattuda võivaid isikuid menetluse eesmärkide suhtes positiivselt käituma. Seaduslikkuse põhimõttest lähtuvalt on kitsenduste ja karistuste (sanktsioonide) kohaldamiseks loomulikult ettenähtud kindlad reeglid, mis peavad välistama alusetud ning ebakohased sanktsioonid;
- Tõendite kogumine ei ole asi iseeneses (tööd ei tehta paljalt töötegemise, vaid mingi hilisemalt tunnetatava väärtuse pärast). Sellel tegevusel peab olema mingi enda funktsionaalsusest väljapoole ulatuv mõte, ühiskonna püsiväärtustega seonduv eesmärk. Võimude lahususega ühiskonnas kuulub lõplik otsustamisõigus inimekäitumise seadusevastasuse ja karistatavuse üle kohtu pädevusse. Sellist otsustamisõigust nimetatakse õigusemõistmiseks. Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 16 ütleb: “Õigust mõistab ainult kohus”.

Kohtueelne menetlus on vaid üheks etapiks demokraatliku õigusriigi õigust rakendavas tegevuses. Langetamaks otsust (mõistmaks õigust), peab kohus omama selgust kõigis asjaoludes, millised seaduste järgi omavad tähtsust mingi teo kuriteoks arvamise ja isiku kuriteo toimepanijaks ning karistamisele kuuluvaks pidamise seisukohast. Kohus ise ei tegele kuriteokoosseisuliste tegude asetleidmise tuvastamise, ega neid tegusid toimepannud isikute otsimisega. Sellega tegelevad kohtueelse menetlemise volitusi evivad institutsioonid (uurimisasutused ja piiratud menetlusvolitusi omavad muud isikud – KrMS § 31, § 212), kelle tegevust juhib ja kontrollib prokuratuur (KrMS § 213). Kui nende poolt kogutud tõendites kajastuvatest andmetest nähtub **alus mõelda** kellestki konkreetsest isikust kui mingi kuriteo toimepanijast, siis kohus on instantsiks, kes lõplikult ütleb, kas alus niiviisi mõelda on ikka põhjendatud või mitte. Selleks teostab kohus juba kogutud tõendite põhjal kõigi asjaolude vahetut uurimist, annab hinnangu kohtueelsel menetlusel kogutud ja kohtus käsitlemist leidnud tõenditele, ning teeb oma otsuse (KrMS § 15, § 306 jt). Kui kohus leiab, et alus mõelda isikust kui kuriteo toimepanijast, on põhjendamatu (seega “niimõtlemise” alus tegelikult puudub), mõistab kohus isiku õige; kui kohus aga leiab, et “alus nii mõelda” on põhjendatud, mõistab ta isiku süüdi.

Ülaltoodust nähtuvalt omandab kohtueelne menetlus mõtte ja saab hinnangu kohtu poolt teostatava õigusemõistmise läbi. Alles jõustunud kohtuotsuse näol selgub, kas menetleja tehtud töö omas kestmamat väärtust, kas kogutud tõendid olid kvaliteetsed või mitte.³

---

³ Otsus isiku õigeksmõistmisest või süüditunnistamisest on tõendite hindamise tulemus. Tõendite hindamise küsimustel peatun edaspidi veel korduvalt.

Mis puudutab karistusõiguse muuviisilist rakendumist, siis siin tulevad kõne alla kriminaalmenetluse lõpetamised kriminaalmenetlust välistava asjaolu ilmnemisel, materjalide saatmine alaealiste komisjonile, psühhiaatrilise sundravi määramine ja muud seadustes ettenähtud juhtumid.⁴ (KarS 7. ptk)

Laiemas tähenduses võib “tõendamist” võrdsustada selliste tegevustega, nagu “menetlemine”, “kohtueelne menetlemine”, “eeluurimine”, “uurimine”, “kriminaalmenetlus”, “kriminaalasja menetlemine”. Nimetatud sõnakasutusi võib mõisteliselt omavahel eristada pigem puhtteoreetiliselt, mõisteõpetuslikult, milline eristus ei oma aga olulist praktilist väärtust, kuna riiklike institutsioonide toimesfääris omavad nad ühiskonna jaoks kõik sisuliselt samaväärset mõistetavust.

Inimese jaoks, kes puutub kokku politseijuhtivinspektoriga, kaitsepolitsei assistendiga, keskkonnainspektoriga, maksuameti spetsialistiga või mõne muu kohtueelse menetlemise volitusi omava ametnikuga, ei ole põhimõttelist vahet, kas temaga tegelejat nimetatakse uurijaks, menetlejaks, inspektoriks või “polkovnikuks” või ... – sisuliselt saab inimene aru, et midagi uuritakse, et otsitakse mingeid tõendeid, ning seejuures ei mängi mingit rolli, kuidas see kõik ametlikult või mõisteõpetuslikult kõlab (hea, kui inimest teavitatakse sellest, kes isikunimeliselt ametnikest temaga tegeleb ning millist ametkonda tegeleja esindab – näiteks politseinik Heino Heinaste Keila politseist).

Seega tõendamine laiemas tähenduses hõlmab tõendamist kitsamas tähenduses ning lisaks kõiki neid tegevusi, mis on omased ühe kriminaalasja kohtueelsele menetlemisele (“eeluurimisele”, “uurimisele”, ...) kui tervikprotsessile. Need n-õ lisategevused (toimingud) võivad esmapilgul näida tõendite (karistuõiguslikult oluliste andmete) kogumisega väheseonduvaina või sellest tegevusest suisa eemalejäävaina, kuid nende sooritamine on siiski vähemal või suuremal määral igas kriminaalasjas läbiviidava tõendamisprotsessi osaks.

Neid toiminguid võib liigitada ja nende olemust võib vaadelda järgmiselt:

- *Asjaajamistoimingud.*

Asjaajamistoimingud, mis seonduvad eeluurimise järelevalve ning aruandlusega (näiteks prokurööri teavitamine kriminaalmenetluse alustamisest, nõutavate sissekannete tegemine infosüsteemi POLIS jne).

Asjaajamistoimingud, mis kindlustavad ja abistavad menetlust või on suunatud menetlustoimingute seaduslikkuse tagamisele (näiteks kutsete saatmine tunnistajatele, pöördumine meedia vahendusel avalikkuse poole tunnistajate leidmiseks, uppunud lapse otsinguiks Päästeametist tuukri tellimine, tõlkevajadusest tulenev tõlgi otsimine jm). Siia alla kuuluvad samuti menetluse tagamisele ja igakülgsele suunatud tegevused (näiteks isikute asukoha kindlakstegemine või tagaotsimise korraldamine, läbirääkimised prokuröriga jälitustoiminguloo saamiseks või kahtlustatava vahi alla võtmise taotlemiseks jm);

- *Kaitseõiguse tagamisega seonduvad toimingud* (näiteks kahtlustatava poolt soovitud advokaadi ülesotsimine, kahtlustatava lähedaste teavitamine isiku soovist kaitsja osas jm);

- *Menetlusosaliste, aga ka kõigi teiste menetluse huvidele allutatud isikute nende õiguste ning seaduslike huvide, millised jäävad väljapoole konkreetseid menetlustoiminguid, tagamine.*

Need toimingud puudutavad ennekõike isikute elukorralduslikku külge kas lühemas või pikemas ajaperspektiivis. Nii peab menetleja tagama, et kinnipeetud või vahi alla võetud kahtlustatava alaealised lapsed või teised hooldatavad lähedased ei jääks vajaliku järelevalve ning abita (KrMS § 8). Lühidalt väljendatuna peab menetleja silmas pidama inimlikke väärtusi ja rakendama meetmeid kõigi isikute huvides, kellel on tarvidus kas laps lasteaiast õigel ajal ära tuua või kelle vara võib menetlustoimingu läbiviimise ajal ohtu sattuda või ... jne.

---

⁴ Õigusemõistmine ja karistusõiguse muu rakenduvus kujutavad endast tunduvalt mahulisemat ja keerulisemat probleemistikku – kuna see ei ole aga käesoleva kirjutise teemaks, siis on siinkohal see probleemistik esitatud lihtsustatud põhiolemuslikul kujul.

Menetleja peab menetlusele allutatud inimestele võimaldama normaalset elutegevust ja korraldama selle tagamist või hüvitama selle häirimist omapoolse abiga sedavõrd, kuivõrd selline häiritus võib olla tingitud menetluse läbiviimisest.

Tihti esineb ülaltoodud kontekstis ka isiku terviseprobleemidele reageerimise, vahest kohesegei arstiabi organiseerimise, vajadus (vahialune põeb suhkrutõbe, tapetu ema minestab, röövkallaletungi ohvril esinevad verdjooksvad kehavigastused jms);

- *Menetletava “teema” või selle üksikute osade tundmaõppimine.*

Menetleja omab õigusalasid teadmisi ja sedagi suhteliselt kitsas suundumuses – karistusõiguses ning süütegude menetlemises – , muude eluvaldkondade osas võib ta osutada üsna vähiklikuks. Kuriteokoosseisud võivad jällegi sisaldada endas taunitavaid tegevusi paljudest erinevatest eluvaldkondadest, millede spetsiifilised küsimused-protsessid on menetlejale tundmatud. Samuti võib menetleja jaoks olla täiesti arusaamatu kuriteo toimepanemise-asetleidmise mehhanism nii kuriteovahendite (spetsiaalsed muugid, elektroonikaseadmed jm), nende kasutamise põhimõtete (kuidas seadme abil leiab aset signalistisiooni tasalülitus jm), kui kahjuliku tagajärjeni viinud tehnilise protsessi (kuidas sai inimese kehaosa haaratud tootmisliini transportööri vahele) poolest. Selleks, et anda mingi toimunud sündmustiku kohta karistusõiguslikke hinnanguid, on vajalik saavutada täielik ja selge arusaamine sündmustiku asetleidmise elulistest asjaoludest, toimumise mehhanismist kõigi selle komponentide üksik- ning koosmõjude lõikes, aga samuti omada teadmist, kuidas nimetatakse-käsitletakse üht või teist asja-eset-nähtust mingi eriala kontekstis või erinevaid eluvaldkondi reguleerivates õigusnormides (lihtsaima näitena võib tuua menetleja suutmatust teha vahet kuritegeliku omavoli /KarS § 257/ ja valduse kaitseks teostatud omaabi vahel /AÕS § 41/, kuivõrd enamus menetlejad ei tunne piisavalt Asjaõigusseadust).

Tavaliselt on menetletava teema süvendatud tundmaõppimine tarvilik blankettsete dispoitsioonidega kuriteokoosseisude puhul ja erineva tootmistegevusega või mingite tehniliste (s.h. elektroonsete) lahendustega seonduvates kuritegudes. Blanketse dispoitsiooni näiteks võib tuua ohtlike kemikaalide ja jäätmete käitlemisnõuete rikkumise juhtumi (KarS § 367). Sellise juhtumi menetlemise algetapil tuleb endale selgeks teha, milliseid kemikaale või jäätmeid loetakse ametlikult ohtlikeks, milliseid tegevusi peetakse nende käitlemiseks ning milles seisneb nende tegevustele esitatavate nõuete rikkumine: kuna tõstatatud küsimustele karistusõigus vastuseid ei anna, siis tuleb üles leida ja läbi lugeda kõik need õigusaktid (seadused, erinevate ministrite määrused ja võimalikud muud õigusaktid), kus on juttu kemikaalidest ning nende käitlemisnõuetest;

- *Lahenduste mõtteline otsimine ja otsingutegevuste määratlemine: menetlusmaterjalide ja muu info analüüs, versioonide püstitamine ja nende kontrollimise kavandamine.*

Menetleja töö ei kujuta endast katkematut kuriteo materiaalsete jälgede otsimist ja uurimist (á la erialane menüfilm C.S.I. Kriminalistid), ega ka mitte pidevaid ülekuulamisi või muid koheselt tõendeid andvate toimingute läbiviimist. Suur osa menetleja ajast on hõivatud n.ö tõendamise lähteprintsioonidele asumisega. Menetleja peab suutma mõtteliselt haarata kogu tal olemasolevat informatsiooni, peab oskama sealt välja sõeluda kuriteojälgedeni viia võiva osa, suutma teha loogilisi oletusi (püstitama versioone) kuriteo toimepanemise mehhanismi, kusagil olla võivate jälgede-infoallikate, võimaliku toimepanija isiku ja muude asjaolude kohta (varastatud asjade liikumisteed, kuriteovahendite liik ja nende võimalik hanke- või peitmiskoht, võimalikud pealtnägijad jm; konkreetsele teole sobiva isikutegrupi – näiteks maakauplusest maiustuste ja limonaadi vargus on tõenäoliselt toimepandud kohalike laste poolt). Samuti peab menetleja kavandama püstitatud versioonide kontrollimise teed läbi erinevate menetlus- ja muude toimingute ning tegevuste (kas: küsitleda kohalikke elanikke neile ehk märgata olnud huvitavate, asjaga puutumuses olla võivate seikade kohta; surfida mingite teadaolevate infoühikute alusel kellegi või millegi kindlakstegemiseks andmebaasides; käia jälgede otsimiseks läbi kurjategijate oletatav teopaigale saabumise või sealt lahkumise teekond; vestelda teemakohase spetsialistiga; otsida võimalikke pealtnägijaid, -kuuljaid massimeedia abil; vaadata üle samaste teotunnustega ja/või kuriteojälgedega kriminaalasjades sisalduv informatsioon; viia läbi kellegi täiendav ülekuulamine, määrata täiendav ekspertiis, taotleda ja läbi viia jälitustoiminguid, jms).

- *Menetluse plaanimine, menetlustoimingute ettevalmistamine.*

Kui menetlejal on teada, kus paiknevad esemelised või kust võib leida isikulisi tõendiallikaid, tuleb tal plaanida (mõtteliselt või kirjalikult) tõendiallikate suhtes (tõendusliku informatsiooni saamiseks ning jäädvustamiseks) menetlustoimingute läbiviimine (millised toimingud ja millal läbi viia?). Plaanimine sisaldab endas plaanitavate toimingute ettevalmistamist (küsimustele “milline toiming?” ja “millal?” lisanduvad “mis eesmärgil?”, “kelle või mille suhtes?”, “kus?”, “kuidas?” ja muud asjakohased küsimused).

NB! – Eristan menetluse kavandamist menetluse plaanisest. Esimene tegevuseliik on otsiva (“häämaruses kobava”) iseloomuga, olles seega peamiselt oletustele tuginev, tõsiasiade vähese tuvastatuse tõttu valdavalt vaid millegi võimalikkust eeldav ning ettenägematu kulgemisega. Kavandamine on tõendamisevõimaluste otsimine. Plaanimist aga saab vaadelda konkreetsema teadmise, millegi “käegakatsutava”, juba teada oleva kindla võimaluse ärakasutamise, ennekõike tõsiasiadest tuleneva “nähtava liikumistee” läbikäimise (näiteks teadaoleva võimaliku tunnistaja ülekuulamine, vajaliku ekspertiisi määramine jne) kontekstis. Plaanimine on teadaolevate ja avanenud võimaluste maksimaalsele ära kasutamisele suunatud tegevus.

- *Tõendite hindamine ja menetlusotsustuste kujundamine.*

See mõttelis-psühholoogiline tegevus leiab aset kogu eeluurimise vältel. Selle tegevuse materialiseerunud osa avaldub menetleja määrustes ning eeluurimise kontsentreeritud ülevaatenähtena kohtueelse menetluse kokkuvõttes. See on tegevus, mis võtab kahtlemata aega ning toimib vaimuenergiat ja hingejõudu nõudvana nii töö- kui töövälisel ajal;

- *Muud tegevused. Võivad esineda, võivad mitte esineda.*

Elus võidakse menetleja tegevuse peale esitada kaebusi nii kõrgemalseisvale ametnikule, kui menetluse üle järelevalvet teostavale prokurörile, aga ka kohtule, õiguskantslerile või veel mingile instantsile. Olgu kaebus põhjendatud või mitte, kaasneb sellega menetlejalt selgituste nõudmine, arupärimine. Selgitusi tuleb anda, arupärimistele tuleb vastata.

Menetleja töö on töö inimestega. Menetlejal on sõna sekka öelda inimeste lähisaatuse küsimustes (näiteks kellegi kahtlustatavana kinnipidamine), inimeste igapäevase elurütmi sättemises (näiteks inimese tunnistajana väljakutsumine) või muul moel inimeste huvide riivamises (näiteks vahi alla võetud kahtlustatava võlausaldajal pole lootustki võlgniku vahi all olemise ajal võlga tagasi saada). Seetõttu pöörduvad (helistavad, tulevad uurimisasutusse või astuvad suisa tänaval ligi, jms) menetleja poole mitmed isikud (kahtlustatava abikaasa, tunnistaja ema, menetlusosalise tööandja jt) oma murede, huvide, soovide, uudishimuga. Kõigi nende isikutega peab menetleja vähemasti viisakuse piires suhtlema. Oma kogemustest võin öelda, et selline suhtlemine (kui ta ei ole meie poolt surutud liialt kitsasse ametlikkuse raamistikku) võib tuua kasu tõendamisele. Nii näiteks võime me kahtlustatava abikaasalt saada vihjeid kahtlustatava kuriteojärgse liikumise kohta ja seeläbi leida pidepunkti varastatud esemete asukoha kindlakstegemiseks. Seega peaks menetleja arendama vestlust kõigi isikutega, kes kriminaalasja menetlemisega seonduvalt tema poole pöörduvad – kui inimene ise pöördub Teie poole, siis eeldatavasti valdab ta vähemasti kübekest tõendamise seisukohast tähelepanuväärivat informatsiooni.

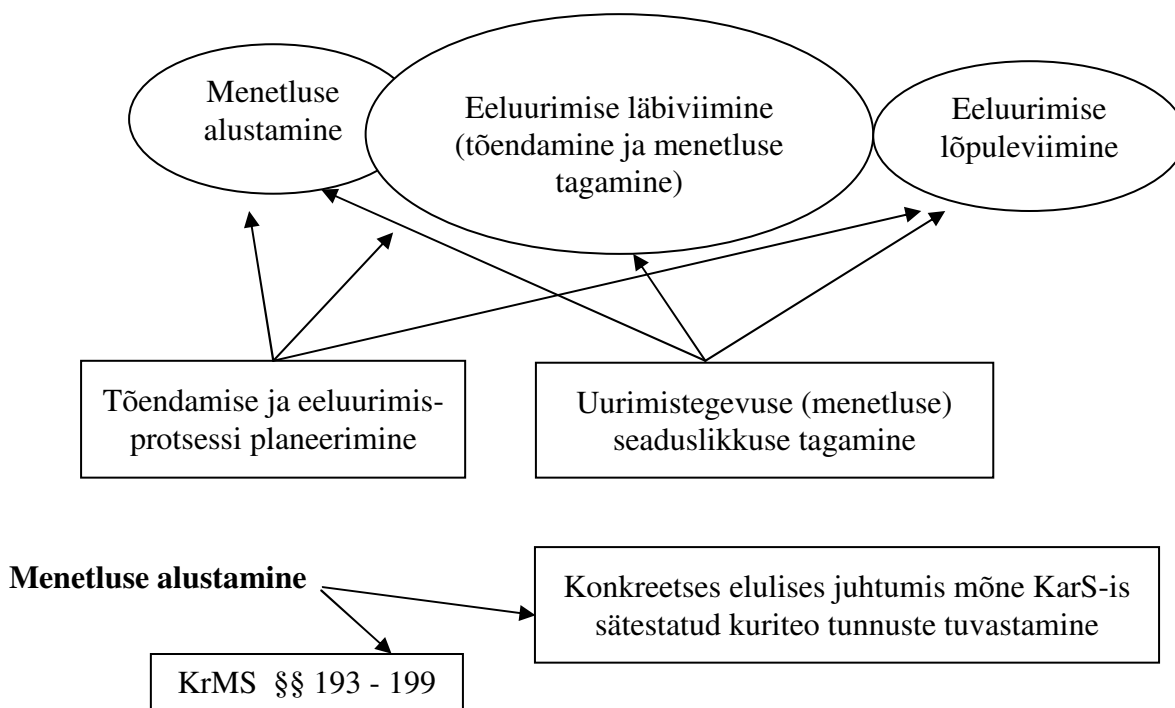
Võib esineda muudegi ettenägematute toimetamiste vajadust (näiteks ajakirjandusega suhtlemine jm), kuid kuna tegu on üksikjuhtumitega, ei vaatle ma neid siinkohal pikemalt. Loomulikult on enamuse ülaltoodud tegevuste eeldusteks koostöövalmidus, asjakohased organisatoorsed tegevused ja “jooksva” koostöö tegemise oskused.

Piltlikustatult võiks tõendamist laiemas tähenduses vaadelda ka järgneva kahe joonise abil.

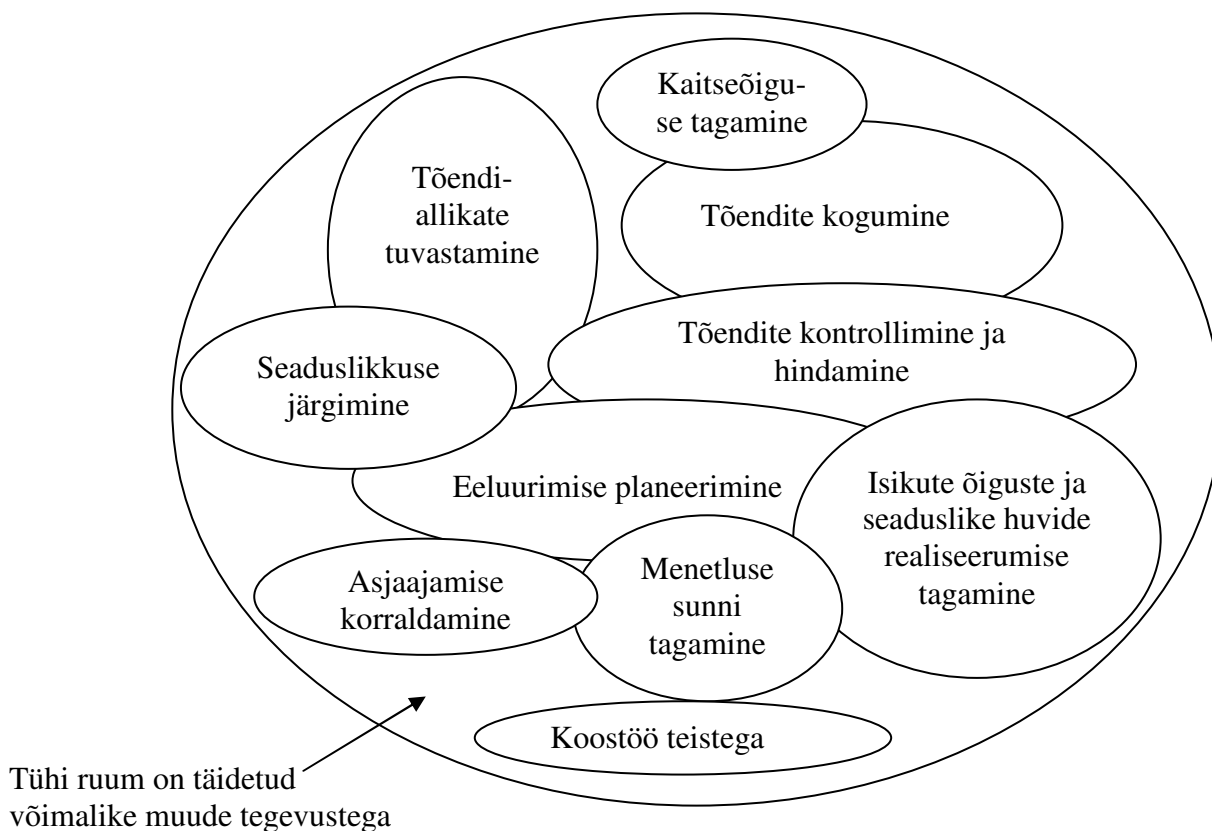
P.S. Me võime eeluurimist vaadelda mitmetest vaatenurkadest. Võime käsitleda eeluurimist, kui järgmist vajavate seadusesätete kogumit; võime vaadelda teda, kui mingite toimingute-tegevuste kogumit; võime teda vaadelda isikute põhiõiguste ja –vabaduste aspektist jne... Kindlasti tuleb eeluurimist vaadelda aga ka inimlikust aspektist – seda kõigi eeluurimisega kokkupuutuvate isikute

osas (kannatanu, iga tunnistaja, kahtlustatav, jt), samuti uurija isiksuse aspektist. Eeluurimine on erinevate toimingute, kohustuste täitmise, isikute vaheliste suhete ja paljude muude komponentide kogum. Ilmtingimata tuleb tõendamisprotsessi läbiviimisel püüelda selle poole, et lisaks erialasele edule oleks hoitud ja tugevdatud inimlikud väärtused.

Joonis 1. Tõendamine /eeluurimine/ (1. võimalik vaatenurk)

Joonis 2. (2. võimalik vaatenurk)

SKEEMAATILINE ÜLEVAADE TEEMAST

Skeem 1

seadusandlik võim (Riigikogu)

Määratleb: milliseid tegusid käsitleda kuritegudena, millistel asjaoludel on isik vastutav, karistamise alused ning karistamise ja teiste mõjutusvahendite kohaldamise tingimused (**Karistusseadustik**)

Määratleb reeglid, mille järgi tuleb kindlaks teha kuriteo asetleidmine ja isiku seotus kuriteo toimepanemisega, ning kehtestab kriminaalmenetluse huvides isiku õiguste ja vabaduste kitsendamise tingimused; reeglistab kogu kriminaalmenetluse, k.a. kohtumenetluse (**Kriminaalmenetluse seadustik**)

kohtuvõim (kohus)

Juhib kriminaalasjade kohtulikku menetlust, korraldab asja kohtuliku uurimise; kuulanud ära menetlusosaliste arvamused ja taotlused, kohtuvaidluse ja süüdistatava viimase sõna, langetab otsuse isiku süüdiolemise kohta. Kui kohtu arvates isik ei ole süüdi, mõistab kohus ta õigeks. Süüdimõistva otsuse tegemisel määrab süüdimõistetule karistuse.

Lõpetab kriminaalasja menetluse kriminaalmenetlust välistavate asjaolude esinemisel või kui puudub avalik menetlushuvi ja isiku süü ei ole suur, või muul seaduses ettenähtud juhtumil.

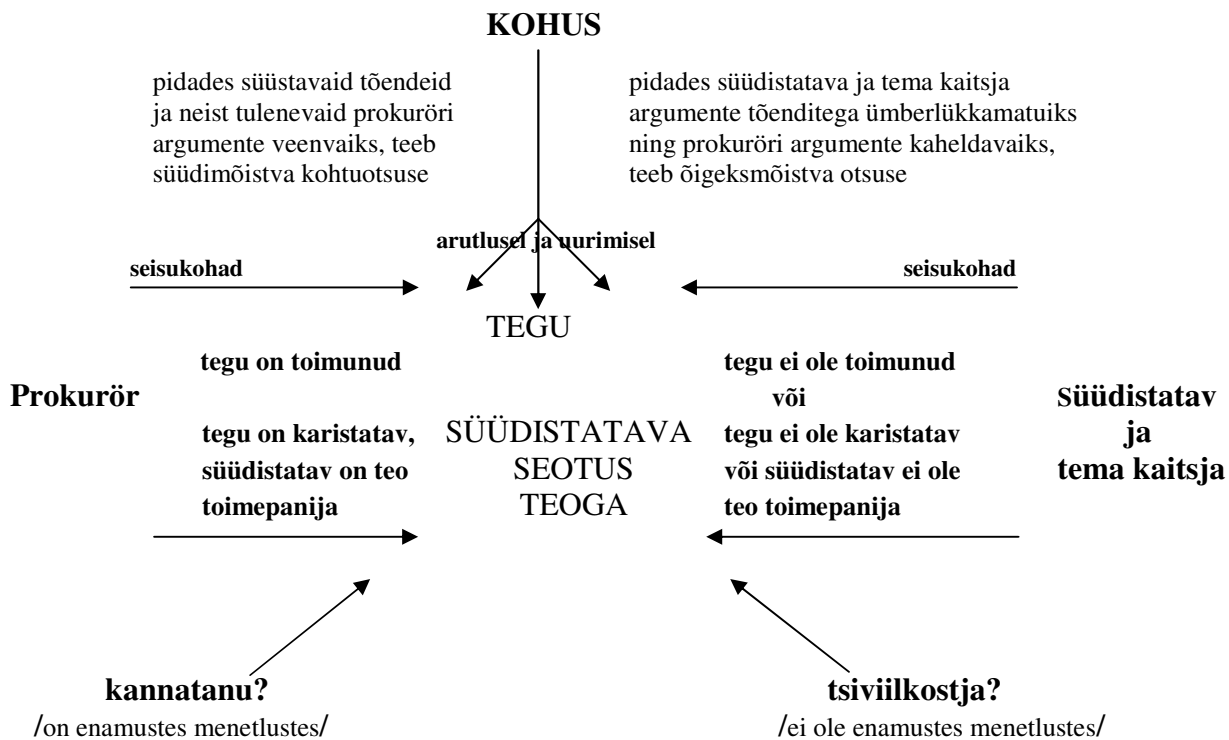
täidesaatev võim (uurimisasutused ja prokuratuur)

Reageerivad kuriteoteadetele, sedastavad ise kuriteole viitavat teavet, alustavad ja viivad läbi kohtueelset menetlust:

- tuvastavad, kas kuriteokoosseisuline tegu on aset leidnud ning teevad kindlaks ja otsivad kuriteo toimepanemisega seotud isikuid, kogudes tõendusteavet nii kuriteo olemasolu kui isiku seotuse kohta selle toimepanemisega vastavalt Kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud reeglistikule;
- valmistavad prokurörile ette tõendamismaterjali kriminaalasja kohtulikuks menetlemiseks, koostades kriminaaltoimiku ja kohtueelse menetluse kokkuvõtte;
- kriminaalmenetlust välistavate asjaolude ilmnemisel lõpetavad prokuratuuri loal kriminaalmenetluse;
- tuvastades õigusvastase teo toimepanemise ea tõttu süüvõimetu alaealise poolt, saadavad menetlusmaterjalid alaealiste komisjonile;
- teostavad muid kriminaalmenetluse eesmärkide saavutamiseks vajalikke toiminguid neile antud pädevuse piires.

Tagab kohtueelse menetluse seaduslikkuse ja tulemuslikkuse, suunates ja kontrollides kriminaalasjade menetlejate tegevust kriminaalmenetluse alustamisel ja läbiviimisel; koostab kuriteos kahtlustatava isiku kohta süüdistusakti ja saadab kriminaalasja kohtusse, valmistub ette kriminaalasja kohtulikuks menetluseks; osaleb kohtumenetluses, olles võtmeisikuks asja kohtulikul uurimisel ja kohtuvaidluses; lõpetab oma pädevuse piires kriminaalmenetlusi, sõlmib kokkuleppeid, ning täidab ja realiseerib muid seadustest tulenevaid ülesandeid ning õigusi.

Skeem 2

(võib osutada ühel meelel olevaks prokuröoriga, aga võib omada ka oma seisukohti – kalduda neis ühe või teise poole kasuks või hoiduda omaette, kummastki erineval positsioonil olevaks)

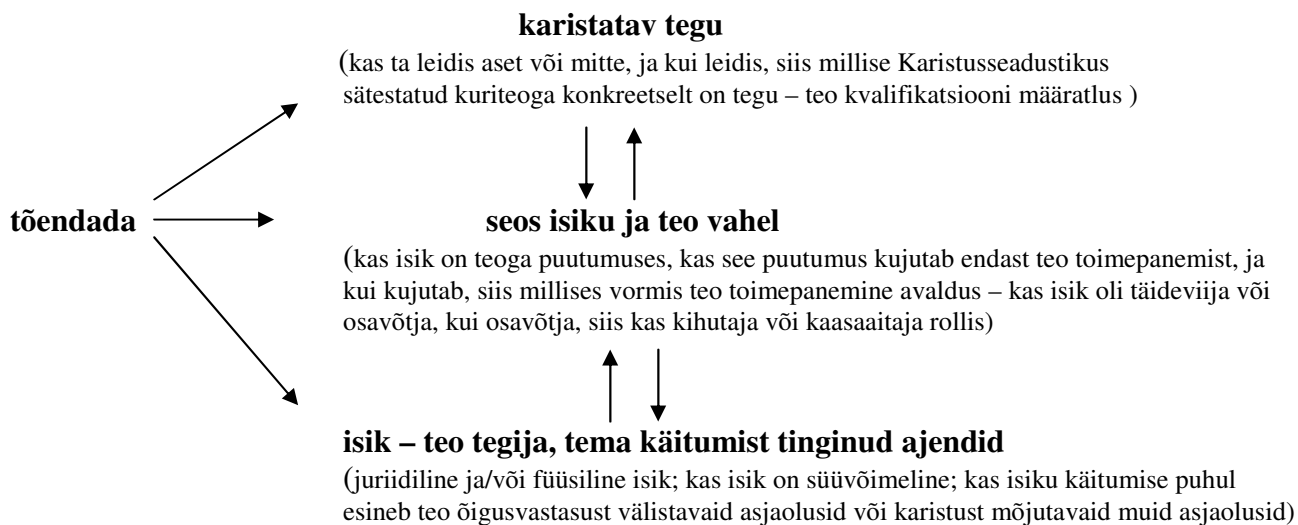
(võib olla ühel meelel süüdistatava ja tema kaitsjaga, aga võib omada ka erinevat seisukohta)

Menetlusosaliste huvide ja veendumuste konflikt on siin esitatud äärmuslikuna – nii, nagu see võib mõnikord esineda üldkorras teostatavas kohtumenetluses. Lihtmenetlustes, reeglina kokkuleppemenetluses huvide konflikt kas puudub üldse või laheneb menetluspoolte seisukohtade lähenemise läbi, mis võib aset leida ühe poole täielikul nõustumisel teise poole argumentidega või mõlema poole argumenteeritud järeleandmistega uue kooskõlalise lahenduse kasuks.

Kohtu roll kokkuleppemenetlustes piirdub selgusele jõudmisega menetluse seaduslikkuses ja poolte vabas tahtes, ning päädib mõlema poole poolt vastuvõetavaks tunnistatud kohtuotsuse tegemisega. Kui pooled kokkuleppemenetlustes ühistele seisukohtadele ei jõua, määrab kohus kriminaalasja menetlemisele üldises korras. Kokkuleppemenetlused moodustavad ülekaaluka enamiku kohtu poolt läbiviidavatest kriminaalasjade menetlustest ning neis tuginetakse tervikuna kohtueelses menetluses kogutud tõenditele.

Nii kõigi liht- kui üldmenetluste puhul omavad kohtu jaoks määravat kaalu kohtueelset menetlust läbiviinud ametniku töö põhjalikkus ja korrektsus tõendusteabe hankimisel ja tõendiks vormistamisel. Lihtmenetlustes on menetleja tehtud töö kohtule otsuse tegemisel siduvaks nii heas kui halvas (kui töö on hea, kujuneb kohtu veendumus samaseks menetleja ja prokurööri veendumusega; kui töö on halb, peab menetleja kogema enda suutmatust ja/või ekslikkust) Üldmenetluses on menetleja kogutud materjalide kvaliteet prokurööri vahendusel aluseks kogu kohtulikule uurimisele, selle korrastatud ja üllatustevabale (kaitsel pole esitada ootamatuid, menetluse senistele järeldustele vastanduvaid taotlusi ja tõendusteavet) kulgemisele, samuti mõjutab kohtus vaatluse alla tulev menetleja töö oluliselt kohtu siseveendumuse kujunemist – kas siis süüdi- või õigeksmõistva otsuse kasuks.

Skeem 3

Ülaloleval skeemil on esitatud tõendamisele kuuluvate asjaolude põhielemendid. Detailsemalt peatun tõendamisele kuuluvate asjaolude juures **tõendamiseseme** käsitlemisel.

Siinkohal on sobiv kokkuvõtlikult esile tuua kõigi tõendamisega seonduvate mõistete ahel:

tõendamine – tõendite kogumine (Tõendamine ei ole omane ainult kriminaalmenetlusele, vaid ka väärtemenetlusele, tsiviilkohtumenetlusele ja muudiski õigusharudes teostatavatele menetlustele. Käesolevas õppevahendis on ennekõike silmas peetud tõendamist kriminaalmenetluses selle kohtueelses staadiumis.)

tõendite kogumine – tõendusteabe hankimine KrMS-ga reeglistatud korras ning selle teabe jäädvustamine KrMS-s ettenähtud vormis

tõendusteave – kriminaalmenetluses olulisi asjaolusid tuvastav teave

kriminaalmenetluses olulised asjaolud – asjaolud, mis omavad Karistusseadustiku ja Kriminaalmenetluse seadustiku sätete kohaselt tähendust isikute vastutusele võtmisel ning karistamisel või isikute muul viisil mõjutamisel kuriteokoosseisulise teo toimepanemise eest. (Kui kohus on asjaolud tõendatuks tunnistanud, käsitletakse neid tõsiasiadena ehk faktidena. Tegelikuses on juba kohtueelne menetleja hinnanud neid tõsiasiadeks, vastasel korral ei saaks ta teha otsust isiku suunamiseks kohtu alla andmisele. Küsimus puudutab tõendite hindamist kogu menetluse vältel ja leiab üksikasjalikumalt käsitlemist tõendite hindamist puudutavas teemaosas)

teave, ehk andmed, ehk informatsioon, ehk info – fakte, sündmusi, asju, protsesse, ideid, mõisteid, millegi või kellegi omadusi puudutav teadmus, mida võib saada inimestelt või tajuda materiaalse maailma või selle üksikute objektide või nende osade vaatlemisel ja muul empiirilisel tajumisel, uurimisel.

2. TÕENDITEGA SEONDUVAST

2.1. Tõendite olemusest ja mõistest

Rääkides tõendamisest, kui seadustega reguleeritud tegevusest, saame me kõiges tõenditega seonduvas tugineda vaid kehtivale õigusele – võtta aluseks nüüd ja praegu toimivad Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) sätted.

KrMS § 63 lg 1 ütleb: “Tõend on kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu ja tunnistaja ütlus, eksperdiarvamus, eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel, asitõend, uurimistoiming, kohtuistung ja jälitustoiming protokoll või muu dokument ning foto või film või muu teabesalvestis.”

Tsiteeritud paragrahvi lõige 2 ütleb, et “kriminaalmenetluse asjaolude tõendamiseks võib kasutada ka käesoleva paragrahvi lõikes 1 loetlemata tõendeid”.

Nagu paragrahvi tekstist näha, on seaduseandja (Riigikogu) olnud tõendi olemuse avamisel üsna napolisõnaline. Ta sõnab justkui taevast kõlava lihtsusega: “Tunnistaja ütlus on tõend”. Sellisest lausungist võib inimestele jääda mulje, et piisab vaid mõnel isikul midagi uurimise all oleva sündmustiku kohta öelda, oma teadmist sellest sündmustikust väljendada, ja ongi tõend olemas. Nii näiteks manitseb kannatanu K menetlejat selles, et kuidas küll menetleja ei saa M-i kahtlustatavana kinni pidada ja tema juures läbiotsimist teha, kui tema, kannatanu, teab S-i jutu järgi, et S nägi, kuidas M tõstis kaubikusse kannatanult varastatud muruniidukit. Seejuures on menetleja S-i üle kuulanud ning S on ülekuulamisel väitnud, et muruniiduk, millega M askeldas, oli küll sarnane K-l olnud niidukiga, kuid ta ei ole kindel, et M-i poolt kaubikusse tõstetud niiduk on K niiduk, sest K niidukil olid S-i teada (mis on eelnevalt ka K poolt kinnitamist leidnud) rattaveljed kollast värvi, M-l nähtud niidukil aga rohelist värvi. Teavitades K-d ülekuulamise tulemustest, saab K pahaseks, läheb ägedaks, süüdistades S-i oma esialgse jutu muutmises, menetlejale valetamises, ning nõuab S-i “tugevamat pigistamist” ja et menetleja käituks ikkagi nende S-i ütluste põhjal, mis K ise S-i suust TÕENDINA kuulis. Segadust kui palju. Sest ... Sest tegelikult on kellegi ütluste või millegi muu tõendiks arvamine palju keerulisem.

Tõendi määratlemisel on seadusandja käsitlenud vaid tõendite liike nende allika liigi alusel, mitte avanud tõendi olemuslikku poolt, tema tunnuseid. Seadusandja toetub oma sõnakasutuses kriminaalmenetluse teoorias läbitöötatud seisukohtadele ja mõistetele ning eeldab, et iga menetleja (ja muu inimene) “tabab lennult”, mida seadusandja mõelnud on. Selguse saamise huvides annan omalt poolt siiski pikema ülevaate tõendist.

Mõistmaks, mis on kriminaalmenetluses kohtueelse menetleja, ennekõike aga kohtu jaoks tõendiks, **tuleb vaatluse alla võtta tõendi sisule ning vormile esitatavad nõuded**. Ent mitte ainult need nõuded, vaid samuti **tõendite kogumise tingimustele esitatavad nõuded**. Tõendite kogumise seadusekohaste tingimuste järgimine on oluline just nende tõendite puhul, mida kasutatakse tõendamiseks KrMS § 63 lg 2 tähenduses, sest neile tõenditele ei ole erinevalt sama paragrahvi lõikes 1 loetletud tõenditest, kehtestatud konkreetseid vorminõudeid.

Tõendite olemus ja tunnused avanevadki meile läbi tõenditele kehtestatud nõuete. Need nõuded on suuremas osas grupeeritud iga tõendiliigi kogumist reeglustavatesse KrMS sätetesse (KrMS 3. ptk), osalt aga leidub neid terve KrMS ulatuses erinevate peatükkide (teemade) lõikes (üldsätetes ja mujal). Tõendamisele, s.h. tõenditele esitatavad nõuded ei tulene vaid KrMS-st, vaid ka teistest kriminaalmenetlusõiguse allikatest – Eesti Vabariigi põhiseadusest, rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetest ja normidest, muudest asjakohastest õigusaktidest ja Riigikohtu lahenditest küsimustes, mida ei ole lahendatud muudes eelnimetatud allikates.

Tõenditele seatud nõuded võib olemuslikult liigitada kolme põhi gruppi:

1 – tõendi sisule esitatavad nõuded

2 – tõendi vormile esitatavad nõuded

3 – tõendite kogumise tingimustele esitatavad nõuded

Ainult siis, kui kõik nimetatud nõuded on järgimist leidnud, saab menetleja poolt kogutud teavet nimetada tõendiks. Kõigi nende kolmega seotuks, neid läbivaks, kuid eraldi vaatlemist väärivaks üldiseks nõudeks pean **tõendi kujunemise jälgitavuse nõuet**.

2.1.1. Tõendi sisule esitatavad nõuded

Eelnevalt, esimese teema raames käsitletust saab tuletada, et tõend peab sisaldama tõendusteavet, s.o kriminaalmenetluses olulisi asjaolusid tuvastavat teavet. Tõendi sisuks ongi teave, mis puudutab-käsitleb kriminaalmenetluse seisukohast olulisi asjaolusid – **kõneleb millestki, ilma mille teadmisseta pole võimalik järeldada:**

- kas leidis aset karistatav tegu või ei leidnud;
- kes oli selle teo toimepanija, kas toimepanija oli ühtlasi teo täideviija või osavõtja kas kihutajana või kaasaaitajana;
- jm (käsitlen detailsemalt tõendamiseseme asjaolude /KrMS § 62/ juures)

Tõendi sisuks olevad andmed annavad teadmised, mis on vajalikud kriminaalasjas õigete otsuste tegemiseks – et süütu inimene ei saaks repressseeritud, et õiglus ei saaks “mutta tambitud”, et süüdlane saaks vastutusele võetud ja enda tehtud halva eest karistatud, kuid samas mitte ülekohtuselt karistatud.

Ütlen, et tõendi sisuks on andmed, mis räägivad tõendamiseseme asjaoludest, ning püüan seda näitlikustada:

Näide

1. vaatus 03. märtsil 2005 kella 22 paiku tuli A töölt koju ja avastas et tema kodus, Sindi linnas, Pärnu maanteel asuvas majas nr 201, korteris nr 54, on käinud vargad. Korteriukse luku keel oli uksepiida lukustuspesast väljamurtud, uks avatud. Esmasel vaatlusel torkas A-le silma, et korterist on kadunud televiisor, videomagnetofon, mikrolaineahi, kohvikeetja, esikus olnud seinakell. A helistas politseisse ja teatas vargusest. Menetleja, kes määrati juhtunut uurima, teostas A ülekuulamise.

2. vaatus Ülekuulamine. Ülekuulamise protokollis paneb uurija kirja, kes on A naabrid samal korrusel ja kõigil korrustel A-ga ühes trepikojas.

???

Sellest piisab. Vaatame, mida menetleja tõendi sisu osas saavutas?

Vaatleme seda tõendamiseseme asjaolude kontekstis. Võtame esimese asjaolude grupi.

Niisiis:

KrMS § 62 ütleb, et tõendamiseseme asjaoludeks on kuriteo toimepanemise aeg, koht ja viis ning muud kuriteo tehioolud. Menetleja poolt koostatud protokollist saame teada (ka prokurör saab teada), et A naabriteks samal korrusel on perekonnad G ja L korteritest 52 ja 53, et alumistel korrustel elavad ..... See teadasaamine ei anna aga karvavõrdki teadmist sellest, millal A korteris vargil käidi, kes vargil käis või käisid, milliste vahenditega korteriuks avati, mismoodi varastatud esemed kuriteo paigast eemale toimetati, ...? Ette ära öeldes ei anna teadmine A naabritest meile mingitki teadmist teistestki tõendamiseseme asjaoludest. Milleks siis naabrite paiknevust majas üldse kirja panna?!

Tõendi (ülekuulamisprotokolli) sisule ei anna teadmine naabritest mitte midagi. Milleks koormata prokuröri ja teisi menetlusosalisi liigse informatsiooniga, raisata enda ja kannatanu aega selle informatsiooni kirjapanemisega?

Praktikas on mul tulnud tutvuda ülekuulamisprotokolliga, mille pikkus oli 6 lehekülge käsitsikirja. Tõendamiseseme asjaoludest oli selles protokollis juttu aga vaid pooleteise lehekülje jagu. Ülejäänud tekst protokollis sisaldas asjas tähtsusetut informatsiooni sellest, kuidas tunnistaja kannatanuga tutvus, et nende lapsed käivad koos koolis, kannatanu varalisest seisundist ja kannatanu muust suhtlusringkonnast ning tunnistaja nõrgalt argumenteeritud kahtlustest paari isiku kui võimalike varaste suhtes – ei midagi konkreetset, kontrollimisvõimalikku. Sama ülekoormatuiks kasutu informatsiooniga osutub ka enamused vaatlusprotokolle.

Tõendi sisuks peab olema ikkagi asjalik informatsioon – andmed, mis annavad osaliseltki vastuseid lahendatavatele küsimustele, kõnelevad kuriteo jälgedest või vähemasti viitavad konkreetsetele allikatele (inimestele, objektidele) kellelt või kust ja “miks just temalt ja sealt” jälgi, vajaliku informatsiooni leida võib, või siis kajastavad kuriteosündmustikuga põhjendatult seostatavate sündmuste, kohtade, objektide, esemete, või isikute väljanägemise või käitumise kirjeldust.

Mul ei ole midagi toodud näite põhjal selle vastu, et menetleja tunneb delikaatsuse piires huvi, kes on A naabrid, sest mõni naaber võib taustandmete poolest (varem korduvalt vangis olnud, lävivid kriminaalse subkultuuri esindajatega, kuskil ei tööta) sobida oletuste tasemel kahtlusaluste ringi, kuid saamata mingit konkreetset, naabrit seaduslikult kahtlustada lubavat infot, ei ole mõtet (ei tohikski) tema eluviisi kirjeldust ning mingeid oletusi tema kui varga kohta protokollida. Inimestega tuleb rääkida, suhelda vabalt, aga kõike kuuluvat ei pea protokollima. Nii öelda protokolliväline jutt on selleks, et luua parem kontakt ning kes teab: targale kuulajale võib räägitavas leiduda ainet mõtlemiseks, oletuste tegemiseks – mis, kuidas ja kuna võis aset leida ning kes midagi ja mispärast tegi. Ei teiste, ega enda mõtteid ning oletusi maksa seepärast tõendusteabeks pakkuma hakata. Pealegi saab enamused ülekuulatavaist vägagi hästi aru, kas kirjapanendu omab uurimise oletatavate eesmärkide mõttes mingit kaalu või mitte. Menetleja poolt tõendamise seisukohast kõrvalise iseloomuga informatsiooni kirjapanemine tekitab ülekuulatavas arvamuse ja tunde, et antud menetleja näol on tegu ebaprofessionaalse, oskamatu või kahtlaselt uudishimuliku uurijaga.

Sama kehtib muudegi tõendamistoimingute, mitte ainult ülekuulamiste, puhul. Näiteks vaatluselgi, kus midagi näete, tuleb kirja panna vaid see osa nähtust, mis on oluline tõendatavate asjaolude kontekstis. Vaadeldav tuleb kirja panna nii, nagu näete teie ja nagu näeks kõrvuti teiega iga nägemisvõimeline isik. Nähtu tuleb kirja panna, ilmestamata nähtut selle arvatava endapoolse tähendusega, sest mõni teine mõistusega olend, eriti ekspert, võib nähtule anda hoopis teise tähenduse – “tumepunast värvi määrdumine pintsakukätisel” muutub teie subjektivismist tingitult teie poolt väljaöelduna ja vaatlusprotokolli kantuna automaatselt “verekahtlaseks määrdumiseks” või suisa “vereks”, jäädes selleks end ülespoonud mehe lastele pikemaks ajaks, kuigi tegemist oli emailvärviga. **Säilitagem tõendi sisu tõsiseltvõetavus ja puhtus ning omaenda mõtete selgus. Ärge risustage tõendit ja ärge tekitage segadust tõendiga tutvujates.** Kui vaatluse juures olev (osalev) kannatanu, tunnistaja, kahtlustatav annab mingeid selgitusi vaadeldava olustiku või objekti kohta, ning need selgitused on asja lahendamise seisukohast võibolla olulised, siis teostatakse nende selgituste osas isiku ülekuulamine, mille käigus leiab aset vaatluse andmete kommenteerimine isiku asjakohaste ütluste näol. Sellised ütlused leidku kajastamist vastava isiku ülekuulamisprotokollis või tema ütluste olustikuga seostamise protokollis.

Kui isikutelt andmete taotlemisel selgub, et isik kriminaalmenetluse seisukohast olulisi andmeid ei valda, ei pea me ülekuulamisprotokolli vormistama (tõendi sisule esitatavate nõuete täitmise võimatuse tõttu).

Mõningate menetlustoimingute puhul oleme me aga olukorras, kus, saamata täidetud tõendi sisule esitatavaid nõudeid, peame me ikkagi tegema kirjatööd – vormistama toimingute käigu täismahus. Seda tuleb teha nende toimingute puhul, mis riivavad isikute põhiõigusi ja –vabadusi. Näiteks läbiotsimisel ei pruugi me leida otsitavaid objekte, s.t menetluse seisukohalt võetuna tõenduslikult olulist teavet ei ole, protokollida toimingute läbiviimise käik ja tulemus aga tuleb. (Võib muidugi väita, et tõendi sisuks on info sellest, et isik B kodus aadressil XY asitõendeid ei olnud, ning seetõttu on läbiotsimisprotokolli näol tegu B-d õigustava tõendiga. Isiklikult ma nii otsustavat hinnangut toimingute tulemustele ei annaks. Kui võrrelda B kontekstis seda läbiotsimist ja näiteks B kui võimaliku kahtlustatava kannatanule äratundmiseks esitamist tulemusega: “Kannatanu B-d ära ei tundnud”, siis äratundmiseks esitamise sisuks olev tõdemus teenib B-d õigustava tõendina hinnanguliselt suuremal määral, kui läbiotsimise tulemus.)

Eluliselt on muidugi vajalik pea iga menetleja poolt andmete saamiseks läbiviidud toimingute vormistamine. Kuigi toimingute käigus tuvastatu ei pruugi anda tõendi sisuks olevat teavet, annab toimingute vormistamine teadmise: “See oletus, see objekt, see isik on kontrollimist leidnud”. Milleks sellist teadmist vaja on? Kriminaalasja ei pruugi menetleda vaid üks menetleja, materjalid võivad edasi minna teisele menetlejale, kellel puudub teadmine juba tehtud töödest. Läbi “sisutugi” töö vormistusega tutvumise saab uus menetleja teada “mida ei ole enam vaja teha” ning keskenduda tegemata ja tegemist vajavatele toimingutele-toimetustele. Kui oma menetlejast kolleegi võime tehtust ehk suuliseltki teavitada, siis menetlust juhtiva-kontrolliva prokuröri jaoks ei pruugi meie suusõnaline jutt usaldusväärseks tunduda. Tõendi sisuks kõlbulike andmete mittesaamisel ei pea menetleja poolt tehtud tingimata vormistama menetlustoimingute protokollina KrMS § 63 mõttes, piisab kui menetleja koostab asjakohase ettekande või õiendi, andes selles teada: kuna, kus, kelle osavõtul ja mida ta välja selgitada püüdis. Kui menetleja vormistas aga sisutühja informatsiooni tõendikohasesse protokollivormi, võib prokurör hilisemalt, vältimaks kriminaaltoimiku ülekoormamist liigsete materjalidega, kõrvaldada toimikust tõendi mõttes sisutud vormistused (KrMS § 223 lg.2).

Tõendi sisu nõuete hulka kuulub ka vajadus säilitada protokollis menetlejale teatavaks saanud informatsiooni adekvaatsus informatsiooni allika suhtes – vastavus protokollitud teksti ja allika poolt edastatud informatsiooni vahel, vastavus protokollitud ja allikapoolse sõnakasutuse ning lauseehituse osas (kui viimaste ebaadekvaatsus võib ühtlasi tingida tõendi sisulise ebaadekvaatsuse).

Näiteks on menetlejal kalduvus ülekuulatavate lauseid ümber “ehitada” ja teisiti sõnastada. Nii võib tapmissündmustiku ajal tugevas alkoholihoobes olnud, paar päeva hiljem ülekuulatud isiku sõnadest: “*Siis ma nägin, mulle nagu tundus nii, et F võttis riivuli kõrvalt kummuti pealt nagu noa. ... Ja mingil ajal läks F tagatuppa.*”, saada protokollis lause: “*Ma nägin, et F võttis riivuli kõrvalt kummuti pealt noa ja läks tagatuppa.*” Menetlejat valdab kihk, asja “selgemalt kajastada”. Selline kihk on seda suurem, mida enam on menetlejas väljakujunenud oma subjektiivne arvamus toimunust ning sellest, kes on kuriteo toimepanija. Menetleja jaoks on justkui kõik niigi selge ning selle “niigiselguse” korral “tuleb kõik selgelt ka kirja panna”. Objektivsusele püüdlev ja “viga sisse lasta kartev” menetleja saab aga koheselt aru protokollitud lause ja ülekuulatava poolt öeldu vastastikusel ebaadekvaatsusest. Selline ebaadekvaatsus võib menetluse viia väärijäreldusteni.

Mitte alati ei tulene ülekuulatava poolt öeldu ümbersõnastamine-lausestamine menetlejal olemasoleva endakeskse seisukoha kinnitamise püüest (muide, see püüd võib menetlejal endale olla ka teadvustamata, alateadlik). Menetleja lihtsalt arvab heauskselt, et ülekuulatava jutu ümbersõnastamine on täiesti vajalik, kuna mõni inimene räägib segaselt ja kohati arusaamatute väljenditega, ning räägitu sellisel kujul kirjapanemine raskendab lugeja (prokurör jt võimalikud lugejad) arusaamist räägitust.

Tõsi ta on, et inimesed on vägagi erinevad jutukuses, taipamisvõimes, sõnakasutuses, hääle tugevuses, sõnade hääldamises. Ühele ja samale sõnale võivad erinevad inimesed omistada erinevaid tähendusi, kontekste. Menetleja peab igakord, kui ülekuulatav kasutab mingit slängi, vähetuntud väljendeid, võõrsõnu või muul viisil väljendab end kuidagi arusaamatult, küsima ülekuulatavalt, mida too ühe või teise sõnakasutuse all silmas peab. Leides niiviisi ülekuulatava sõnakasutusele mõisteliselt sobiva kultuurkeelise vaste, formuleerib menetleja lõplikult protokollitava lausestuse üldarusaadavas keelekasutuses ning küsib ülekuulatavalt üle, kas ta,

pannes ülekuulatava jutu sellisesse lausestusse, väljendab sisult õigesti ülekuulatava poolt öeldut ja mõeldut. Samamoodi käitugu menetleja kahemõtteliste väljendite kasutusjuhtumite korral.

Vägisõnade ja ebaviisakate väljendite esinemise korral tuleb need protokollis teksti kirjutada kultuursema sõnastusega, lisades sulgudes, et kirjapandu originaalväljend sisaldas ebakultuurseid sõnu. *Näiteks* esineb vaadeldav vajadus juhtudel, mil kannatanu kirjeldab talle kellegi poolt osaksaanud sõimu, mõnitamist, ähvardusi.

Kui ülekuulatav väljendab end küsitava asjaolu kohta ebaselgelt või ebakindlalt, ning see võib tuleneda isiku vaimsest mahajäämusest, vähesest kirjajaridusest või tõsiasjast, et ülekuulamise keel ei ole isiku emakeel, peab menetleja kas lihtsustama enda keelekasutust nii, et ei kannataks küsimuse mõtet (*näiteks* jaotama ühe küsimuse mitmeks küsimuseks), või aitama isikul lausestada öeldatut arusaadavamasse väljendusviisi. Viimasel juhul tuleb menetlejal jällegi leida isiku poolt algselt väljaöeldu sisu ja mõtet mittemoonutatav lausestus, mille ta esitab isikule, küsides isikule arusaadaval, tema mõistusele tabataval viisil üle, kas selline protokollis kantav lausestus vastab sellele, mida isik tahtis öelda.

Üldse on ülekuulatavalt **asjakohaste ja arukate vastuste saamise eelduseks menetlejapoolsed asjakohased ja arusaadavalt formuleeritud küsimused** ning nende esitamise kõneline (häälte tugevus ja diktsioon) selgus.

Tõendi sisu adekvaatsuse säilitamise nõue ei puuduta vaid menetleja püüdlikkust kajastada saadud informatsiooni õiges vastavuses allika (menetlejaga informatsiooni jagav isik) poolt öelduga. Menetleja, tagamaks allika poolt öeldu vastavust allika poolt tajutuga, peab püüdlema ka selle poole, et oleks eristatav, mida isik ise nägi ja kuulis ning mida ta teab teiste isikute juttudest tulenevalt. Sündmustik, mida uuritakse, satub alati menetleja vaatevälja pärast mingi aja (kas lühema või pikema) möödumist. Sündmusest möödunud aja jooksul võivad selle vahetud pealtnägijad, eriti kui nad on ühest tutvusringkonnast, omavahel suhelda ja nähtut-kuuldut arutlemisele võtta, muljeid vahetada. Sellisel muljete vahetamisel leiab aset tajude segunemine – isik võib hakata teiste muljetajate jutust mõjutatuna omistama enda nägemisena või kuulmisena tööku, mida ta tegelikult ise ei näinud ega kuulnud. Seetõttu peab menetleja suunama isiku tähelepanu, meenutusi just nendele asjaoludele (kellegi füüsilise käitumise ja suuliste väljaütlemiste detailidele), mida isik tõesti ise ka nägi ja ise kuulis. Tõigad, mida isik teab asetleidnud olevat teiste isikute juttude alusel, tuleb eelmistest protokollis selgelt piiritleda – *näiteks*: “Ise ma seda ei näinud, aga B käest kuuldu põhjal tean, et A ....” või: “B ütles ülejärmisel päeval pärast juhtunut, et A .....”.

Samane sisu adekvaatsuse nõue kehtib vaatluste (sündmuskoht, laip, isiku läbivaatus, asitõend jm), läbiotsimise käigu ja tulemuste, uurimiseksperimenti läbiviimise tingimuste ja käigu, ütluste olustikuga seostamise käigu jm tõendite kogumise viiside kohta. Alati tuleb kirja panna see, mis tegelikult meelele tajutav on, mis mõõtu täpselt mingi asi või vahemaa või ... on, mis objektiivselt toimub jne – kirja panna üldarusaadavas keelekasutuses, vältides mitmetimõistetavaid sõnu ja väljendeid, ning omapoolseid hinnanguid. *Näiteks* isiku läbivaatusel ei maksa tal esinevate vigastuste kohta (ei paiknemise ega vigastuste tunnuste ja iseloomu osas) otsida erilisi meditsiinilisi väljendusi. Piisab kui kasutate sõnu ja väljendeid, mis on eeldatavalt oma sisus samaselt mõistetavad enamusele meie keeleruumi inimestele. Kui läbivaadatav kaebab vigastuste piirkonnas valusid, siis valusid kajastavad ütlused kantakse mitte läbivaatusprotokollis (valu vaatlemine kuulub kunsti viljelemise valdkonda), vaid ülekuulamisprotokollis kuriteo tagajärgi kajastava asjaoluna. Vaatluste ja teiste tõendamistoimingute käigust ning tulemustest võib alati teha fotosid, filme, muid salvestusi, millised aitavad kajastada tõendite sisu objektiivselt subjektiivsete kõrvalekalleteta.

Tõendi sisu adekvaatsuse üheks tagamisvahendiks on menetlejale esitatav kohustuslik nõue tutvustada menetlustoimingu protokollis menetlustoimingu osalenud isikule (KrMS § 152).

Protokolliga tutvumine annab toimingus osalenutele võimaluse kontrollida, kas menetleja on õigesti kajastanud menetlustoimingu käiku, toimingu jooksul öeldut, nähtut ja tehtut, ning taotleda ebatäpsuste ning muude võimalike puuduste kõrvaldamist. Seega on protokolliga tutvumine menetlejat distsiplineerivaks ning tema vigu parandavaks teguriks. Paraku näitab praktika, et menetlustoimingu osalenud isikud ei ole protokolliga tutvumisel kuigi põhjalikud (v.a. kahtlustatavad ja nende kaitsjad ning vastastamisele allutatud). Nad libistavad protokollist (ülekuulamise protokolle loetakse muude toimingute protokollidest küll enam, aga samuti mitte igakord) pilgu üle või küsivad kohe, kuhu ja mismoodi tuleb protokollile alla kirjutada. Harva, kui tutvujad protokolliga kaasamõtlevalt algusest lõpuni läbi loevad. Seetõttu oleks hea, kui menetleja ise juhiks tutvuja tähelepanu protokolliga läbilugemise vajadusele näiteks järgmiselt: “Olge hea, tutvuge protokolliga. Lugege tähelepanelikult. Ma omaarust püüdsin küll kõik õigesti kirja panna, aga äkki sain ma millestki valesti aru või lasin mõne hooletusvea sisse. Ülekontrollimine ei tee kindlasti paha.” Kui inimene ka seepeale jääb märgatavalt pinnapealseks tutvujaks, siis juhtige näitekstoodud lausestuse eeskujul igaks juhiks ta tähelepanu nendele kohtadele protokollis, mille selgust peate ise tõendamise seisukohast kindlasti olulisteks – lugege talle, samas talle ka teksti näidates, olulised kohad ette ja küsige, kas tekstis käsitletu on toimingu käigus tuvastatuga kooskõlas, kas kõik on õigesti kirja pandud.

Isikulise tõendi (ütluste) sisu koostisosaks tuleks arvata samuti need asjaolud, mis käsitlevad tõendamise seisukohast tähtsate asjaolude isiku tähelepanu alla sattumise nüansse või tõenduslikult tähtsate asjaolude tajumistingimusi (näiteks väidab vägivallateo tunnistaja M, et ta nägi õhtusel ajal oma korteri tänavapoolsest köögiaknast, kuidas sõiduteel peksavad kolm noormeest üht noormeest. M räägib, et köögi akna juurde läks ta tänavalt kostva kisa pärast. Kuna M oli köögis pannud pliidi peale keema teevee ja vesi hakkas keemisel üle kannuääre ajama, lahkus M hetkeks akna juurest, et pliit vooluvõrgust välja keerata. Tagasi akna juurde siirdununa, ei näinud ta noormehi enam tänaval, aga kuulis justkui aknast paremale jäävalt väljast endiselt söimlemist. Oletades, et söimlemine tuleb maja nurga tagant hoovi poolt, suundus M elutappa, mille aken jääb hoovi poole. Elutoa aknast nägigi ta, et peksjad on hoovis oleva kuuri juures ümber maaslamava pekstava ning togivad teda jalgadega. Saavutamaks paremat vaadatavust, kustutas M toas oleva põrandalambi valguse, kuna nii näeb läbi aknaklaasi hämarasse hoovi selgemalt, ning vaatas, mis hoovis edasi toimub. Peksjad lahkusid pekstava juurest, suundudes tänavale. Üks peksjatest vaatas hoovist lahkudes M-i arvates ärevalt maja aknaid, justkui veendumaks, kas keegi neid märkas. Selle peksja nägu ja muu välimus jäi M-le selgelt meelde ning ta võib seda kirjeldada.) Näide oli küll pikk, kuid hädavajalik selgitamiseks, mille kajastamist tõendi sisuna pean ma lisaks kriminaalmenetluses olulisi asjaolusid käsitlevatele andmetele vajalikuks. Näitekohased kirjeldused annavad tooni ütluste andja poolt esitatud informatsiooni tõepärasuse hindamisele.

2.1.2. Tõendi vormile esitatavad nõuded

Tõendite kogumine on tõendusteabe kogumine. Tõendusteave on igasugune teave, mis omab tähtsust kriminaalmenetluses oluliste asjaolude tuvastamisel. Teave pole midagi muud, kui informatsioon ehk andmed kellegi või millegi kohta. Andmete sisuks on mingi teadmus, teadmine. Saades andmeid, saame me midagi teada.

Andmeid võib kasutada paljudel erinevatel motiividel (lihtsalt teadmiste jagamise rõõmust, koolikirjandi kirjutamiseks, kellelegi ebameeldivuste valmistamiseks jne).

Kriminaalmenetluses on andmete kasutamise ülimaldseks eesmärgiks õigusemõistmine. Õigusemõistmine, kui ühiskonna elu õiglase korraldamise võimalus, peab toimima üldise hüvena, erapooletult ja üldsuse poolt tunnustatuna. Seetõttu peavad andmed, mida õigusemõistmisel kasutatakse, olema erapooletud ning üldsuse poolt tunnustatavad.

Andmete erapooletuse üle ei ole võimalik otsustada ilma, et andmetega ei saaks tutvuda. Andmete üldisest tunnustamisest ei saa samuti rääkida enne, kui andmetega ei ole tutvutud. Selleks, et andmetega tutvuda saaks, peavad nad olema kõigile asjakohastele isikutele tajutavaks tehtud.

Andmed võivad tajutavaks saada mitmeti. Kõige lihtsam on kuulata kohtus ära inimene, kes teab midagi uuritavast sündmusest või süüdistatava käitumisest seoses selle sündmusega. Samuti vaadelda kohtus asitõendeid. Ent eluliselt on asjad jällegi keerulisemad. Seaduste järgi peab selleks, et mingi sündmuse ja kellegi isiku käitumise arutelu kohtu ette jõuaks, keegi selle sündmusega ja sündmusega seotud isiku ülesleidmisega juba tegelenud olema (kohus ise ei jõuaks reageerida kõigile kuriteo teadetele, otsida kuriteos kahtlustatavaid jne).

See keegi, kes sündmuse ja sellega seotud isiku ülesleidmisega tegeleb, on kohtueelne menetleja. Andmed, mida ta kogub, peab ta, pidades silmas tulevikus asetleidva õigusemõistmise vajadusi, tegema kuidagi kestvalt tajutavaks. Ilma andmetele tajumiskestvust andmata ei ole neid võimalik tulevikus kasutada. Andmete kestvus luuakse läbi nende materialiseerimise. Selleks, et kõik olulised andmed oleksid võrdselt käsitletavad tõendusteabena, valatakse nad kindlate seaduslike reeglite järgi ühtsesse vormi, n-ö tõendi vormi (mis eluliselt tähendab informatsiooni protokollitust või muul viisil mingil infokandjal vaadeldavust). Reegleid, mille alusel tõendite vormi valamine (vormistamine), ehk materialiseerimine aset leiab, nimetatakse tõendi vormile esitatavateks nõueteks. Kuna kogutavad andmed on oma iseloomult ja saadavuse viisilt erinevat liiki, siis tuleb iga andmete liigi puhul lisaks üldiste tõendi vormile esitatavate nõuete täitmisele järgida veel ka konkreetset liiki tõendi kogumisele kehtestatud nõudeid (nagu sõjaväes – üldised vormikandmise nõuded on kõigile ühised, väeliigiti aga esineb erinevusi).

Püüan eeltoodut rohkem elustada: NÄITEKS: Kahe elumaja vaheliselt muruplatsilt leiti meesterahva laip nuga seljas. Keegi oli selle noa talle selga torganud. Kes? Ei tea. Mina olen menetleja. Laiba asukoha järgi võib loota, et äkki keegi elumajade elanikest nägi, kes noa mehele selga suskas. Küsitlen sellest lootusest haaratuna elanikke. Leian ühe vanamemme, kes räägib, et tema kuulis õuest meeste karjumist, läks akna juurde ning nägi, kuidas üks mees (kirjelduse järgi see, kelle laip leiti) läks üle muruplatsi, praalis kõvahäälselt midagi ja vehkis kätega, teine mees tuli praaliva mehe järel, praalis ka midagi. See teine mees oli memmele tuttav T, kes elab vastasmaja esimeses trepikojas. Korruga nägi memm, et T paremas käes oli nuga ning et T lõi sellega eesminevat meest selga. Memme jutt teeb mind rõõmsaks – asi lahendatud, tapja teada. Hakkam protokollid mapist välja võtma. Aga ei! Memm ütles, et tema seda juttu protokollida ei lase ja kohtusse ei tule, tema kartvat T-d, kuna too olla varem kinniistunud ja on üleüldse kolehirmus inimeseloom ning kindlasti tapab ka memme ära – otsigu mina, noor mees, teisi tunnistajaid või tõendeid, sest nüüd ma tean, kelle vastu otsida, memme aga ärgu ma asjasse segagu, tema aitas mind niigi.

Nüüsiis?

Ma sain andmeid, sain teadmise, mis juhtus ja kes tappis inimese. Selle teadmise sain muidu toredalt, aga kartlikult vanamemmel. Mida ma selle suusõnalise, kirjalikult fikseerimata teadmisega nüüd peale hakkam? Lähen prokuröri juurde ja ütlen, et ma tean, kes on tapja. Prokurör küsib: “Kust Te teate?”. Mina vastan: “Üks memm ütles.” Mis lugeja arvab, kas on olemas tõend toimunu kohta või pole tõendit? Kas teadmine, mis oli memmel ja sai korra tajutavaks ka minule, on tuleviku seisukohast kuidagi tehtud kestvalt tajutavaks paljudele inimestele? Kui nüüd seadusetult edasi fantaseerida, siis: Prokurör sai teadmise minult. Kujutagem, et prokurör läheb omakorda kohtuniku juurde ja taotleb, et T kui tapja võetaks vahi alla. Kohtunik küsib: ”Kust Te teate, et T on tapja?”, mille peale prokurör vastab: “Menetleja K ütles.” Nii läheb asi edasi. Mingil ajal hakkab Kõige Kõrgem Kohus huvi tundma, kust selline teadmine, et T on tapja, ikkagi alguse on saanud. Selgub, et ühest vanamemmest. Tuuakse vanamemm Kõige Kõrgema Kohtu ette ja küsitakse, kas memm on sellist juttu menetlejale rääkinud. Memm vastab: “Ei ole”. Mis edasi saab?

Kui käsitleda toodud näidet elulisemalt, siis seadusliku lahenduskäigu tagamiseks on sellise “uurija teadmise” tõendiks saamise võimalus olemas: mina taandun (või prokurör kõrvaldab mind) kriminaalasja menetlusest, määratakse asjale uus menetleja, kes viib protokolliliselt läbi minu tunnistajana ülekuulamise. Kuulatakse üle ka memm – kui memm hakkab oma algset juttu eitama, viiakse minu ja tema vahel läbi vastastamine. Võibolla memm vastastamise käigus

tunnistab oma juttu, võibolla mitte. Kui ei tunnista, on minu sõna tema sõna vastu, ja kui minu sõna kinnituseks muid tõendeid pole, on asi patiseisus, mis tähendab, et enne, kui muid T-d süüstavaid tõendeid ei leita, ei saa tema suhtes ka midagi menetluslikult ette võtta.

Mis saab edasi siis, kui memm küll kinnitab rääkimise fakti, aga tunnistab, et ta valetas uurijale, kuna ta kannab pikemat aega T kui oma endise halva väimehe vastu viha ja mõtles, et laseb teda natuke politseil hirmutada ning kimbutada – natuke, sest nagunii politsei ükskord taipab, et T ei ole tegelikult tapja.

Märkusena siinkohal esitan ühe tähelepaneku. Menetlejat kaldutakse pidama asjast huvitatud isikuks. Kuigi menetleja osas ei pruugi leiduda (valdavalt ei leidugi) tema taandamiseks põhjust andvaid asjaolusid, peetakse menetlejat siiski sedavõrd menetluse tulemustest huvitatud isikuks, et ei välistata tema kõrvalekaldumist objektiivsusest menetluse läbiviimisel. Seega võetakse menetlejal olemasolevat tõendusliku (protokollilise) katteta teadmist millestki või kellestki vastu umbusuga. Sellest, et menetlejal on teadmine mingist menetluse jaoks olulisest asjaolust, ei piisa ilma fikseeritud-talletatud tõendita ühegi menetlusotsuse tegemiseks – kellegi kinnipidamiseks, läbiotsimisloa saamiseks jne, kõnelemata süüditunnistamisest.

Nagu aru võite saada, pole tõendi vormile, tema kestvusele esitatavad nõuded pelgalt seadusandja kapriis või targutamise, vaid eluline vajadus, välistamaks valeinformatsiooni muutumist tõendamise käigu suunajaks ja menetlusotsuste tegemise aluseks. Tõendi vormi reeglistatus annab menetluses kasutatavatele andmetele suurema tõenäosusastmega usaldusvääruse (lõplikult saab tõendi usaldusväärus vastuse kohtus). Andmete usaldusväärust aitavad tõsta ennekõike need reeglid, mis vastustavad kõik andmete edastajad, andmete vahendajad ja töötajad (näiteks hoiatusreeglid valeütluste, valetõlke, valeekspertarvamuse karistatavusest).

Kohtueelne menetleja (uurija) on isikuks, kes üldise hüve (seaduslikkuse, õigusemõistmise) teenritest esimesena tajub informatsiooni tema asjakohases väärtuses – näeb sündmuskoha olustikku, märkab arvatavaid kuriteojälgi, kuuleb kannatanu kaebusi jne. Selle, mis talle teatavaks saab, **peab ta suutma teha objektiivselt tajutavaks** kõigile, kes volitatud ja kohustatud asetleidnud tegu edasi menetlema, teo toimepanijat leidma ja teda vastutusele võtma ning tema saatuse üle otsust langetama, samuti nendele, kelle tulevikku, huve menetlejale teatavakssaanud informatsioon võib mõjutada, aga ka üldsuse liikmetele, keda tõenäoliselt esindab ajakirjandus. Menetleja **peab vormima** oma teadmistest **tõendi**. Kui ta seda ei suuda, jääb ta oma teadmiselega üksi – tema teadmist, mida ta saab levitada vaid oma juttudes, usuvad need, kes teda tunnevad ja usaldavad. Kuna enamus inimesi aga teda ei tunne, pole neil põhjust teda ka usaldada. Kui tal pole oma jutule midagi usaldusväärset (mõeldakse tõendit – “Aga kas Sul tõendid on?!”) lisada, hakatakse teda üldsuse poolt pidama heal juhul ebaõnnestunud uurijaks (“Miks Sa siis ära ei suutnud tõendada, kui teadmine nii kindel on?”), halvimal juhul õelaks intrigandiks.

Tõendi vormile esitatavad üldnõuded on sätestatud Kriminaalmenetluse seadustiku 5. peatükis, §-des 144, 146-152. Lisana neile sätetele tuleb iga tõendiliigi vormi jaoks eraldi järgida vastava tõendi saamist ja jäädvustamist reguleerivaid sätteid. Näiteks: jälitustoiminguga kogutud informatsiooni tõendiks vormimisel tuleb järgida KrMS §§ 113-120 nõudeid; tunnistaja ütluste kui tõendi saamisel tuleb silmas pidada §-des 66 – 74 kirjapandut. Mõnede tõendite kogumisel kuulub tõendi vorminõuete järgitukssaamise juurde veel (lisaks tõendusteabe saamist kajastava toimingu reeglikohasesse vormi seadmise) selle toimingu läbiviimist lubava n-õ alusdokumendi olemasolu. Nii peab läbiotsimise dokumentaalse kajastamise puhul olemas olema läbiotsimise aluseks olnud ja selle toiminguga läbiviimist lubanud läbiotsimise määrus, samuti peab jälitustoimingu läbiviimist ja saadud andmeid kajastava jälitusprotokolli tõendiks arvamiseks olemas olema toimingule ajaliselt eelnenud jälitustoimingu luba.

Mõningad tõendi vormile esitatavad nõuded on seadusetekstis hajutatud ning vajavad nende olemasolu mõistmiseks erinevate seadusesätete omavahelise seotuse tundmaõppimist (näiteks: Ei ole eraldi regulatsiooni kannatanu ütluste, kui tõendi saamise kohta, küll aga ütleb § 37 lg.3, et

kannatanule kohaldatakse tunnistaja kohta sätestatud, mis tähendab kannatanu ülekuulamist tunnistaja ülekuulamise reeglistiku kohaselt. Kuna kannatanul on tunnistajast erinevad õigused, siis vastavalt § 8 lg.1 p.1, § 146 lg.4 ja § 38 erineb kannatanu ülekuulamise protokollis sissejuhatav osa tunnistaja ülekuulamise protokollis sissejuhatavast osast).

Kohati on seadusandja jätnud tõendi vormile esitatavate nõuete küsimuse lahtiseks. Nii jääb KrMS-s täiesti lahtiseks § 63 lg.2 pakutavate võimalike tõendite vormi küsimus. Seadusandja on selle sättega hästi tabanud eluilmingute mitmekesisust ja inimese suutmatust näha ette kõiki võimalikke elus tekkida võivaid olukordi. Seetõttu oleks tõesti väärt jätta lihtsalt mingi seadusliku regulatsiooni jääkuse, kõikehoomamatuse pärast kasutamata andmed, mis vastavad igati tõendi sisule esitatavatele nõuetele, kuid saavad menetlejale teatavaks seaduses ettenähtust erinevatel asjaoludel. Enamusele tõenditele omaste tunnuste seisukohalt on selge, et ebastandardset kogutavad andmed on kõige kiiremini ja selgemini tajutavaks tehtavad nende kirjaliku vormistuse läbi. Kindlasti peaks nende andmete vormistuses nähtuma: millistel asjaoludel leidis aset andmete menetlejale edastamine (näiteks: “Vastus Teie järelepärimisele ....”); et andmed on edastatud konkreetses kriminaalasjas konkreetselt menetlejale; kes andmed edastas; mis on andmete sisuks (milliseid tõendamisel tuvastatavaid asjaolusid nad puudutavad) ja andmete või andmekandja liik-iseloom (milline ese-objekt, milline dokument menetlejale edastati); või, kui menetleja ise midagi leidis-tuvastas, siis millistel asjaoludel, kus, kuna, mida. Arvatavalt tuleb mitmetel informatsiooni ebarahiliku laekumise juhtumitel viia informatsiooni n-ö ilmsikstulemise asjaolude fikseerimiseks läbi ka erinevaid menetlustoiminguid (vaatlused, ülekuulamised, võib olla et muudki toimingud). Seda küsimust käsitlen veel tõendite kujunemise jälgitavust puudutavas teemaarenduses (vt lk 39-40)

Osaliselt lahtine on spetsialisti ülekuulamise vormistamise küsimus. Spetsialisti ütlusi eraldivõetava tõendiliigina KrMS ei nimeta, samas KrMS § 64 lg.4 ütleb, et uurimisasutus võib kaasata tõendite kogumisele erapooletu spetsialisti, keda võidakse üle kuulata tunnistajana. Siit järeldub, et spetsialisti kuulatakse üle tunnistaja ülekuulamisele ettenähtud reeglite järgi. Seadustikust ei nähtu, millistel juhtudel, millise tõendusteabe kogumisele tuleks spetsialist kaasata. Samuti ei ole silmas peetud vajadust märkida spetsialisti ülekuulamisel ülekuulamise protokollis sissejuhatavasse ossa tunnistaja andmetest erinevaid, vaid spetsialisti iseloomustavaid andmeid. Spetsialisti tõendite kogumisse kaasamise mõtteks saab olla vaid spetsialistil, kui mingi eriala (tegevusvaldkonna) asjatundjal olemasolevate teadmiste kasutamine. Seetõttu peaks spetsialisti puhul ülekuulamise protokollis kajastuma eriala, milles ta tavateadmistest sügavamaid teadmisi omab ning erialase staaži pikkus (nii nagu seda varasemalt, Kriminaalmenetluse koodeksist tuletatud protokollivormis kajastati eksperdi ülekuulamise puhul). Kui neid andmeid ei kanta protokollis sissejuhatavasse ossa, siis peaks menetleja need andmed tuvastama ja kirja panema protokollis põhiossa enne, kui asub spetsialisti üle kuulama (tegelikult, toimingu sisu seisukohast, küsime me spetsialistilt tema arvamust, taotleme järelduste tegemist millegi või kellegi kohta). Millistel juhtudel kaasata just spetsialisti tõendi kogumiseks, mitte aga määrata ekspertiisi? Vaatlen seda edaspidi, tõendi liikide ja tõendite kogumise vaagimisel.

Tõendi vormile esitatavad nõuded on tegelikkuses segu saadud informatsiooni tajutavaks tegemise viisist, tõendi kogumisele esitatavate tingimuste täitmisest ning tõendi kogumisel kasutatavatest eeluurimise taktikalistest võtetest.

Kuna tõendi vormile esitatavad nõuded tulenevad otseselt seadusesätetest ja on küllaltki tekstimahukad, siis siinkohal ma neid pikemalt ei vaatlaks. Menetlejale on need nõuded järgimiseks kohustuslikud, mistõttu soovitan lugeda Kriminaalmenetluse seadustikku korduvalt ning kindlasti enne iga sellise toimingu, mida Te pole ammu enam läbiviinud, juurde asumist. Jälgige:

- et protokollis saaksid kajastatud kõik nõutavad andmed (eriti pöörake tähelepanu toimingu läbiviimise kuupäevale, kohamärke ja kellaegadele – need puuduvad protokollides kõige sagedamini);
- et äramärkimist oleks leidnud kõigi toimingus osalenud isikute kohalolu (näiteks teostatakse mõnikord ülekuulamist kahe ametniku poolt, kellest üks on n-ö vastutav menetleja ning ühtlasi nn peaülekuulaja,

teine aga abistab esimest, esitab ülekuulamise vahele konkretiseeritud küsimusi – protokollis on kirjas aga vaid peaülekuulaja nimi, teise ametniku nime pole);

- et te ei unustaks menetlusele allutatud isikule ja teistele osalevatele isikutele selgitada toimingu läbiviimise eesmärki ning korda ja tutvustada neile nende õigusi ning kohustusi (mõnele ka vastutust);
- et te esitleksite ettenähtud juhtudel menetlusele allutatud isikule enne toimingu läbiviimisele asumist toimingu seaduslikkuse aluseks olevat määrust;
- et te annate toimingule allutatud ja osalevatele isikutele teada tehnikavahendite kasutamisest;
- et toiming oleks läbiviidud tõendiliigile kohustuslikke taktikanõudeid järgides;
- et kõik ettenähtud isikud tutvuksid protokolliga ja teeksid protokollile sellekohased märked, ja et seejuures ei unustaks te küsimast, kas neil on toimingu läbiviimise ja selle protokollilise kajastamise kohta mingeid märkusi-avaldusi, mida nad peavad oluliseks protokollile kirja panna;
- et oleks olemas kõigi isikute kõik nõutavad allkirjad ettenähtud kohtades;
- et ettenähtud juhtudel annaksite menetlusele allutatud või muule asjakohasele isikule toiminguprotokollile koopia;
- et te vajalikel juhtudel teadustaksite toimingule allutatud (v.a. kahtlustatav ja tema kaitsja) ja muid toimingus osalenud isikuid neile toimingu läbi teatavaks saanud andmete avaldamise lubamatusest ning selle keelu rikkumise tagajärgedest ja võtaksite neilt selle teadustuse kohta allkirjad toiminguprotokollile.

Tõendi vormile esitatavate nõuete (samas olemuselt rohkem tõendi kogumise tingimustesse puutuvaks nõudeks) kroonõudeks pean kaitseõiguse realiseerumist toimingu läbiviimisel ja selle kajastatust uurimistoimingu protokollis. Praktikas esineb olukordi, kus kahtlustatav ei soovi temaga läbiviidavate menetlustoimingute juurde kaitsjat (advokaati). Kahtlustatava sooviga tuleb loomulikult arvestada, kui esineb KrMS § 45 lg.2 loetletud asjaolusid. Menetlejad lahendavad kahtlustatava kaitsesoovimatuse probleemi praktikas seeläbi, et lasevad enne toimingu põhiosa juurde asumist kahtlustataval omakäeliselt protokollile kirjutada lause: “Kaitsja osavõttu toimingust (ülekuulamisest jm) ei soovi”, ning seejärel selle allkirjastada. Nii öelda kaitsesoovimatuse veenvuse osas oleks siiski vajalik, et kahtlustatavale pakutaks reaalselt nii kaitse, kui kaitsest loobumise kasuks otsustamise võimalust. Reaalne pakkumine seisneb selles, et vaatamata kahtlustatava eelnevalt avaldatud kaitsja mitteosalemise soovile, tellitakse toimingu alguseks ikkagi kohale määratud korras kaitsja, keda menetleja esitleb kahtlustatavale, pakkudes talle nähtavalt kaitse võimalust. Kaitsja saab kahtlustatavat kaitsesoovi osas küsitleda ning veenduda vahetult kahtlustatava soovi siiruses. Kui kahtlustatav nüüdki loobub kaitsjast, leiab see kajastust protokollis kaitsja juuresolekul ning kaitsja poolt allkirjastatuna. Kaitsja reaalse kohalolu kinnituseks tõendi vormi juurde ongi tema allkiri protokollis (vahel ka eraldi dokumendina kaitsja order).

Olemuselt kaitseõiguse tagamise nõudega samaväärne on tõlgi tagamise nõue. Samaselt kaitseõigusega peab tõendi vormistuses kajastuma tõlgi tagamise realiseeritus. Tõlk tuleb kaasata menetlustoimingusse igal juhtumil, kui toimingule allutatud isik ei valda eesti keelt. Tõlki hoiatatakse enne toimingu algust selles, et teadvalt valesti tõlkimine on KarS § 321 järgi karistatav. Hoiatuse teadustamise ja hoiatusest arusaamise kohta võetakse tõlgilt toiminguprotokollile sissejuhatavasse ossa allkiri. (KrMS § 161)

Kriminaalmenetluse seaduse rakendamise seaduse § 24 lg. 1 alusel on justiitsminister kehtestanud kriminaalasja kohtueelse menetlemise dokumentide vormid, s.h ka menetlustoimingute protokollide vormid. Tegu on n-õ protokollipõhjadega, kus on äratoodud kõigi protokollis kajastamist vajavate asjaolude (millistest enamust lk 29-30 jälgima kutsusin) loetelu numbrilises järjestuses. Menetlejal tuleb toimingut läbi viia asudes ja toimingut lõpetades täita vaid vajalikud reakohad ja loomulikult kanda protokollile põhiossa tõendi sisuks olev, toimingu käigus saadus informatsioon.

Esitan siinkohal alljärgnevalt näitena sündmuskoha vaatlusprotokoll (SKVP, *kaldkirjas olevad tekstiosad täidab menetleja*).

SÜNDMUSKOHA VAATLUSPROTOKOLL

kriminaalasjas nr

1.01.2004 uurimistoimingu koht

Uurimistoimingu algus: 12:00

Menetleja ametniku ametinimetus ja nimi, juhindudes KrMS §-dest 86, 87 ja 146 viisi läbi sündmuskoha vaatluse:

1. Sündmuskoht: *kuriteo toimepanemise koht või koht, mis on seotud kuriteo toimepanemisega*
2. Uurimistoimingu osaleb: *protokollija, spetsialist või muu isik, nende nimi ja kontaktaadress*
3. Kasutatud tehnikavahendid: *tehnikavahendi liik ja mark*
4. Uurimistoimingu osaleb tõlk: *nimi ja kontaktaadress*, keda on hoiatud, et oma ülesannete täitmisest alusetu keeldumise ja teadvalt valesti tõlkimise eest vastutab ta KarS §-de 318 ja 321 järgi.

(tõlgi allkiri)

5. Vaatlusega tuvastati: *sündmuskoha olustiku kirjeldus; avastatud eseme, dokumendi või muu objekti asukoht ja kirjeldus; kuriteojälje kirjeldus, avastamise koht ja viis; muud vaatlusandmed, sealhulgas fotografeerimine ja videosalvestamine.*
6. Vaadeldud objektide suhtes rakendatud meetmed: *asitõendina kaasa võetud objekti nimetus, millesse pakitud ja objektile omistatud number.*
7. Märkused protokollile kohta: *märgitakse märkuste sisu või nende puudumine; protokoll loetud läbi isiklikult või loetud ette.*
8. Uurimistoimingu osalejale (välja arvatud kahtlustatavale ja süüdistatavale) on selgitatud, et vastavalt KrMS § 214 võib kohtueelse menetluse andmeid avaldada üksnes prokuratuuri loal ja tema määratud ulatuses.

Uurimistoimingu lõpp: 14.00

menetleja ametniku nimi   tõlgi nimi   protokollija nimi   spetsialisti nimi

9. Uurimistoimingu osa võtnud *menetlusseisund ja nimi* keeldus protokollile alla kirjutamast, sest *märgitakse keeldumise põhjus*.

menetleja ametniku nimi

Samad dokumendipõhjad on olemas ka paberandjail. Sellised dokumentide põhjad on igati head, kui teil on menetlustoimingu läbiviimisel kasutada arvuti. Sündmuskoha vaatlusel või läbiotsimisel vaevalt enamusel menetlejaist sülearvutit kaasa võtta on. Arvutit on vaja selleks, et need dokumendipõhjad ümber teha, viia dokumendi kirjalikult vastavusse konkreetse menetlustoimingu läbiviimise eluliste asjaoludega. Näiteks seesama SKVP: kui sündmuskoha vaatlusel ei osale tõlk, siis puudub ka igasugune vajadus tõlki käsitlevate ridade järele, või kui keegi ei keeldunud protokollile alla kirjutamast, pole sedagi rida vaja. Sellised read ainult eksitavad protokolliga tutvujat. Arvutis saab märgitud tekstiosad kergesti kustutada, paberandjal tuleb teksti järele sisu puudumise tähistamiseks tõmmata kriips.

Selline liigne tekst protokollis ei ole muidugi oluliselt segava tähtsusega. Halvem on aga tõsiasi, et mõnedel dokumendipõhjad on esitatud nõutavate asjaoludena asjaolud, mida praktika seisukohast pole võimalik kajastada, ja samas on pakutavas dokumendivormis jäetud kajastamata asjaolud, mis protokollile nimetuse kohase toimingu puhul eluliselt esinevad; või siis pole mõnedeks menetlustoiminguteks, millised praktikas üsna sageli ette tulevad, üldsegi dokumendivormi kehtestatud. Peatumata pikemalt menetlejale järgimiskohustuslikuks tehtud dokumendivormidel (töös aitavad Teid dokumentide vormistamisega seonduvatest probleemidest üle saada kogenenumad kolleegid), vaatlen näiteks kuriteokaebuse vormistamist.

Vastavalt KrMS § 195 lg.2, on kuriteokaebus kuriteoteate alaliigiks, kujutades endast teadet, milles isikut süüdistatakse kuriteos. Kuriteoteatele on justiitsministri määrusega kehtestatud dokumendi

vorm, kuriteokaebusele eraldi vormi kehtestatud ei ole. Samas kuriteoteate protokollivorm ei sobi kuriteokaebusele, kuna kuriteokaebuse olemus on tavalisest kuriteoteatest erinev. Kuriteokaebus süüstab kedagi – s.t teate esitaja viitab koheselt kellelegi, kui arvatavale teo toimepanijale. Teate esitaja kaebab kellegi peale. Karistusseadustiku § 319 näeb ette vastutuse valekaebuse esitamise eest. Nimetatud sättega püüab seadusandja vähendada teadvalt valekaebuste esitamisi, inimeste teadvalt valet süüstamist kuritegude toimepanemises. Seadusandja sellekohast püüdu peaks igati toetama kriminaalmenetlus. Seega sisuliselt kuriteokaebuseks oleva kuriteoteate vastuvõtmisel peaks menetleja kaebust esitavat isikut hoiatama (nagu tunnistajat hoiatatakse valeütluse andmise karistatavuse eest) valekaebuse esitamise karistatavuse eest. Kuriteoteate dokumendivormis vastava hoiatuse koht aga puudub. Praktikas võib kohata menetlejate endi poolt koostatud “Kuriteokaebuse protokolle”, kuhu on vastav hoiatamise klausel sisse pandud. Mitmete teistegi toimingute elulistele asjaoludele vastavaks kajastamiseks on liikvel menetlejate poolt ümbertöötatud dokumendivorme. Isiklikult arvan, et kuigi ühtlustatud tõendivormide olemasolu on vajalik, on nende kehtestamine seadusest tuleneva ministrimäärusega liiast nii õigusloome ressursi kasutamise kui elulise vajaduse seisukohalt vaadatuna. Tõendi vormi nõuded tulenevad ikkagi Kriminaalmenetluse seadustikust ning kohtueelse menetlemise asutus on suuteline neid järgima ja sobivaima dokumendivormi erinevateks elulisteks juhtumiteks ka ise välja töötama.

Te võite oma töises elus sattuda olukorda (mina olen sattunud), kus leiате ootamatult tõendiallika kuriteosündmusest teadliku inimese näol, saate kriminaalasjas olulist informatsiooni, aga Teil pole kaasas ühtki dokumendiblanketti, suudate vaid hankida valge kirjapaberi lehe. Inimene, kes Teile informatsiooni andis, peab edasi sõitma ja õhtul mõneks ajaks riigist lahkuma. Mis saab? Jätate informatsiooni jäädvustamata, ülekuulamise teostamata, tõendi loomata, kuna Teil pole käepärast nõutavat dokumendivormi? Menetleja peab peast teadma enimlääbiviidavate menetlustoimingute reeglistikku ja seda sätestavate seaduseparagrahvide numbreid, suutma ehitada tühjale valgele paberile (või ruudulisele või täpilisele või ...) iseseisvalt üles menetlustoimingu protokollid ja ülekuulamise läbi viima. Olen sattunud maakohas olukorda, kus oli vajalik teostada edasilükkamatult läbiotsimine ühes majapidamises (viivitamine oleks võinud anda asjast huvitatud isikutele võimaluse asitõendid kuhugi mujale ümber peita). Läbiotsimise määruse ja protokollide blankette ei olnud mul kaasas. Määrus ja protokoll ärakirjadega tuli jällegi luua tühjadele paberilehtedele, läbiotsimine sai tulemuslikult tehtud. Kas seepärast, et menetleja, olles järginud küll seaduslike toimingu läbiviimise ja protokollimise reegleid, kuid jätnud seejuures kasutamata ministri määrusega kehtestatud dokumendivormi, saab lugeda kogutud andmeid mittekehtivateks? Ei saa, sest seaduse mõtte ja nõuete realiseerumine ning tõendi sisukus ei ole sõltuvad dokumendi kirjade paiknemisest või mittepaiknemisest kategooriliselt “enesekesksel” standardsel blanketil, vaid menetleja oskuslikkusest ja tarkusest saada seadusekohaselt informatsiooni ning see informatsioon kasutamiskõlbulikult fikseerida sõltumata spetsiaalse blanketi olemasolust. (vt ka lk 58 märget P.S.)

2.1.3. Tõendi kogumise tingimused

Andmete erapoolikust ei taga ainult see, et andmed kõnelevad elus tegelikult asetleidnud või esinevatest asjaoludest, ega see, et nad tehakse tajutavaks üldsusele usaldusväärses vormis. Üldsust huvitavad ka meetodid, viis, kuidas menetleja jõudis mingile teadmisele. Näiteks: miks inimesed hakkasid menetlejale rääkima midagi sellist, mille alusel või toel selgus isik, keda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises? Lugeja on kindlasti kuulnud jutte või näinud filme “tunnistuste väljapeksemisest”, kunstlike süütõendite loomisest. Just andmete teadasaamise- ilmsikstoomise viisi usaldusväärsus (meetodite inimlikkus, seaduslikkus) on see, mis sillutab lõplikult tee andmete üldtunnustatuks saamisele, sest andmete kogumise meetodite vastuvõetavus mõjutab ka andmete vastuvõetavust. Tunnistaja ülekuulamise protokollile kehtestatud vorminõuded võivad olla täiuslikult järgitud, ülekuulamise protokollid sisu võib ideaalselt kajastada tõendamisele kuuluvaid asjaolusid, kuid kui selgub, et menetleja on tunnistajat ülekuulamise ajal löönud ja ähvardanud, muutub kaheldavaks ülekuulamise saadud informatsiooni tõesus ning satub kahtluse alla menetleja eesmärkide ausus.

Tõendite kogumise tingimused on kehtestatud selleks, et nende järgimise kaudu luua tõendite hindajates kindlustunnet tõendi sisuks oleva informatsiooni siiruse ja tõendi vormistuse objektiivsuse osas (menetleja kui vormistaja erapoole osas).

Tõendite kogumise üldtingimused on kajastatud KrMS § 9 lg.3 ja § 64 lg.1, kõlades viimases järgmiselt: **“Tõendeid kogutakse viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väärikust, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatult varalist kahju. Keelatud on tõendeid koguda isikut piinates või tema kallal muul viisil vägivalda kasutades või isiku mäluvõimet mõjutavaid vahendeid ja inimväärikust alandavaid viise kasutades.”**

Nimetaksin tsiteeritud sättes esitatud tingimuste enamikku tõendite kogumise üldtingimuste üldisteks tingimusteks, kuna nad oma kõikehõlmavuselt on samastatavad rahvusvaheliselt tunnustatud inimõiguste ja ausa kohtupidamise põhimõtetega. Nende sisu on väärtuslik, aga tänases kiirelt toimivas infoküllases maailmas ei juurdu nad oma kohatise üldsõnalisuse tõttu (nagu maailma avalikkusele teatavakssaanud mitmete riikide uurimispraktika negatiivsed seigad näitavad) iseenda käitumise ja selle tagajärgede selge tunnetamisena menetlejate teadvusse. Kuna nad on üldsõnalisel, võib nende eiramise või mitteeiramise üle pikalt vaielda. Näiteks: Mida mõista “isiku mäluvõimet mõjutavate vahendite all”? Menetlustaktika üheks osaks on inimese mäluvõimet elavdavad võtted, milliste rakendamisel kasutatakse ka abivahendeid. Nii kasutatakse tunnistaja poolt nähtud, jalakäijale otsasõitnud ja sündmuskohalt põgenenud auto värvi täpsustamiseks värvikatalooge, millest tunnistaja otsib üles otsasõitnud auto värvusele kõige enam sarnaneva värvitooni. Kas siin on tegu inimese mäluvõimet mõjutava vahendi kasutamisega? Kui ütlen: “Loomulikult mitte”, siis hilisemalt võib arvatavalt põgenenud autojuhi kaitsja jällegi leida, et on. Eeldatavasti on seadusandja “vahendite” all mõelnud medikamente või muid keemilisi ühendeid. Kuid kuna medikamentid võivad üheaegselt mõjutada mitmeid inimfüsioloogilisi nähtusid, saab tegelikult oma ametivolitusi pahatahtlikult kasutanud menetleja siingi “vett sogasemaks ajada”. Eelnevast tulenevalt on tõendite kogumise üldtingimused vaieldamatult õilsasisulised ning järgimist väärt, kuid tuntav mõju tõendite kogumise viiside ja meetodite õigele valikule on ikkagi konkretiseeritumatel (näiteks menetlejat kohustavatel tingimustel KrMS § 8 mõttes), objektiivselt tunnetatavatel ja mõõdetavatel tingimustel, millede järgimine on tagatud neid mittejärgiva ametniku vastutuselevõtmise mehhanismiga. Nii on oluliselt rakenduslikuma sisuga need tingimused, mis sisaldavad endas otseselt mingi kuriteokoosseisu kirjeldust, näiteks kehalise väärkohtlemise tunnuseid – teise inimese löömine, peksmine või valu tekitanud muu kehaline väärkohtlemine – millised tunnused on omakorda võimulialduse, kui ametiisikute vastutust käsitleva kuriteo koosseisulisteks tunnusteks (KarS § 291).

Tõendite kogumise tingimused võib olemuslikult jaotada kolme põhigruppi:

- tingimused, millede eiramine mõjutab määravalt isiku tahtemoadusi (seda ennekõike läbi hirmutunde) talle teadaoleva informatsiooni avaldamisel, selle moonutamisel menetleja poolt pealesurutavas kontekstis, ja ka isiku poolset, temalt oodatava, kuid talle mitte teada olnud informatsiooni endast lähtuvaks tunnistamist (tegelikult ta ei teadnud, et tema sõber H oleks vargil käinud, kuid kuna menetleja väidab ühes teo kirjelduse lisamisega, et käis, siis jätkuva löömise kartuses tunnistab isik, et teab, et sõber käis pakutataval asjaoludel vargil). Sedalaadi tingimuste eiramine ei pruugi seisneda vaid füüsilistes vägivallategudes. Tingimuste eiramise sisuks võivad olla näiteks tulevikku suunatud ähvardused rikkuda ära isiku tavapärase elurutiini (“Me hakkame iga Su sammu jälgima, koduukse taga käima, tuleme koos Sinuga Su lastele lasteaeda järgi”, jms), samuti kompromiteerimisähvardused, ähvardused levitada isiku seltskondlikku positsiooni oluliselt mõjutada võivat laimu jne;
- tingimused, millede eiramine ei mõjuta ainumääravalt isiku tahtemoadusi informatsiooni jagamisel (või kui mõjutavad, siis ametnike peale solvumisest pigem informatsiooni avaldamata jätmise suunas), küll aga põhjustavad isikule ennekõike psüühilisi, füsioloogiliselt tajutavaid

ebamugavuselamusi: tekitavad temas häbitunnet, alaväärsustunnet, ängi, madaldavad isiku eneseväärikust, kutsuvad esile isiku enda või talle lähedaste inimeste ohustatuse tunde, üldahistava ja samas seletamatu ärevushirmu. Sedalaadi tingimuste eiramine võib seisneda näiteks kahtlustatava tüdruksõbra läbiotsimises meesmenetleja poolt, isiku välimuse arvustamises, isiku isa kunagise karistatuse pinnalt geenide pärilikkusele vihjamises jm.

Kui esimese grupi tingimuste eiramine seab tõendi tõeväärtuse ja menetleja objektiivsuse ning kavatsuste aususe ühemõtteliselt kahtluse alla, siis teise grupi tingimuste eiramine ei pruugi küll kõigutada otsustavalt tõendi tõeväärtust, küll aga paneb kahtluse alla menetleja objektiivsuse ja asjatundlikkuse.

- tingimused, mille eiramine ei pruugi enesega kaasa tuua moonutusi tõendi sisuks saavas informatsioonis, samuti ei pruugi eiramisega kaasneda menetlusele allutatud isiku füüsilise ja psüühilise turvatunde rikkumine, küll aga võtab nende tingimuste eiramine igal menetlejale järgneval tõendite hindajal ära kindlustunde selles, et nimetatud väärnähtusi ei esinenud.

Nii näiteks on (seda ka tõendi vormile esitatavais nõudeis esinevana) vajalik kahtlustatavale kaitseõiguse tagamine ning ükskõik millisele eesti keelt mittevaldavale, menetlustoimingule allutatud isikule tõlgi tagamine. Kui kaitseõigust on rikutud, ei või olla kindel, et kahtlustatav sai aru kõigi talle esitatud küsimuste ning tema poolt neile antud vastuste õiguslikust tähendusest, milline arusaamatus võis tingida kahtlustatava poolt ütluste andmise sedavõrd valimatus, väärtõlgendamist võimaldavas sõnastuses, et kahtlustatav kergemeelsusest ennast rõõnas. Samuti ei või tõendite hindaja olla kindel kahtlustatava ebaseadusliku mõjutamise mitteesinemises, eriti kui kahtlustatav hakkab ühel hetkel väitma, et teda ähvardati jne. Tõlgi puudumisel toimingust, millele oli allutatud mitteeestlane, ei või samuti kindel olla, et isiku eesti keele oskus oli-on sedavõrd heal tasemel, et ta sai kõigist küsimustest ja iseenda poolt kasutatud sõnade tähendusest (tema emakeele- või tema poolt enimkasutatava keelekasutuse mõttes) adekvaatselt aru, mistõttu jääb kahtluse alla protokollitud informatsiooni usaldusväarsus.

Tõendite kogumise tingimused puudutavad lõviosas inimestega käitumisele esitatavaid nõudeid, ehk manitsust: “Ära käitu inimestega halvasti ja ebaausalt”. Kuid tõendite kogumise viis ja meetodid peavad olema head ning ausad ka asitõenduslikku tähendust omavate esemete, ainete ja muude asjakohaste objektide ning neis või neil olevate jälgedega ümberkäimisel. Näiteks ei nõua elulise teostuse poolest erilist keerukust kellegi taskusse või asjade hulka või elukohta narkootilist ainet sisaldava kotikese poetamine. Menetleja ei tohi luua kunstlikult tõendeid, ta ei tohi seda teha isegi parematest kavatsustest ajendatuna. Tean praktikast juhtumit, kus vägistamise uurija olukorras, kus oli juba kaalukaid tõendeid vägistamises kahtlustatava vastu ning too oli ka vahi alla võetud, võttis kannatanul vägistamise ajal seljas olnud kampsuni ja kahtlustatavalt seljast äravõetud flanellsärgi ning hõõrus neid vastakuti mõttega saada niiviisi kiuekspertiisi läbiviimise tulemusel “tõsine” lisatõend kahtlustatava ja kannatanu kuriteosündmuse aegse kokkupuutumise kinnitamiseks. Kujutage ette, et kahtlustataval ei olnud vägistamise ajal seljas see särk, mis talt ära võeti ja mida uurija kampsuni vastu hõõrus, vaid sellele särgile sarnane, kuid hoopis teine särk. Muudele tõenditele tuginedes mõistetakse kahtlustatav küll vägistamises õiglaselt süüdi, aga menetleja usaldusväarsus tema poolt tõendamisel kasutatud meetodi pärast on igaveseks kahtluse alla langenud. Kui kasvõi üksainus menetleja viljeletud meetod on ebaseaduslik, jääb hetkel ja edaspidi tema uurimistulemusi saatma ebausaldatavuse vari. Ebausaldatavuse kui tunde tajutavaks saamine leiab aset inimkäitumise läbi – prokurörid on selle menetleja suhtes norivamad, kohtunikud püüavad temaga üldse mitte suhelda, keegi näitab tänaval seljataga näpuga, öeldes .....

Tõend võib kunstlikuks muutuda ka menetleja hooletusest – eelneva kampsuni ja särgi näite puhul oli menetleja tegevus tahtlik, kuid menetleja võib kas rumalusest, hajameelsusest, tähelepanematuses või kiirustamisest tingitult asetada näiteks needsamad pakendamata kampsuni ja särgi asitõendite jaoks mõeldud ühe hoiukapi ühele ja samale riulile, millel niigi võivad juba lebada samas kriminaalasjas ühest ja samast teopaigast kogutud muud esemed – seega võib menetleja ettevaatamatusest tekitada kõigi nende esemete kontamineerumise.

Tingimusi, mis puudutavad asitõendi tunnuseid evivate objektide (tõendamisel tähtsust omavate asjade, jälgede jms) kriminaalasja juurde võtmise, uurimise ja tõenditena kasutamise viise ning meetodeid, ei ole tõendite kogumise üldtingimuste sätestuses ülestähendatud. Osalt on need tingimused kajastamist leidnud konkreetset tõendiliiki käsitlevates seadusesätetes (näiteks KrMS § 126 räägib asitõendi suhtes võetavatest meetmetest), olulisem osa tõendite kogumisele seatavatest tingimustest tuleneb aga kriminalistika ja kohtuekspertiiside valdkonnas väljatöötatud ja praktikas põhjendust leidnud soovitudest ning nõuetest (näiteks kontamineerumise vältimise nõue, soovitud erinevate jälgede talletamisviiside osas jm). Mõneti võib siinkohal tõendi kogumise tingimusena käsitleda ka Karistusseadustiku § 316 (Tõendi kunstlik loomine) teksti, milles sisaldub asjakohane karistatava, seega vältimist vääriva käitumise kirjeldus.

Kui vaadelda tõendite kogumise tingimusi KrMS § 64 valguses, siis minu arvates on selle paragrahvi koosseis komplekteeritud natuke kaootiliselt. Tõendite kogumisele tingimuste seadmine peaks tulenema (nii nagu on näha sama paragrahvi esimese lõike tekstis) eesmärgist vältida tõendite kogumisel ülekohut (inimeste õiguste ja vabaduste ebaseaduslikku riivamist-rikkumist) ja vältida tõenditesse väärinformatsiooni sattumist, kuna väärinformatsioon tingib ebaõigete menetlusotsuste tegemise. Selle eesmärgiga ei haaku näiteks kuidagi paragrahvi 5-nda lõike sisu, vähehaakuvaks tuleb lugeda 4.-ski lõikes sätestatud.

Mitmed tõendite kogumisele seatavad tingimused on seadusandja kombineerinud erinevate menetlustoimingute läbiviimist ja protokollimist reguleerivatesse sätetes, s.t on seadnud need tingimused tõendi vormile esitatavate nõuete koostisosaks, pannes nad niiviisi teenima kaht eesmärki korraga. Nii näiteks on §-s 81 (Äratundmiseks esitamine) sätestatud, et isik, asi või muu objekt esitatakse äratundmiseks koos vähemalt kahe sellega sarnase objektiga. Selle nõude täitmine, äratundmiseks esitatavate sarnaste objektide paljusus, annab tõendi sisu usaldusvääruse hindamisel suurema tõenäosuse, et äratundja tõesti tajus seoses kuriteoga (või viimasega seonduva sündmustikuga) tema poolt äratuntud objekti (isikut), kuna ta suutis seda (teda) /isegi!/ eristada teistest sarnastest objektidest. Oleks äratundmiseks esitatud kolme objekti asemel kaks või koguni üks objekt, oleks äratundmise usaldusväärus kahanenud proportsiooniliselt äratundmiseks esitatavate objektide arvuga.

Omaette grupi tõendite kogumisele esitatavate tingimuste poolest moodustavad jälitustoimingud. Erinevalt muudest tõendite kogumise toimingutest on jälitustoimingud salajase iseloomuga. Kui muude toimingute puhul toimingule allutatud isik on toimingus vähemal või enamal määral aktiivseks pooleks (suhtleb menetlejaga, realiseerib oma kaitseõigust, püüab menetlejat mõjutada jms), siis jälitustoimingu läbiviimisest tema suhtes pole tal isegi teadmist, rääkimata võimalusest teostada enda kaitseõigust või püüda mõjutada toimingu käiku. Lisaks sellele, et jälitustoimingule allutatud isik ei tea, et teda või tema tegevusi jälgitakse ning mismoodi seda tehakse, ei oma jälitustoimingute läbiviimise vahenditest ning meetoditest (need on salastatud vastavalt Jälitustegevuse seaduse /JTS/ § 5 lg 2 alusel) täitteadmist menetlejagi. Jälitustoimingute salastatuse tõttu on demokraatlikus ühiskonnas küllaltki tähelepaneliku ja range vaatluse alla võetud küsimus jälitusmeetodite ning -vahendite võimalikust väärkasutamisest. Jälitustoimingud riivavad (ebaseaduslikul ja ebakohasel kasutamisel aga lausa rikuvad) kõige otsesemas mõttes isikute põhiõigusi (EV Põhiseadus §§ 26, 33, 40, 41, 42, 43, 45 jt; KrMS § 9 lg.4; JTS § 5 lg.3 ja 4). Võrreldes muude tõendamistoimingutega on menetlejale jälitustoimingute läbiviimise osas antud piiratud volitused. Kui näiteks ülekuulamise või vaatluse läbiviimise otstarbekuse, aja, koha ning mahu üle võib menetleja ise otsustada, siis jälitustoimingu läbiviimiseks on tal vaja saada isikute põhiõigusi vähem ohustada võivatel juhtumitel luba prokurörielt, isikute põhiõigusi rohkem ohustada võivatel juhtudel aga peab loa toiminguks taotlema prokurör loaandmiseks pädevalt kohtult. Seejuures antakse luba piiratud ajaks või piiratud ulatusega informatsiooni saamiseks, piiratud mahuga tegevusteks. Jälitustoiminguteks lubade andmise põhistasust, toimingute läbiviimise seaduslikkust kontrollib lisaks õigusemõistmisel tõendeid hindavale kohtule veel Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve

erikomisjon. Jälitustoimingutega tõendite kogumise tingimused on kajastatud KrMS §§ 110 – 120, §-de 121 ja 122 mõtteks on jälitustegevuse ajendite ja eesmärkide läbinähtavamaks, seega nende seaduslikuks olemise kontrollitavamaks muutmine. Kõik jälitustoimingutega tõendite kogumiseks vajalikud praktilised teadmised ning oskused omandab menetleja praktikas vastavalt konkreetse kriminaalasja menetlemisel esile tõusetuvate konkreetsete toimingute läbiviimise vajadusega.

Põhireegleina peab menetleja meeles pidama, et:

- **Kriminaalmenetluses on lubatud tõendeid koguda jälitustoimingutega, kui tõendite kogumine muude menetlustoimingutega on välistatud või oluliselt raskendatud ning kriminaalmenetluse eesmärgiks on esimese astme kuritegu või tahtlikult toimepandud teise astme kuritegu, mille eest on ette nähtud karistusena vähemalt kuni kolm aastat vangistust. (KrMS 110 lg.1)**
- **Jälitustoimingud on lubatud üksnes siis, kui taotletavat eesmärki ei ole võimalik saavutada isiku põhiõigusi vähem riivaval viisil (JTS § 5 lg.5)**
- **Mistahes seaduserikkumine jälitustegevuse vahendusel teavet kogudes välistab selle teabe tõendina kasutatavuse (KrMS § 111). /Riigikohtu otsus 17.01.2005 nr 3-1-1-114-04, RT III 2005, 4, 35/**

Tõendite kogumisele seatavad tingimused ei pruugi tuleneda üksnes kriminaalmenetlusõiguse allikaist (KrMS § 2), nad võivad sisalduda ka kriminaalmenetlusõiguse väliste õigusharude normistiketes. Nii näiteks ütleb EV Lastekaitse seaduse § 31 lg.1, et “Igat last tuleb alati kohelda nagu isiksust, tema omapära, iga ja sugu arvestavalt. Lubamatu on lapse alavääristamine, hirmutamise või karistamine viisil, mis valmistab talle piina, tekitab talle kehalisi kahjustusi või ohustab kuidagi teisiti tema vaimset või kehalist tervist”. Kui tsiteeritud seadusesätet võib käsitleda laste kohtlemisel üldtingimuslikuna, siis sama seaduse § 35 annab menetlejale juba konkreetsemaid juhiseid: “Enne kui eraldada laps vanematest, piirata tema vabadust või arutada tema kuritegu kohtus, tuleb küsida pedagoogi või psühholoogi ja arsti arvamust lapse seisundi kohta ning soovitusi parima lahenduse leidmiseks ja otstarbekamate mõjutusvahendite kohaldamiseks.” Kuigi alaealiselt ütluste võtmiseks on kehtestatud tingimused ka KrMS-s, peab menetleja siiski järgima ka ülaltsiteeritud Lastekaitse seaduse nõudeid.

Nagu eelnenud näite varal näha, võivad tingimused, mis sisalduvad kriminaalmenetlusõiguse-välistes allikates, olla tõendamistegevuses põhimõtteliselt järgimisväärseteks (niivõrd, kuivõrd inimene peaks ka jälgima enda Inimeseks olemist) või siis on nad järgimiseks kohustuslikud.

2.1.4. Tõendi kujunemise jälgitavus

Kuigi sellist nõuet ei ole otseselt kusagil sõnastatud (kajastub mõningate toimingute ja nende protokollivormide regulatsiooni juures kaudselt – näiteks: laiba vaatluse juures selgitatakse *laiba juures* olevad kuriteojäljed ja asjad; vaatlusprotokolli kantakse *vaatlusel avastatud* dokumendi või muu objekti nimetus ja tunnused jm), omab ta olulist tähtsust tõendite kogumise läbinähtavuse seisukohast. Mida selgem on tõendite hindajale tõendite kogunemise eluline loogika, seda kiirem on arusaamine hinnatava sündmustiku ja isikute käitumise asjaoludest, ning seda kiiremini ja kindlapiirilisemalt kujuneb välja siseveendumus kriminaalmenetluses oluliste asjaolude esinemise või mitteesinemise kohta (milline veendumus on vajalik menetlusotsuste tegemiseks).

Äraseletatult kujutab tõendi kujunemise jälgitavuse nõue endast seda, et kriminaalasja materjalidest oleks väljaloetav-tabatav hilisemalt kujunenud tõendi seotus ajalisel varem saadud tõendiga ning viimase osas on arusaadav, millisele veel varasemale tõendile toetudes jõuti selle tõendini või siis (kui tegu on kõige algsema tõendiga) nähtuks, millise tegevuse kaudu jõudis menetleja

informatsioonini, millest tõend vormiti. Lausa suurepärase on see, kui saab dokumentaalselt näidata, millistest asjaoludest tingitult menetleja jõudis informatsioonini, millest ta vormis algse tõendi. Seega peaks kõigi tõendite vahele saama tõmmata mõtteliselt nii aja- kui loogikaniidid. Tõenditekogumiga hilisemale tutvujale, hilisemale tõendite hindajale peab olema mõistetav, mis ajendas menetlejat üht või teist toimingut läbi viima, milliste tõendite alusel ta tuletas konkreetse toimingu läbiviimise vajaduse. Samuti peab olema teatud toimingute korral nähtav, mis oli toimingu läbiviimise seaduslikuks aluseks (läbiotsimise määrus läbiotsimise korral, jälitustoimingu luba jälitustoimingu läbiviimise korral). Tõendid kogumis peaksid olema tajutavas aheldatavuses. Elustan räägitut:

NÄIDE:

Politseikorrapidajale tuleb telefonikõne, milles T teatab, et saabunud koju aadressil Rukki tänav 3-5 Pärnus, avastas ta, et tema elukohta on sissetungitud ning ära on viidud hulk väärtuslikke esemeid – T nimetab avastatut varguseks.

Korrapidaja teatab sellest valvemenetlejale ning suunab viimase T elukohta. T elukohas, kuulanud ära T poolse ülevaatliku jutu toimunust ning saanud vahetu kaemuse elukoha olustikust, otsustab menetleja alustada kriminaalmenetlust. Esimese menetlustoiminguna viib ta läbi T kannatanuna ülekuulamise. Ülekuulamise protokoll paneb ta kirja varguse avastamise asjaolud T poolt ning *ühtlasi märgib ära*, et T helistas koheselt peale varguses veendumist politseisse. Loomulikult saavad protokollitud varastatud asjade nimistu, üld- ja eritunnused. Vormistanud nõuetekohaselt ülekuulamise protokoll, on menetleja saanud esimese algse tõendi.

Kui menetleja viib esimese menetlustoiminguna läbi sündmuskoha vaatluse (eeldatavalt koos spetsialistiga ning kannatanu osavõtul), märgib ta vaatlusprotokoll, kohale (mida pole justiitsministri poolt kehtestatud dokumendivormis ettenähtud, ennekehtestamisaegsetes protokollblankettides aga oli), kus on lause: “Menetleja ametniku ametinimetus ja nimi, juhindudes KrMS §-dest 86, 87 ja 146 viis läbi sündmuskoha vaatluse”, seda lauset veidi ümber tehes järgmise, sündmuskoha vaatluse ajendit kajastava lause (esitatud näitena): “Lääne Politseiprefektuuri Pärnu politseiosakonna kriminaalpolitseivaneminspektor Jaan Jaanike, juhindudes KrMS §-dest 86, 87 ja 146 viis T poolt Pärnu politseisse edastatud kuriteoteate alusel läbi sündmuskoha vaatluse aadressil ....” (kuriteoteate täpne aeg leiab kajastamist korrapidaja poolt kuriteoteate registreerimise blanketil, või on tuletatav kannatanu ülekuulamise protokollist). Sündmuskoha vaatluse käigus leitakse puhvetikapi lükandukselt sõrmejälgi. Kannatanu sõnade kohaselt oli ta just enne kodust lahkumist kella 18 paiku pühkinud toas tolmu, s.h. puhastanud puhvetikapi ja ka selle ukse pindu (kui need sõnad pole juba ülekuulamisprotokollis kajastamist leidnud, lisatakse nad kannatanu ütluste täiendusena ülekuulamisprotokoll lõppu, järgides vajalikku vormistamise korrektsust). Sõrmejälje olemasolu, tema töötlemise ja temast jäljendi tegemise ning pakendamise asjaolud saavad kirja pandud sündmuskoha vaatluse protokoll.

Sõrmejäljest tehtud jäljendid suunatakse vastava määрусega, milles kajastatud jäljendi pärinevuse asjaolud (jäljendis kajastuva jälje leidmise asukoht, aeg jms), ekspertiisi.

Küsitledes varguse eeluurimise meetodikast tulenevate soovitude kohaselt kannatanu T trepikojanaabreid, leiab menetleja neist ühe, K, kes nägi 03.05.2005 kella 19.15 paiku nende trepikojast väljumas kahte meest, kes kandsid raskena tunduvaid pungil spordikotte ning kelledest ühel oli üle õla rihma otsas suuremat sorti videokaamera, mis libises mehel veel õlalt maha, mistõttu mees oli sunnitud peatuma, ühe spordikoti käest maha asetama ning kaamerat uuesti õlale tagasi sättima. Nimetatud seiga tõttu jäid mehe välimus ning videokaamera ja selle rihma tunnused K-le hästi meelde. K veel imestas: “Mis võõrad need suurte kompsudega nende majas teevad”, ning jälgis läbi trepikoja ukseklaasi mehi pikemalt. Mehed suundusid tumerohelist värvi sõiduautosse, mille numbrimärgistuse K meelde jättis ning peale auto ärasõitmist oma korterisse minnes ka telefoniraamatu ühe lehe servale igaks juhuks, “Kuidagi kahtlane tundus see meeste sagimine”, üles tähendas. Tunnistajana ülekuulamisel annab K mõlema mehe küllaltki üksikasjaliku, nende äratundmist võimaldava isikukirjelduse, videokaamera ja selle rihma kirjelduse ning samuti meeste poolt kasutatud auto kirjelduse ning ülestähendatud registreerimisnumbri.

Menetleja kontrollib autoregistrikeskuse kaudu K ütlustes kajastuva auto registreerimisnumbrit ja saab registriväljavõtte, milles kirjas auto omanikuna L ning kasutajana S. Ülekuulamisel K poolt antud videokaamera ja selle rihma kirjeldus vastab T-lt varastatud ja ka viimase ütlustes kajastatud videokaamera ning selle õlarihma tunnustele.

Registriväljavõtte alusel, kasutades ametkondlikke andmebaase, leiab menetleja L-i ja S-i portreepildid. S-i pildi vaatlemisel täheldab menetleja S-l nende tunnuste olemasolu, mida tunnustaja K omistas videokaamerat kandnud mehele. Menetleja viib läbi S-i äratundmiseks esitamise T-le foto järgi. S-i fotost ja kahest temaga sarnase isiku fotodest koostatud fototabelis tunneb K näokuju, juuste laubapiiri asetuse, silmade löike ning nina- ja lõuakuju järgi tabelis ära S-i, kui 03.05.2005 kella 19.15 paiku aadressil Pärnu, Rukki 3 asuva maja esimesest trepikojast väljunud, spordikotte ja õlal videokaamerat kandnud mehe.

Kontrollitud andmebaasidest igaks juhuks üle S-i võimalikud elukohad, leiab menetleja erinevatest allikates ühe ja sama elukohaadressi märke, teeb vastavad väljavõtted. Menetleja otsustab S-i kahtlustatavana kinni pidada ja ühtlasi viia tema elukohas läbi läbiotsimine. Läbiotsimiseks volituste saamiseks pöördub ta prokurööri poole. Prokurör tutvub T ja K ülekuulamisprotokollidega, autoregistrikeskuse andmete väljavõttega, S- äratundmiseks esitamise protokolliga, veendub nende tõendite sisu- ja vormikohasuses ning koostab läbiotsimise määruse, kajastades selles läbiotsimise põhjendusena tõendamisel tuvastamist leidnud asjaolusid, ning T-lt varastatud asjade leidmise eesmärki.

Menetleja koos abiks võetud kolleegidega suundub S-i elukohta, kus loodab kahtlustatavana kinni pidada S-i ja teostada läbiotsimine. S-i ei ole kodus. S-i elukohas on tema abikaasa N, kellele menetleja tutvustab läbiotsimise määrust, pärast mida menetleja koos kolleegidega asub ettenähtud korras läbiotsimist läbi viima. Läbiotsimise käigus leitakse S-i elukoha koridori ülemisest seinakapist rida esemeid, mis liigitunnuste poolest samastuvad T-lt varastatud ja T ülekuulamise protokollis kajastamist leidnud esemetega. Menetleja otsustab läbiotsimise lõpetamise ja protokollimise järgselt viia samas läbi S-i abikaasa N-i ülekuulamise tunnistajana. Menetleja teavitab N-i võimalusest keelduda ütluste andmisest isiklikel põhjustel. N ei keeldu ütluste andmisest, väites, et tal pole midagi varjata ning mehe kohta midagi halba öelda. Ülekuulamisel kinnitab N, et läbiotsimisel leitud esemed ei kuulu nende majapidamisse, kuid tal pole vähimatki teadmist, kuidas need esemed koridorikappi võisid tekkida. N-i ütluste kohaselt on abikaasa hetkel ametlikult töötü ning pidi käima juhuslikel ehitustöödel kellegi V-ga, keda N pole ise oma ihusilmaga näinud. Töökäimiseks kasutatavat abikaasa tumerohelist Opelit, mille omanikuks on abikaasa tädipoeg L. Hetkel pidi abikaasa tööol olema kuskil linnast väljas, Sindi kandis.

Menetleja annab ühele oma kolleegidest korralduse koheselt S-i elukohast lahkuda ning organiseerida Sindi suunal korrakaitsepolitsei abiga S-i kasutada oleva Opel (mille värv ning number on teada) ning arvatavalt autot juhtiva S-i kinni pidamine. Lõpetanud läbiotsimise ja N-i ülekuulamise, lahkub menetleja S-i elukohast ja suundub ise Sindi poole. Teel Sinti helistab menetlejale kolleeg, kes teatab, et otsitav Opel koos S-ga ja kellegi V-ga on kinni peetud Paikuse-Seljametsa teel. Menetleja annab korralduse toimetada Opel koos selles olnud isikutega politseisse.

Politseis vormistab menetleja nõuetekohaselt S-i kahtlustatavana kinnipidamise KrMS § 217 lg.2 p-de 2 ja 3 alusel. Kahtlustatavana kinnipidamisel S-lt äravõetud esemete hulgas on kaks kuldsõrmust, mis oma üldtunnustelt sarnanevad T ütlustes kirjeldatud, T korterist varastatud sõrmustega, ning T ütlustes sisalduvate eritunnuste järgi (graveeringud sõrmuserõngaste sisepeadadel) samastuvad nendega. Sõrmuste olemasolu S-i juures ja nende eritunnused fikseerib menetleja S-i kahtlustatavana kinnipidamise protokollis. S-l kasutuses olnud Opel toimetati politseimaja hoovile koos S-ga. Menetleja organiseerib kas koheselt S-i kasutuses oleva sõiduki läbiotsimise või laseb S-l esialgu autouksed lukustada ja signalisatsiooni alla panna, teostades auto läbiotsimise hilisemalt kas S-i või auto omaniku L-i juuresolekul.

Koos S-ga politseisse toimetatud V-d vaadates, tuleb menetlejale meelde K poolt antud teise, varguse toimepanemise õhtul T ja K trepikojast väljunud mehe isikukirjeldus nii füüsilise väljanägemise, kui mehel seljasolnud riiete värvitooni ja liigilisuse poolest. Toetudes K ütlustele, kui V kahtlustamise seaduslikele alustele, peab menetleja kuidagi ära näitama, mis on V väljanägemises sellist, mis teeb V sarnaseks K poolt nähtud arvatava vargaga. Menetleja teostab KrMS § 88 lg.1 p-le 5 tuginedes V isiku läbivaatuse kahtlustatavana. Isiku läbivaatuse käigus teeb ta fotosid V-st nii, et fotodel oleks vaadeldavad ka V-l seljasolevad riided, kannab protokollis kõik need V-l ja tema riietusel esinevad tunnused, mis sarnased K ütlustes kirjeldatud mehe tunnustele. Toetudes samas isiku läbivaatuse toimingus § 88 lg.1 p.4-le, selgitab menetleja, kas V juures (tal kaasasolevate asjade hulgas) ei ole asitõendina kasutatavaid (T-lt varastatud) asju. V juures selliseid asju ei leidu. Samas on menetleja kohe pärast seda, kui ta märkas V sarnasust K poolt kirjeldatud mehega, organiseerinud K toomise politseisse, kahe V-le sarnaneva isiku otsimise V äratundmiseks esitamise tarvis, ning määratud korras advokaadi saamise V-ga läbiviidava äratundmiseks esitamise juurde. Mingi aja möödudes on äratundmiseks esitamise ettevalmistused tehtud ning menetleja esitab V koos kahe talle sarnaneva isikuga K-le äratundmiseks. K tunneb V-s ära mehe, kes kahte pungil spordikotti kandes väljus 03.05.2005 kella 19.15 paiku aadressil Pärnu, Rukki 3 asuva maja esimesest trepikojast koos ühe teise mehega. K tunneb V ära kasvu, kehaehituse, soengu, juustevärvi, näokuju ja peahoiaku (paremale kaldu), samuti riietuse üldpildi järgi. Äratundmise järgselt teostab menetleja V ülekuulamise kahtlustatavana ja otsustab (eeldatavalt koos prokuröri) tõkendi küsimuse.

Nii S-lt, kui V-lt võtab menetleja sõrmejälgede võrdlusproovid ja saadab need määrusega ekspertiisi. Mingi aja möödudes laekub ekspertiisist eksperdiarvamust sisaldav ekspertiisiakt selle kohta, et sündmuskohavaatlusel 03.05.2005 T elukohas ..... on jätud V-poolt.

Läbiotsimiste käigus ning S-i kinnipidamisel äravõetud, arvatavalt T-le kuuluvate esemete osas teostab menetleja tarvidusel nende asitõenditena vaatluse. Eritunnuseid kandvad sõrmused ja muud eritunnustega esemed tagastab ta allkirja vastu T-le, eritunnuseid mitteomavatest esemetest moodustab ta liigiliselt objektide kogumid ning esitab need äratundmiseks T-le. T poolt ära tuntud esemed tagastab ta allkirja vastu T-le. .... Ja nii edasi.

Toodud näide on ehk liiga ülevaatlikult kajastatud (samuti on selle kaasuse puhul võimalik teostada teistsuguseid protsessuaalseid lahendusi), kuid usun, et lugeja sai siiski aru, mida ma pean silmas tõendi kujunemise jälgitavuse all. Jälitustegevuse teatava seadustekohase salastatuse tõttu ei saa jälituslikul teel kogutud tõendite kujunemine olla sama jälgitav kui muude menetlejate poolt

teostavate tõendamistegevuste loogika, ent tõendite kogumi hindajale peab õigusemõistmise huvides avanema siingi vajadusel võimalus veenduda jälitustegevuse seaduslikkuses.

Väga oluline on asitõendusliku tähendusega objektide liikumise jälgitavuse järjepidevus. Sündmuskohtadelt võetakse menetlejate poolt ära vähemal või suuremal hulgal erinevaid objekte. Tihti peale on äravõetavad objektid samaliigilised, ning ilma nende leidmiskoha täpse fikseerimiseta ja objektide eneste korrektse, nende individualiseerimist võimaldava kirjelduseta ning numeratsiooni alla seadmiseta võib hiljem osutada keeruliseks nende leiukoha ja nende kasutamise aja seostamine uuritava sündmuse ja/või mõne konkreetse isikuga.

Kriminaalasja juurde võetavaid (olgu või tegu igaks juhuks võtmisega) esemeid ja nende äravõtmiseelset asukohta tuleb kirjeldada nii, et tagantjärele oleks see ja ainult seesama ese asetatav kohale, kust ta võeti. Vastasel korral me välistame ise sündmuskoha ja seal asetleidnud sündmustiku rekonstrueerimise, mis on vajalik asjas kogutavate tõendite (ennekõike isikute ütluste) sisu tõepärasuse hindamiseks, isikute ütluste olustikuga seostamiseks, samuti aga võimaliku uurimiseksperimendi korraldamiseks.

Asitõendusliku tähendust omada võiva objekti numeratsioon ja/või teda teistest sarnastest objektidest eristav nimetus-kirjeldus peab olema muutumatu kogu menetluse käigus, olenemata toimingust, kus objektist juttu. Juttu tuleks objektist aga teha alati, kui tema suhtes või tema abil viiakse läbi mingi toiming: Näiteks Sündmuskohalt äravõetud objekti võidakse vaadelda hiljem põhjalikumalt vaatlusprotokollis. Seega tuleks vaatlusprotokolli punkti "Vaadeldav objekt" järel kirjutada: "Vaatluse all on 04.05.06.2005.a. Kulli linnas, Kuke tn 7 läbiviidud sündmuskoha vaatluse käigus vannitoa vasakseinale asunud seinariivilt leitud musta värvi plasttopsik kaanepealse kirjega "Skorpion", mis sündmuskoha vaatluse lõppedes oli pakendatud pappkasti kirje all "objekt nr 1. Plasttopsik." Vaatluse lõpus, topsiku suhtes rakendatavate meetmete juurde märgitakse, kas plasttopsikule jääb jätkuvalt kriminaalasjas objekti numbriks 1 või antakse talle muu number. Muu numbri andmise vajadus võib tuleneda asjaolust, et numbrit 1 võib kanda ka mõni teine sama kriminaalasja raames, kuid muu toiming (näiteks läbiotsimise) läbiviimisel saadud objekt. Kriminaalasjas tõendamisel kasutatavate objektide numeratsiooni korrastamiseks (korrastatult on neid parem kajastada kohtueelse menetluse kokkuvõttes, kasutada kohtus tõendamisel jm) ongi sobivaimaks toiminguks vaatlus. Kui vaadeldavaid objekte on palju, kirjutab menetleja vaatlusprotokolli punkti "Vaadeldav objekt" või punkti "Vaatluse käik" taha: "vaatluse all on järgmised .../kaasamiskoht, -aeg ja -toiming/...objektid: 1). ..." ning nimetab üles ja vaatleb kõiki objekte numbrilises järjekorras. Niiviisi järjekorras vaadelduna võib protokollis objektide suhtes rakendatavate meetmete juurde märkida objektide numbriks nende vaatlusjärjekorra numbri. Sarnaselt saab jaotada-liigendada ja numbriliselt järjestada ühes ja samas vaatlusprotokollis ka erinevatel aegadel, erinevatest kohtadest ja erinevate toimingute läbi (mitmest kriminaalasjast ühendatud kriminaalasja raames) kogunenud objekte – tähtis on enne sisulise vaatluse juurde asumist märkida, mis ajast, kust kohast ja millisest toimingust objekt pärineb (Samase korrektsusastmega kasutatakse objekti või temale viitamist taktikalise abivahendina ülekuulamise teostamisel.).

Kindlasti on vajalik tõendi kujunemise jälgitavus mittestandardsete tõendite (KrMS § 63 lg.2) kogumisel. Näiteks on menetleja pöördunud meedia kaudu avalikkuse poole mingi menetleva kuriteosündmuse osas, otsides tunnistajaid ja andes ühtlasi teada tagaotsitavate, oluliselt väärtuslike esemete kirjelduse. Pöördumisele ülejäreneval päeval tuuakse menetlejale politseiosakonna asjaajamistalitusest kiri, milles tundmatu isik (ei ümbrikul ega kirjas endas pole saatja aadressi ega nime) teatab, et üleelmisel päeval televiisoris kirjeldatud esemed asuvad ühes mahajäetud lagunenu taluhoones. Kirjas on hoone ja selle asukoha kirjeldus ning isiku nimi- A, kes need asjad olevat sinna viinud. Kiri on kirjutatud, vaadates kirjas esinevaid tähekujusid ja kirja üldpilti, oletatavalt moonutatud käekirjaga.

Niisiis

Menetleja sai arvatavalt (kirjas sisalduva info tõesus on veel teadmata) kriminaalasjas olulist informatsiooni. Mida saadud kiri endast kujutab? On ta tõend? Ei, kuna tema vorm ei vasta ühelegi tõendivormi nõudele. Aga sisu? Sisu puudutab olulisi andmeid. Samas pole vähimalgi määral jälgitav, millistes tingimustes, millisel ajendil on kiri kirjutatud (tõendi kujunemise ja kujunemistingimuste

jälgitavuse küsimus – kui võtta kirja tõendina). Seega on kirja usaldatavuse aste madal. Jätta kirjale reageerimata? Ei saa, äkki on kiri ikkagi asjakohane.

Lühidalt kirjeldatuna jõuame järgmiste valikuteni:

- Kui kirjas märgitud taluhoone ei ole kirjaviidete järgi leitav, jääb kirja staatus endiselt küsimärgi alla.
- Kui taluhoone on olemas, aga seal ei leidu otsitavaid asju ega ole ka jälgi sellest, et selles hoones oleks kuriteosündmuse ning tänase päeva vahelisel ajal käidud (hoone ümbrus rohtukasvanud, ei ühtki jälge kellegi või millegi liikumisest, sissepääsud on ühtlaselt tolmused ja ämblikuvõrkudes jm), võib kirja menetlusest välja jätta.
- Kui taluhoone on olemas, aga seal ei leidu otsitavaid asju, kuid on jälgi, mis viitavad hoone hiljutisele külastamisele-kasutamisele, jääb kiri menetlusse ning tuleb hakata menetlust edasi arendama jälgede ning kirja pinnalt.
- Kui hoone on olemas ja seal on ka otsitavad asjad, jääb kiri menetlusse ning menetlust tuleb kõigepealt hakata arendama leitud asjade ja olemasolevate jälgede pinnalt, püüdes samas jõuda ka kirja autori jälile.

Kirja tõendusliku tähtsuse määratlemiseni jõutakse praktiliselt vaid kahe viimatikirjeldatud võimaluse valguses, ja seda näiteks järgmiselt:

- Asjas kogutud erinevad tõendid annavad alust pidada A-d otsitud (ütlemele varastatud) asjade hoonesse paigutajaks, kuid ei anna alust üheski vormis kahtlustada A-d nende varguse toimepanemises. Kui A-d on kogutud tõendite põhjal alust kahtlustada KarS § 202 (kuriteo toimepanemise tulemusena saadud vara omandamine, hoidmine, turustamine) ettenähtud kuriteo toimepanemises, võib kohus lisaks nendele tõenditele lugeda tõendiks ka kirja, kuid seda arvatavasti vaid tingimustel, et menetleja on kajastanud dokumentaalselt: millistest teadaolevatest asjaoludest ajendatuna võidi kiri menetlejale saata (menetleja pöördumine meediasse, pöördumise avaldamine meedias); kuidas kiri menetlejani jõudis (asjaajamistalituse töötaja/te/ülekuulami/sed/ne); ning kirja toimikusse kaasamise vormi (kirja vaatlusprotokoll). Kui A-d ei ole kogutud tõendite põhjal alust kahtlustada üheski kuriteos, minetab kiri igasuguse edaspidise (võimaliku) tõendiväärtuse A suhtes.
- Asjas kogutud erinevad tõendid annavad alust pidada A-d varastatud asjade hoonesse toojaks ning kahtlustada teda ühtlasi nende asjade varguse toimepanemises. Kirja tõendiväärtus langeb võrreldes tema väärtusega KarS § 202 ettenähtud kuriteo tõendamise mõttes, kuna kiri ei kõnele A-st, kui vargast, vaid ainult kui juba (enne hoonesse toimetamist varastatud asjade) varastatud asjade edasitoimetajast. Kohus võib siiski eelmises jaotuses toodud tingimustel lugeda teiste tõenditega seonduvalt kaudseks tõendiks ka kirja.

“Kirjanäitest” võib järeldada, et ebaharilikul viisil menetleja vaatevälja ilmunud informatsiooni saamine tõendiks on võimalik ainult selle informatsiooni haakuvusel (aheldatavusel) tõendite kogumiga. Asjakohasel haakumisel võib (aga ei pea) kohus informatsiooni kasutada (m)a tõendina. Selline järeldus vastab tervenisti KrMS § 63 lg. 2 sätetatule. Loomulikult peab menetleja püüdlema selle poole, et jõuda sellistel mittesätetatud tõendite juhtumitel informatsiooni algallikani, algse kandjani, vormistamiseks informatsiooni KrMS sätetatud korras asjakohaseiks tõendeiks.

Näiteks: Ühe tapmise kriminaalasja menetlemisel oli asjas olemasolevate väheste tõendite ja muude andmete pinnalt püstitatud versioon, et tapmise on toime pannud tapmiskoha maakonnast väljaspool asuva, teise maakonna hooldekodu hoolealune R. Saamaks andmeid R-i alibi või selle puudumise kohta, tegi menetleja kirjaliku järelepärimise (palvega järelepärimist mitte avalikustada) hooldekodu direktorile ning sai kirjaliku vastuse, milles direktor teatas, et “vastavalt hoolealuste puhkusi ning hooldekodu territooriumilt lühiajalisi lahkumisi kajastava žurnaali sissekandele nr X, lahkus R hooldekodu territooriumilt 23.02. kell 12 ja naasis tagasi 24.02.199...a. kell 18.25, R-i lahkumise sihtkohaks on märgitud O-linn ja külastatavaks isikuks R-i vend P. Žurnaali sissekanded on teinud hooldaja H”. Uuritav tapmine pandi toime 23.02.19 .....a. kella 23 paiku. Seega võib R direktori vastuse kohaselt alibi puudumise korral olla

tapjaks. Kui R, antuna süüstavate tõendite kogumi alusel kohtu alla, süüdistatavana väidab, et ta oli tapmise ajal hooldekodus, võib kohus R-i alibiid ümberlukkavaks tõendiks lugeda hooldekodu direktori vastust menetleja järelepärimisele. Siiski ei tohiks menetleja piirduda R-i alibi osas pelgalt direktori vastusega, vaid peaks: üles otsima hooldaja H, kohtuma temaga ning kuulama ta üle žurnaali sissekannete tegelikkusele vastavuse osas ning ühtlasi küsima, mida R rääkis oma sihtkoha ja võimalikult külastatavate isikute kohta, kas juba ette lubas tagasi tulla järgmisel päeval, milliste riietega lahkus, millises meeleolus ja millise jutuga tagasi tuli, milline oli R-i riietuse olukord hooldekodusse naastes, ja esitama muid olulisi asjaolusid puudutavaid või nendeni viia võivaid küsimusi; teostama žurnaali sissekannete vaatluse; alibisse ja tapmisse puutuvate asjaolude jätkuva selgitamise vajadusel otsima üles R-i toonaabrid või temaga lähemalt suhtlevad muud isikud hooldekodus ja nad R-i alibi ning muude asiste asjaolude osas üle kuulama.

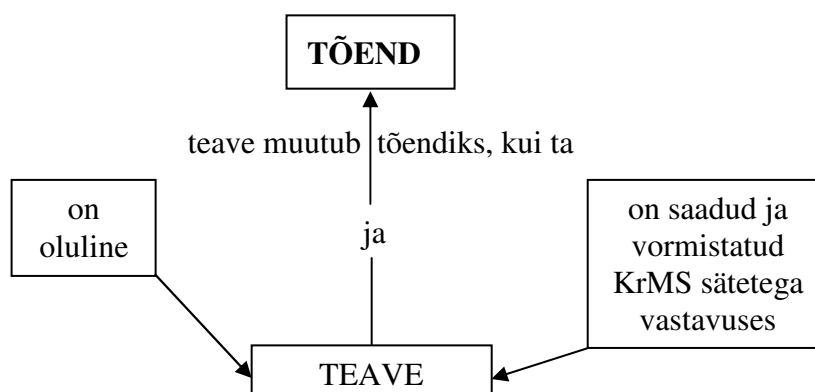
2.1.5. Teemaosa kokkuvõtteks

Tagantjärele olgu öeldud, et, arvamaks informatsiooni tõendiks, loetakse üldjuhul piisavaks tõendi sisule esitavate nõuete ja tõendi vormile esitatavate nõuete järgitust (vt teema A ja B osa algustega vastavalt lk 22 ja 26). Selgitamaks aga, kas tõend on menetlusotsuste tegemiseks, õigusemõistmiseks ka vaieldamatult usaldusväärne, on vaja vaagida tõendite kogumise eluliste asjaolude vastavust tõendite kogumise seadusekohastele tingimustele (vt teema C osa algusega lk 32). Sellise vaagimise täiemahulisuse eelduseks on tõendite kujunemise jälgitavus (teemaosa algusega lk 36). Niisiis on menetleja, olles igakülgsest täitnud tõendi sisule ja vormile esitatavad nõuded, justkui oma töö korralikult ära teinud. Jah, kuid seda ainult kohtueelse menetluse kontekstis: oma volituste piires ja kohtueelse menetluse süsteemi (uurimisasutus, prokuratuur) hindamiskriteeriumite valguses. Õigusemõistmine aga algab alles väljaspool kohtueelset menetlust ja selles tehtud hinnanguid, neist edasikulgevana nii ajalises, korralduslikus, kui ka järgnevate hinnangute mõttes. Nagu tõendamise mõiste avamisel ütlesin, ei ole kohtueelne tõendamine asjaks iseeneses (vt lk 13) vaid ta teenib õigusemõistmist. Menetleja töö saab lõpliku hinnangu jõustunud kohtuotsusega. Jõustunud kohtuotsus annab lõpliku selguse kõigis uurimisel olnud asjaoludes nii menetlejale, kannatanule, kui ka teistele isikutele, kelle hingerahu on toimunu ja selle menetlemise läbi rikutuks saanud. Selgus ise ei pruugi veel tagasi tuua hingerahu, küll aga on selgus hingerahu ja reaalsusega mõttelise leppimise eeltingimuseks. Seega peaks menetleja püüdlema, et tema kogutud tõendid jääksid tõendeiks ka kohtumenetluses. Selleks peab menetleja oma tööd tehes tegema seda n-ö varuga – nägema ette kohtumenetluses tõendite uurimisel ja hindamisel tõusetuda võivaid probleeme, arvestama õigusemõistmises kasutatavate hindamiskriteeriumitega. Viimaste hulka kuuluvad aga ka tõendite kogumise tingimuste ning tõendi kujunemise tee vaatlemine.

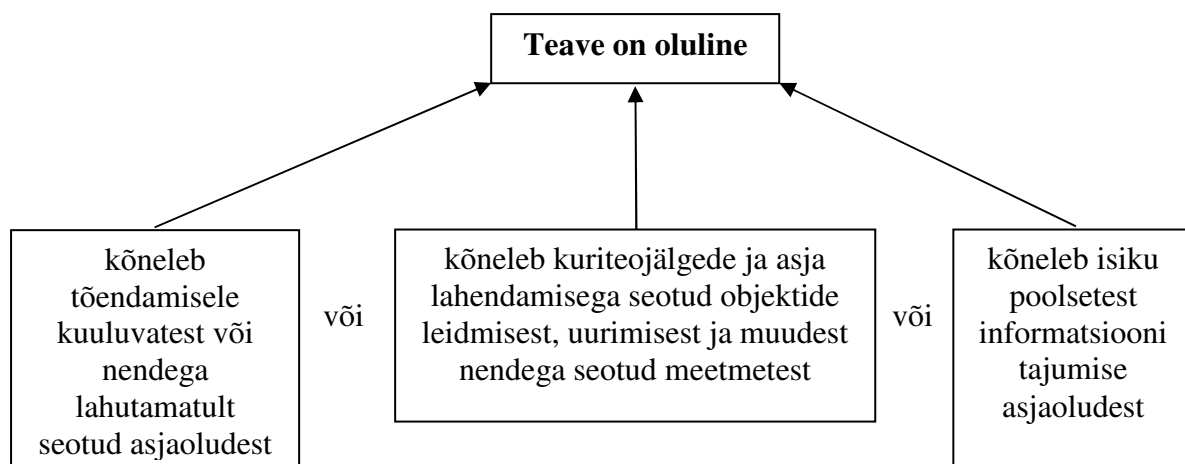
Avanud tõendite olemuse ja tunnused läbi kõigi vaadeldud nõuete ning tingimuste, võib tõendi mõiste formuleerida järgmiselt: **Tõend on kriminaalmenetluses otsuste tegemise aluseks olev oluline teave, mis on tehtud avalikkusele objektiivselt tajutavaks Kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud nõuete ja tingimuste kohases tõendivormis või muus kohtu poolt lubatavaks tunnustatud vormis.**

Skemaatilisel viisil võib läbitud teemaosa kokku võtta järgmiselt:

Skeem 1

Skeem 2

2.2. Tõendite liigid

Juba märgitult (lk 21) ütlesin, et vastavalt KrMS § 63 lg.1 on tõendiks “kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu ja tunnistaja ütlus, eksperdiarvamus, eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel, asitõend, uurimistoiming, kohtuistung ja jälitustoimingu protokoll või muu dokument ning foto või film või muu teabesalvestis.”

Menetlustegevusse asujal on oluline teada, et tõendi liigid ei ole üks-üheses vastavuses KrMS 3. peatükis sätestatud tõendamistoimingute ja nende protokollide nimetustega. Viimased kajastavad tõendite kogumise viise ja nende vastavaid tõendivorme. Nii näiteks on kannatanu ütlusi tõendina võimalik koguda (saada) kannatanu vastastamisel kahtlustatavaga ning sellisel viisil saadud kannatanu ütluste tõendivormiks on vastastamise protokoll.

Alljärgnevalt vaataksingi erinevaid tõendite liike võrdluses nende kogumise viisi ja tõendivormiga (esitan ühtlasi viited KrMS olulisematele sätetele, mis käsitlevad toimingutele allutatud isikute staatust, toimingu ning selle protokollimise regulatsiooni).

Isikulised tõendid

TÕEND	TÕENDI KOGUMISE VIIS	TÕENDI VORM
Kahtlustatava ütlus	Kahtlustatava ülekuulamine (§ 75, § 217 lg.7, § 33, § 34)	Kahtlustatava ülekuulamise protokoll (§ 76)
Kahtlustatava ütlus	Kahtlustatava vastastamine kas kannatanuga, tunnistajaga või teise kahtlustatavaga (§ 77)	Vastastamise protokoll (§ 78)
Kahtlustatava ütlus	Kahtlustatava ütluste seostamine olustikuga (§ 79)	Ütluste ja olustiku seostamise protokoll (§ 80)
Kahtlustatava ütlus	Isiku, asja või muu objekti äratundmiseks esitamine kahtlustatavale ⁵ (§ 81)	Äratundmiseks esitamise protokoll (§ 82)
Kannatanu ütlus	Kannatanu ülekuulamine (§ 37, § 38, §§ 67-73)	Kannatanu ülekuulamise protokoll, tunnistaja ülekuulamise protokoll koos §-s 38 sätestatuga protokollis sissejuhatavas osas (§ 74)

Kannatanu ütlus	Vastastamine kas kahtlustatavaga või tunnistajaga või teise kannatanuga (§ 77)	Vastastamise protokoll (§ 78)
Kannatanu ütlus	Kannatanu ütluste seostamine olustikuga (§ 79)	Ütluste ja olustiku seostamise protokoll (§ 80)
Kannatanu ütlus	Isiku, asja või muu objekti äratundmiseks esitamine kannatanule (§ 81)	Äratundmiseks esitamise protokoll (§ 82)
Tunnistaja ütlus	Tunnistaja ülekuulamine (§ 66, §§ 67-73)	Tunnistaja ülekuulamise protokoll (§ 74)
Tunnistaja ütlus	Vastastamine kas kahtlustatavaga, kannatanuga või teise tunnistajaga (§ 77)	Vastastamise protokoll (§ 78)
Tunnistaja ütlus	Tunnistaja ütluste seostamine olustikuga (§ 79)	Ütluste ja olustiku seostamise protokoll (§ 80)
Tunnistaja ütlus	Isiku, asja või muu objekti äratundmiseks esitamine tunnistajale (§ 81)	Äratundmiseks esitamise protokoll (§ 82)
Eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel	Eksperdi ülekuulamine (§ 95, § 98, § 107, § 109, §§ 68-69)	Tunnistaja ülekuulamise protokoll (§ 74)

Nagu tabelist nähtub, ei ole alati tõendiliigi nimetus vastavuses tema sisu moodustumiseks läbiviidud toimingu nimetusega ega tema vormi nimetusega, ja mitte alati ei viita vormi nimetus menetluses osaleva isiku menetluslikule staatusele (näiteks saadakse tunnistaja ütlused talle kellegi isiku äratundmiseks esitamise teel, ning tunnistaja ütlused isiku äratundmise kohta kajastatakse äratundmiseks esitamise protokollis, mille nimetuses ei kajastu, et isik esitati äratundmiseks tunnistajale). Selline mittevastavus on enamikul juhtudel loomulik. Ei ole ju mõtet hakata protokolle pealkirjastama: “Kannatanule äratundmiseks esitamise protokoll” või “Tunnistajale äratundmiseks esitamise protokoll”, sest regulatsioon, mille kohaselt äratundmiseks esitamine läbi viiakse, on kõigile menetluses osalevatele tõendamissubjektidele ühine (v.a. asjaolu, et kahtlustatavat ei hoiatata kunagi, ei siin ega muudes toimingutes, teadvalt valede ütluste andmise või ütluste andmisest keeldumise tagajärgede eest). Küll aga oleks mõningatel juhtudel selguse mõttes ja ka seaduslike regulatsioonide protokollilise paigutuse seisukohast parem, kui seadusandja oleks järginud tõendamissubjekti ja protokollivormi nimetuste vastavust. Näiteks: Spetsialisti ütlusi pole KrMS-s ette nähtud ei iseseisva tõendiliigina, ega eraldi tõendivormina, võiks aga olla küll.

Eksperdiarvamus, eksperdi ütlus, spetsialisti ütlus

Omaette küsimuseks on spetsialisti ülekuulamisega, tema antud ütlustega seonduv. Vaatlesin seda ka juba tõendi vormile esitatavate nõuete juures (vt lk 29). Hetkel on teemaosa mõttes olulisem vaadelda spetsialisti, kui KrMS kohaselt eriliiki tunnistaja ütluste tõendiks saamist. Millist tõendamiseks olulist teavet võib saada spetsialistilt ja kuidas kujuneb sellest tavatunnistaja ütlustest eristatav tõend, ning mis eristab spetsialisti ütlusi eksperdi ütlustest. Seadus ise ei ütle viitavaltki ette, millal, millistel juhtumitel tuleks tõendamisel spetsialisti kasutada. Võõrlausõna “spetsialist” eestikeelne vaste on “asjatundja” või “erialatundja”. Sõnatähendusest ja § 146 lg. 7 (menetlejal ei ole lubatud teha toiminguprotokollis järeldusi, mille mõistmiseks on vaja eriteadmisi) tuletatult võib spetsialisti kaasata kõigil neil juhtudel, mil menetlejal on tarvis informatsiooni tema enda erialast väljapoole

jäävate erialade tarkustega seletatavates küsimustes-probleemides. Seega, tundmata ise menetlemisel ettetulevat asja (suutmata selgitada-arusaadavaks teha tõendamiseks olulist asjaolu), kutsub menetleja kohale asjatundja või läheb ise tema juurde.

Tõendamisele kuuluvate asjaolude valguses huvitavad menetlejat reeglina järgmised üldistatud põhiküsimused:

- millest tingitult võis mingi sündmus, protsess, nähtus või isiku käitumisakt aset leida;
- millisel ajal, millise kestusega võis sündmus, protsess, nähtus või inimekäitumise akt aset leida;
- kuidas võisid toimuda-toimida teatud protsessid (keemilised, tehnoloogilised, füsioloogilised, ilmastikulised jm), milliste tegurite (lülitades seadmed vooluvõrku, käivitub esmalt ..., mille pöördekrui lükkab ...jne) kaudu ja millised on erinevate tegurite mõjud ning neile toimivad vastasmõjud;
- milliste materiaalses maailmas kajastuvate (eluliselt nähtavate, kuuldavate, haistetavate) tunnuste alusel võib teha järeldusi mingi sündmuse, protsessi, nähtuse või konkreetse inimekäitumise akti asetleidmise kohta.

Nii näiteks võib menetlejat raske tervisekahjustusega (enemalt üliraske kehavigastus) päädinud sündmuse menetlemisel huvitada, kuidas sai juhtuda, et langevarjuhüpet sooritanud harrastushüppaja põhilangevari ei avanenud. Asjakohaste selgituste saamiseks leiab menetleja kvalifitseeritud langevarjuspordi instruktori ning kuulab ta üle kõigis oluliseks osutuda võivates üksikasjades (kannatanul kasutada olnud langevarjutüübile iseloomulikes asjaoludes, teadaolevas kannatanu poolses langevarju pakkimises ja hüppeelses ning -aegses käitumises jm). Spetsialisti ülekuulamine leiab aset tunnistaja ülekuulamisele ettenähtud reeglistiku kohaselt ning ülekuulamine vormistatakse tunnistaja ülekuulamise protokollina.

Otstarbekas on kaasata spetsialisti erinevate vaatluste ja uurimiseksperimendi juurde. Vaatlusel on spetsialist abiks erinevate jälgede leidmisel-töötlemisel-fikseerimisel, mingit objekti tuvastada võimaldavate (näiteks skeletiosa leidmine – kas pärineb inimeselt või loomalt) või selle mõju kajastavate (näiteks lõhkekeha lõhkemiskahjustused) või objekti mõjutanud tegurite (näiteks lasukahjustused ründe all olnud autol) tunnuste leidmisel-vaatlemisel-ülestähendamisel. Uurimiseksperimendi läbiviimisel on spetsialist abiks katsete korraldamisele ja jälgimisele. Toimingu läbiviimise järgselt saab spetsialisti üle kuulata, saamaks tema ütluste näol selgitusi vaatluse käigus nähtu (või muul viisil kogetu) ja eksperimendis asetleidnu kohta nende asjaolude ulatuses, mis omavad tähtsust tõendamisel või selle edasisel kavandamisel-plaanimisel (otsida võrdlusmaterjali, määrata ekspertiis jm).

Mis eristab spetsialisti poolt antud ütlust eksperdiarvamusest? Üldsisuliselt neil kahel vahet pole – nii üks kui teine (§ 95 lg.1) kujuneb välja mitteõiguslike eriteadmiste pinnalt. Kas vahe saab olla ütlusi andnud spetsialisti ja arvamust avaldanud eksperdi teadmiste kvaliteedis, suhtestatuna nii, et ekspert on targem kui spetsialist? Isikul olemasolevatest teadmistest lähtudes võib nii mõnigi omaala asjatundja (spetsialist) teha sügavalt tõeseid järeldusi (anda kvaliteetset informatsiooni) valdkonnas, mille tarvis Eestis pole eksperte üldse olemaski või siis alles hakkab selle valdkonnaalane ekspertiissuutlikus arengutendentse ilmutama. Seega ei saa neid kahte tõendit üksteisest üheselt piiritleda ka isikutel olemasolevate teadmiste kvaliteedi alusel (mis oleks ka tõendite hindamise seisukohast kentsakas – Kui spetsialist on kehvemate teadmistega, siis omab tema ütlus juba ette kindlaksmääratud, vähemarvessetulevat jõudu. Vähekaalulise tõendi puhul aga tekib küsimus – kas üldse saab kasutada tõendina informatsiooni, mille kvaliteedis me kahtleme?). Määrav vahe spetsialisti ütluste ja eksperdiarvamuse vahel seisneb selles, millele tuginedes nad oma järeldused teevad. Spetsialist tugineb järeldamisel tal olemasolevatele erialastele teadmistele ning kogemustele (oma järelduste aluseks olevat instrumentaariumi kannab ta endaga kaasas – mälus ja mõistuses, millele lisaks võivad tal olla abiks mõned üldkasutatavad või erialaliselt rakendatavad kergemakaalulised, taadeldud mõõtevahendid, -riistad, jmt). Ekspertki tugineb arvamuse andmisel oma erialastele teadmistele ja kogemustele, kuid nendele lisaks on tema kasutada erinevate teadusharude uurimismeetodid ja vastav atribuutika, ja, mis teeb eksperdiarvamuse paljudes küsimustes eriti hinnatavaks, on see, et kriminaalmenetluses enamikul

juhtudel kaasatavad eksperdid valdavad spetsiaalseid uurimismeetodeid ning sellekohaseid spetsiaalseid vahendeid, uurimaks kogu maailma kriminalistika- ja kohtuekspertiisipraktika kogemuste pinnalt igakülgseks ekspertiseks esitatud. Ekspertiise määratakse juhtudel, mil on tarvis vastuste saamiseks teostada ekspertiseobjektide ja/või võrdlusmaterjalide spetsiaalset meetodilist töötlust ning uurimist selleks spetsiaalselt loodud vahenditega. Tavakeeles väljendatuna seisneb spetsialisti ja eksperdi vahe neil olemasolevates võimalustes. Ekspertisel on võimalus ammutada talle esitatust olulist informatsiooni ka siis, kui spetsialisti võimalused on ammendunud. Kui tõendamisele kuuluvate asjaolude tuvastamiseks piisab sellest informatsioonist, mis on tuvastatav spetsialisti poolt, kasutame spetsialisti. Kui on vaja aga enam informatsiooni, pöördume eksperdi poole.

Eksperti nagu spetsialistigi võib kaasata osalema erinevates toimingutes, ainult et siis (kuna sellega ei kaasne ekspertisele omaste uurimismeetodite ning vahendite kasutamist) mitte eksperdina, vaid samuti spetsialistina, kes annab hiljem, tema osalusel asetleidnud toimingute pinnalt tõusetunud vajadusel, ütlusi tunnistajana.

Mis puudutab eksperdi ütlusi ekspertiseakti selgitamisel, siis need saadakse eksperdi ülekuulamise tunnistajale ettenähtud ülekuulamisreeglistikku rakendades. Eksperti ütlused kajastuvad Tunnistaja ülekuulamise protokollis. (Kuigi siinkohal oleks palju sobivam ühtne tõendi, tõendamistoiming ning selle protokollivormi nimetus).

Ekspertiarvamus tõendina saadakse läbi mitmete toimingute, millistest menetleja kanda on ekspertise määruse (§ 106) koostamine ja vajadusel võrdlusmaterjali võtmine ekspertiseks (§100) ning selle toimingute kajastamine võrdlusmaterjali võtmise protokollis (§ 101). Olemuslikult on võrdlusmaterjali võtmine ekspertiseks mitte otseselt tõendi saamisele suunatud toiming, vaid tõendi saamisele objektiivseid eeldusi loov toiming. Samuti peab menetleja, tagamaks ekspertise /kui selleks on põhjendatud vajadus/ (§ 99), ilmutama initsiatiivi kahtlustatava sundkorras ravisutusse paigutamiseks (§102), või laiba ametlikust matmiskohast väljakaevamise saavutamiseks (§ 103). Laiba väljakaevamist § 103 tähenduses esineb praktikas üliharva, kahtlustatava paigutamist sundkorras ravisutusse esineb aga pahatihti. Milles seisneb või peaks seisnema menetleja poolne initsiatiivi ilmutamine? Nimelt ei ole menetlejal endal kummagi, eelnimetatud ekspertise tagamise viisi teostamiseks volitusi. Kahtlustatava ravisutusse sundpaigutamise loa annab eeluurimiskohtunik oma määrusega. Luba taotleb kohtunikult prokurör. Menetleja initsiatiiv seisneb siin loa taotlemise eelduseks oleva komisjoniekspertiise määruse koostamises ning prokurörile sundpaigutuse tarviduse teadustamises ja ärapõhjendamises. Laiba väljakaevamiseks ametlikust matmiskohast annab menetlejale volitused prokurör määrusega. Menetleja initsiatiiv siin seisneb sellise määruse taotlemises ning väljakaevamise tõendusliku vajaduse põhjendamises (taotlus ei pea olema kirjalik).

Ekspertiarvamus kajastub ekspertiseaktis (§ 107) ning see tugineb ekspertise objekti ja ekspertiseks esitatud võrdlus- ning tutvumismaterjalide uuringutele, kujutades endast nende uuringute käigu ja tulemustega argumenteeritud järeldust ühe või teise tõendamisel olulise asjaolu kohta.

Eksperti määratakse (korraldatakse – § 105) tõendamisevajadusest lähtudes alati, kui muude tõenditega ei ole võimalik saada informatsiooni kriminaalasja lahendamisel olulist tähtsust omava asjaolu kohta.

Eksperti ütlus saadakse eksperdi ülekuulamise, mille eesmärk on saada täiendavaid selgitusi ekspertiseaktis kajastamist leidnud asjaolude kohta (ekspert selgitab ekspertiseakti). Näiteks: DNA ekspertiseaktides võib kohata lausetüüpi: “Proov nr 15 on segaproov, milles eristatavad profiilid sisaldavad K ja L-i DNA profiilide ..... jne“. Mida see lause menetlejale ütleb? Kas öeldu tähendab, et nii K, kui L olid puutumuses objektiga, millelt proov nr 15 võeti? Menetleja ise selle

kohta usaldusväärset järeldust teha ei saa, ei tohi. Seetõttu ta kuulabki eksperdi üle, et viimane selgitaks, kuidas on öeldud võimalik elulise asjaoluna käsitleda, mida öeldu eluliselt tähendab.

Muud menetlustoimingute protokollid

1. Vaatlusprotokollid

Vastavalt KrMS § 83 lg. 2 on vaatluse objektideks sündmuskoht, laip, dokument, muu objekt või asitõend; läbivaatuse toimetamise korral isik (§ 88) ning posti- või telegraafisaadetis (§ 89).

Kõige enamlevinud vaatluse objektiks on sündmuskoht ja asitõendena kõne alla tulevad objektid.

Vaatlus- ja läbivaatusprotokollides, andmaks nendele protokollidele tõenduslikku sisukust, kajastatakse need vaadeldavat objekti iseloomustavad andmed, mis omavad tähendust mingi tõendamisele kuuluva asjaolu tuvastatuse (näiteks korterisse sissetungimist kajastavad lukustuse lahtimurdmise jäljed ukse ja uksepiidal; vägivallale viitavad vigastused kannatanu näos jm) või tuvastamisele kaasaaitamise (näiteks bioloogilise jäljematerjali leidmine ja võtmine selle sündmuskohale jätnud isiku kindlakstegemiseks) seisukohast. Vastavalt vaadeldava objekti omapärale võib protokollide tõenduslik sisukus väljenduda erisisulistest andmetes (§ 87, § 88 lg.4; § 90). Erinevate objektide tõenduslikku tähendust olen juba eelnevalt käsitlenud ning teen sellest juttu veel järgnevaltki.

Eraldi käsitleksin põgusalt *posti- või telegraafisaadetise läbivaatust*. Posti- või telegraafisaadetise (PT-saadetis) arest ja läbivaatus (§ 89) on tänapäevases kommunikatsioonivõimalusterohkes maailmas harva kasutatav tõendikogumise viis. Tõendamise seisukohalt saab selle toimingul eluliseks eesmärgiks olla ennekõike kahtlustatava poolt või talle saadetud kirjasõnumist tõendamisele kuuluvatest asjaoludest kõneleva informatsiooni leidmine ja selle tõendiks vormistamine. Oma praktikast ei mäleta ma, et viimase kümne aasta jooksul oleks sellist “näkkamist” esinenud, ja kirjud pole enam kombeks saata – kahtlustatavad kasutavad suhtlemiseks telefone (nende kasutamine saavutatakse igasugu kavaluste abil isegi vahi all olles) või muid, nende arvates turvalisemaid sidepidamise viise. Igatahes seadusliku võimalusena on PT-saadetise arest ja läbivaatus tõendi kogumise viisina sätestatud. Toimingu läbiviimiseks on vaja (kuivõrd ta kujutab endast EV Põhiseaduse § 43 sätestatud põhiõiguse riivet) eeluurimiskohtuniku määrusega antud luba, mida taotleb kohtunikult prokurör – menetlejal on siinkohal nn initsiaatori roll. Toiming vormistatakse PT-saadetise läbivaatuse protokollina (§ 90). Saadava tõendi liigiks on uurimistoimingu protokoll. Praktikas on PT-saadetised silmaspeetavad rohkem tagaotsitavate isikute võimaliku asukoha paljastamisele viiva informatsiooni kandjaina, kui tõenduslikult olulise informatsiooni kandjaina. Enamus PT-saadetise arestide rakendamisi ongi teostatud kriminaalmenetluse tagamise – tagaotsitava isiku asukoha ja sidemete kindlakstegemise – eesmärkidest lähtudes.

2. Läbiotsimisprotokoll

Üheks sagedasti esinevaks tõendiks uurimistoimingu protokollina on läbiotsimisprotokoll, mis on läbiotsimise kui tõendikogumise viisi vormistuseks (§ 91, § 92). Läbiotsimise läbiviimiseks peab menetlejal olema toimingul läbiviimist lubav prokuratuuri määrus. Seega esineb sellegi toiminguga tõendi kogumisel menetleja esmalt initsiaatori rollis – ta peab prokuröri teadvustama läbiotsimise läbiviimise otstarbekusest ning suutma seda “otstarbekust” põhistada. Põhistus peab toetuma mingis juba olemasolevas tõendis sisalduvale informatsioonile. Läbiotsimise näol on tegu otsese ja mõjusa isiku põhiõiguste riivamise-häirimisega: riigivõimu poolt “rännatakse” siin kas isikupuutumast, kodu puutumast, era- ja/või perekonnaelu puutumast, omandi puutumast (EV Põhiseadus §§ 20, 25, 33, 32, 44; KrMS § 9 lg.4). Kõige kindlamateks tõenditeks siin on isikute ütlused selle kohta, et nad ise on näinud otsitavat (asitõendusliku tähtsusega eset või muud asja, või otsitavat isikut või laipa) kellelegi konkreetsele isikule kuuluvas valduses (majas, korteris jm) või teavad otsitavat kellegi

konkreetses isiku juures (isikuga kaasas) olevat – Näiteks tunnistaja ütlused selles, et ta nägi R-lt varastatud jalgrattaga sõitmas K-d. Jalgratta olemist R-lt varastatud rattaks teab ta kinnitada seetõttu, et on K ratast korduvalt näinud, ise sellega sõitnud, ning tundis ratta ära järgmistele, sel esinevate tunnuste järgi: .....

Edasilükkamatutel juhtudel (§ 91 lg.3) on menetlejal õigus toimetada läbiotsimist iseenda poolt koostatud määruse alusel ilma prokuröri loata. Seejuures peab ta toimuvast-toimunust 24 tunni jooksul teatama prokuröri, kes otsustab läbiotsimise lubatavaks tunnistamise, s.o otsustab, kas läbiotsimiseprotokollis kajastuvat teavet võib edaspidi tõendamisel kasutada või mitte (kas läbiotsimisprotokoll on tõend). Kuigi menetlejale on prokuröri läbiotsimise toimetamisest teatamiseks antud aega 24 tundi, soovitan seda tänapäeva sidetehniliste võimalustega maailmas teha lühema aja jooksul. 24 tunni jooksul peaks prokuröri kätte jõudma läbiotsimise määrus ja protokoll, telefonitsi saab aga prokuröri teavitada koheselt, kui tõenduslikult tekib alus ja nähtub tarvidus läbiotsimise läbiviimiseks. Edasilükkamatu läbiotsimise vajadus tekib menetleja endagi jaoks mõneti ootamatult (ta ei tea üldse, et ta võib lähema aja jooksul saada läbiotsimise teostamisvajadusele viitava tõendi) või siis, ta küll eeldab (tal on teavet, mis pole veel vormistatud tõendiks), et võib tekkida tarvidus läbiotsimiseks, kuid ta ei ole veel kogunud tõendit, milles sisalduks läbiotsimise õiguslik vundament ja millest nähtuks läbiotsimise tõenduslik vajalikkus. Reeglina tekivad sellised, edasilükkamatu läbiotsimise vajadust tingivad olukorrad nädalavahetustel ja muul tööpäeva välisel ajal (õhtul, öösel, varahommikul), või siis tulenevad nad menetleja hetkeasukoha ning prokuröri asukoha vahelistest kaugustest. Kõik sellised olukorrad tähendavad seda, et menetlejal ei ole võimalik saada prokurörialt läbiotsimist lubavat määrust sellise aja jooksul, mis välistaks tagaotsitava objekti teadaolevast (või mingi tõendi või tõendikogumi põhjal argumenteeritult oletatavast) asukohast ümberpaiknemise-ümberpaigutamise või hävitamise. Näiteks on menetleja seoses ühe vargusaja uurimisega sõitnud välja maakohta, et kuulata ühes külas üle paar inimest tunnistajatena. Üks tunnistajatest annab veenvaid ütlusi selles, et ta nägi varguse läbi kannatanu esemeid eile samas külas elava H küünis. Maakohas levib informatsioon sellest, et külas on võõras auto, võõras inimene, ja et see inimene on politseinik, üsnagi kiiresti. Aja jooksul, mis menetlejal kulub linna tagasisõiduks, prokuröri tunnistaja ütluste tutvustamiseks, prokurörialt määruse saamiseks ja siis külla tagasi naasmiseks, võib H juba olla teada saanud, et “ollakse tema jälil” või siis vähemasti sellist võimalust kahtlustama hakata ning varastatud asjad küüni alt ohutusse kohta toimetada. Sellises olukorras oleks menetlejal kõige õigem võtta ette menetlustoiminguna “läbiotsimine edasilükkamatul juhtumil” (unustamata seejuures turvameetmeid).

Ilma läbiotsimise määruseta võib menetleja iseotsustuslikult läbiotsimist toimetada: isiku kahtlustatavana kinnipidamise või vahistamise (tabatud tagaotsitava suhtes on kohus eelnevalt välja andnud vahistamismääruse – 140 lg.3) korral; samuti isiku, kelle kohta on alust arvata, et ta läbiotsimiskohal varjab otsitavat objekti, suhtes (§ 91 lg.4 p.1 ja 2). Esimesel juhtumil samastub läbiotsimise eesmärk § 88 lg.1 p. 4 mõttega (Läbiotsimise fakt ja tulemused peavad nähtuma “Isiku kahtlustatavana kinnipidamise protokollis”, eraldi isiku läbivaatust ei ole vaja protokolliliselt teha. See tehakse siis, kui on vaja järgida § 88 lg.1 p.-de 1, 2, 3 ja 5 mõttest haaratud eesmärki ja vastava tõendi saamist), ühtlasi teenib selline läbiotsimine turvameetmelist mõtet. Teise, määruseta, läbiotsimise eesmärk nähtub otseselt sellist läbiotsimist lubava § 91 lg.4 p.2 sätte tekstist ja selle läbiotsimise käik ning tulemused kantakse n-ö põhiläbiotsimise (mille läbiviimisel isiku läbiotsimise vajadus tekkis) protokollis.

Praktikas on saanud politseinike poolseks väärkombeks otsida kinnipidamisel läbi neid isikuid, kes kuriteos kahtlustatavatena kinnipidamisele ei kuulu. Selline väärpraktika on põhjustatud mitmest, nii üksikuna, kui koosmõjus toimivast asjaolust. Kuna küsimus puudutab oluliselt politsei tegevuse seaduslikkuse küsimust (Seaduslikkus on politsei tegevuse esmane põhialus – Politseiseadus § 4 lg.1. Teistelt seaduskuulekust nõudev ja teisi seaduserikkumiste eest vastutusele võttev isik peab ise olema seadusejärgija nr.1), peatuksin neil asjaoludel pikemalt:

1. Politseinik, kes peab kinni isiku, teeb seda seetõttu, et temale teadaoleva informatsiooni kohaselt võib tegu olla õiguserikkujaga, süüteo toimepanijaga. Isiku kinnipidamise hetkel ei pruugi politseinikul olla selget ettekujutust, mis liigilise süüteoga (väär- või kuritegu) seoses isiku kinnipidamine toimub. Politseinikul ei pruugi olla ka selget ettekujutust sellest, milles seisnes kinnipeetava isiku seotus toimepandud teoga, v.a juhul, kui politseinik ise nägi õiguserikkumist pealt. Siit maalt algabki suundumine väärpraktika poole. See suundumine on seda hoogsam, mida rohkem politseinik arvab teadvat või näinud olevat, et kinnipeetud isik käitus õigustrikkvalt. Politseiniku jaoks ei ole tähtis, kuidas edaspidi vaadeldakse kinnipeetava käitumist n.ö konkreetsete paragrahvide valguses – tema ülesanne oli tegutseda, pidada isik kinni ja seda ta ka tegi. Mõtetes on kinnipeetava näol politseiniku jaoks tegu “kurjakaga”, kurjategijaga selle sõna tavatähenduses. Õiguslikus tähenduses on

kinnipeetava näol aga tegemist kahtlustatavaga, ja seda n.ö vaid teadmise (informatsiooni) tasandil, mitte /täis/tõendi (s.t. ka vormi olemasolu) tasandil. Politseinik lähtubki isikuga käituses just sellest teadmise tasandist ning sisuliselt on tal justkui õiguski. Ainult et seaduslikkuse tagamise seisukohast oleks selleks, et isikut kahtlustatavaks (rääkimata kurjategijaks) pidada, tarvis ikkagi tõendi olemasolu või vähemasti kinnipeetud isikuga järjestikku tegelevate politseinike (isiku kinnipidamist teostav politseinik, asja õiguslikult lahendama hakkav politseinik) omavahelist tegevuste koordineeritust sel teadmise-teadaandmise määral, et tõend “tuleb” (pole veel jõutud kannatanu, tunnistaja ülekuulamist vormistada, aga sellega juba tegeletakse). Vaatamata tõendi puudumisele peab politseinik kinnipeetavat ikkagi kahtlustatavaks mitte ainult tava(argi)-, vaid ka õiguslikus mõttes. Politseiniku kujutluses-mõtteis leiab aset tavamõiste samastumine õigusliku mõistega. Selline samastumine pole tõesti ju ehk sisult otseselt vale – vale on see, et politseinik oma tegudes ei toimi õigusliku mõiste kohaselt, s.t ei järgi neid käitumisreegleid, mis seadused talle ettekirjutanud on.

2. Politseinik samastab isiku eluliselt asetleidva kinnipidamise (tema vastupanu ületamise, tema tabamise, tema käitumise kontrolli alla saamise ning tema politseiasutusse toimetamise) kinnipidamise õigusliku mõistega. Kuna tegu on sisuliselt kahtlustatavaga, arvab politseinik endal olevat õiguse teostada isiku kinnipidamisel ka tema läbiotsimine, ilma enesele aru andmata, millistel õiguslikel alustel ta toimib ning kuidas tal oma toimimist õiguslikult kajastada tuleb.
3. Eelmises punktis kajastatud “arvamuse õigsust” toetab politseiniku arvates talle Politseiseaduse § 13 p. 2 alusel antud õigus (ta ei pruugi seda sätet täpselt teada, aga ta teab, et selle sättesisuline õigus on tal olemas). Nimetatud sätte tekst kõlab: “Politseil on õigus kontrollida õiguserikkumise toimepanemises kahtlustatava isikut tõendavaid dokumente ning ohutuse tagamiseks teostada kohapeal kahtlustatava isiku ja tema asjade läbivaatamist.” Siin leiab aset järgmine väärsamastamine – politseinik samastab mõisted “läbiotsimine” ja “läbivaatamine”.
4. Politseinik on koolitatud ohtusid arvestama ja neid ennetama. Ta teab, et isikuid tuleb kontrollida ning võtta neilt ära kõikvõimalikud esemed, millega isik võib ohustada teiste isikute füüsilist julgeolekut või kahjustada iseennast. Seega peab politseinik teostama nn turvakontrolli. Selle teostamine “pannakse ühte patta” “kahtlustatava läbiotsimisega”, läbiotsimise põhjuseks tuuakse turvakontrolli vajadus.

Kõigi nende asjaolude tulemiks, olgu eraldivõetuna või kogumis, on isikutega ebaseaduslik käitumine. Tavamõisted on segi aetud seaduslike mõistetega. Seejuures ei tule politseinik selle peale, et kui midagi on seaduse teksti kirja pandud, siis selles tekstis öeldu (lubava või kohustava käitumise kirjeldus) elulisel rakendamisel tuleb pidada silmas seaduslikke, mitte argikeele mõisteid. Sellest nähtub politseinike puudulik õigusaridus. Vaatame, mis tuleks politseinikel teha siis, kui järgida seaduste tekste neis olevate sõnade seaduslikus tähenduses:

Kuigi erinevate seaduste tekstid ei ole sõnakasutuse poolest alati kattuvad või siis on ühe ja samagi seaduse tekst erinevaid tõlgendusi lubavalt paljumõisteline ning “laialivalgv”, peab politseinik siiski mõtlema oma tegemistes seaduslikkusele, ja seda, kui seaduste tekst pole rakendamiseks piisava selgusega, just õigusriigi üldiste printsiipide ning isikute põhiseaduslike õiguste ja vabaduste kontekstis. Põhiseadusega isikutele antud õigusi ja vabadusi võib piirata-kitsendada-riivata vaid seadustes ettenähtud toimingutega, milliste rakendamise fakt ja rakendamise põhjendus on tagantjärele kontrollitav. Kontrollitavaks muutuvad nad läbi nende dokumenteerituse. Dokumenteerimise alused ja vorminõuded sisalduvad menetlusreeglitikes. Politseinikul ei ole õigust isikut tülitada väärteo- või kriminaalmenetluse raamistikust väljapoole jäävalt. Väärteo- ja kriminaalmenetlus, kui seda ei ole muude toimingutega veel alustatud (menetlust alustatakse esimese, seaduste järgi lubatava toiminguga), käivitub esimesest politseipoolsest toimingust isiku suhtes, keda on (veel kirjalikult fikseerimata, kuid ikkagi laekunud informatsioonile tuginedes) alust pidada õiguserikkujaks, ehk väärteos või kuriteos kahtlustatavaks.

Isiku kinnipidamisega menetlus ei lõpe, vaid alles algab – kinnipidamisele peab järgnema mingi seisukohavõtt isiku suhtes. Seisukohavõtt eeldab tõendamist, mille tulemusel alles saab mingit seisukohta välja kujundama hakata. Tõendamine leiab aset kriminaalmenetluse reeglite alusel, seda ka väärteomenetluses (v.a mõningad Väärteomenetluse seadustikus sisalduvad erisused). Isiku kinnipidamiseks menetluses on kehtestatud kinnipidamise läbiviimise ja vormistamise reeglid. Kuriteos kahtlustatava kinnipidamisel on lubatud toimetada tema läbiotsimist, milline tegevus kajastatakse “Isiku kahtlustatavana kinnipidamise protokollis”. Väärteos kahtlustatava kinnipidamise puhul tuleb rääkida isiku ja tema asjade läbivaatusest, s.t menetlejal tuleb KrMS § 88 sättest juhindudes toimetada isiku läbivaatus (mis hõlmab ka isiku asju - § 88 lg.1 p.4, vt ka Politseiseaduse § 13 p. 10) ning koostada “Isiku läbivaatuse protokoll”. Menetlusnormistik ei näe ette isiku läbivaatust “ohutuse tagamiseks” ehk turvakontrolliks (kuigi sellest räägib Politseiseaduse § 13 p. 2, nägemata samas sellele tegevusele ette mingitki dokumenteerimise vormi). Eluliselt on ju asi nii, et kui me teeme isiku, s.h. kõigi tema asjade läbivaatuse, saab ühtlasi tagatud ohutus, teostatud n.ö turvakontroll. Asjaolu, et isik vaadati-otsiti läbi võibolla enne, kui asuti protokollis koostama, ei muuda asja – isiku kinnipidamise alguseks tuleb lugeda hetke, mil politseiniku poolt võeti temalt võimalus oma vaba tahte kohaselt ruumis (üldmõistes) füüsiliselt ümber paikneda (ära minna). Sealt maalt arvatavasti algaski tema läbivaatus (kui seda muidugi tehti), ning see tuleb hilisemalt koostatavas protokollis ka üles tähendada. On selge, et politseinik ei saa ühe käega võtta kinni kahtlustatavat ja teisega samal ajal protokollis kirjutada, kuid kui isik on kinnivõetud, tuleb hakata protokolligi

koostama. Kuigi protokollis asutakse koostama hiljem, tuleb isikule, koheselt tema kinnipidamisel, selgitada tema kinnipidamise põhjust ning talle seadusega antud õigusi. Toimingu teostamise kellaajad protokollis märgitakse läbivaatuse elulise aja järgi, teostaja(i)ks teostaja(te) nimi(nimed), protokollijaks protokollija nimi.

(P.S. Kõik seadused ei ole võrdse jõuga – Põhiseadus on ülim, sellele järgnevad arvestatavuselt Riigikogu häälteenamusega vastuvõetud seadused ja siis alles muud seadused. Sellest tulenevalt tuleks Kriminaalmenetlusseadustikku eelistada Politseiseadusele, kui nende kahe tekstides esinevad ebakõlad).

Iseäranis tuleb kõike eeltoodut silmas pidada nende isikute “läbiotsimisele” asumisel, kelle kahtlustamiseks puudub kindlapiiriline teadmine – keda toimetatakse politseiasutusse n.ö asjaolude selgitamiseks.

3. Jälitustoimingu protokoll

Isikulist, isikust lähtuvat, isiku väljajätlemistes sisalduvat tõenduslikku informatsiooni ei vormistata ainult ütlustena (kahtlustatava ülekuulamise protokollis, äratundmiseks esitamise protokollis jm). Asjakohane informatsioon võib olla kajastatud veel tõendiks olevas jälitustoimingu protokollis, sellele lisatud heli- ja/või videosalvestises. Tõendiks sellistel juhtudel on jälitustoimingu protokoll (vt §§ 113, 118, 119). Jälitustoimingutega saadud tõendusteabe puhul peab silmas pidama järgmist: kuigi KrMS nimetab tõendina jälitustoimingu protokollis, saab protokollis sisalduvat teavet pidada vahetuks ja algseks vaid varjatud jälgimise, objekti varjatud läbivaatuse ja asendamise (§ 115) korral, ja sedagi juhul, kui varjatud jälgimise protokollis koostab isik (kui JTS § 8 lg.1 p.3 ja 4 võimaldab), kes jälgimist (läbivaatust jm) teostas. Analoogne olukord on kuriteo matkimisega (Mõlemal juhul, kui JTS § 8 lg.1 p.3 ja 4 seda lubavad, võiks menetleja ka läbi viia varjatud jälgimist või matkimist teostanud isiku ülekuulamise tunnistajana). Muudel juhtumitel on vahetuks ja algseks tõendiks ikkagi just jälitustoimingu käigus tehtud heli- ja/või videosalvestis, muu salvestis, muu teabekandja või foto, – protokoll aga ainult vahendab nendes sisalduvat tõendusteavet. Omaette tõendikogumise viisiks on politseiagendi kasutamine (§ 120), kuid, kuna meil selline praktika puudub, ei hakka ma selle tõendikogumise viisi ja vormi üle arutlema.

Tõendite kogumisel jälitustoiminguga omab menetleja vaid initsiatiivõigust. Loa jälitustoimingutega tõendite kogumiseks annab: kas prokurör (§ 112 lg.3) või eeluurimiskohtunik (§ 116, 118 ja 119 ning § 114 lg.3). Menetleja initsiatiiv seisneb siin selles, et menetleja peab teadustama prokurööri jälitustoimingu läbiviimise tõenduslikust tarvidusest ning suutma seda tarvidust ka põhistada. (Edasilükkamatutel juhtudel võib jälitustoimingu läbi viia ka ametkondliku luba sisaldava asjakohase määruse olemasolul. Sellise määruse alusel läbiviidavast jälitustoimingust informeerib menetleja viivitamatult menetluse üle järelevalvet teostavat prokurööri, kes teavitab toimuvast omakorda loa andmiseks volitatud kohtunikku. Viimane otsustab jälitustoimingu lubatavuse või jälitustoimingu jätkamiseks loa andmise määрусega – § 114 lg.4)

Jälitustoiminguid ei tohi läbi viia iga kohtueelne menetleja (siinkohal asutuse mõistes). § 112 lg.2 kohaselt koguvad kõigi jälitustoimingutega tõendeid Politseiamet ja tema hallatavad allasutused ning Kaitsepolitseiamet. Maksu- ja Tolliamet ning Piirivalveamet koguvad vahetult ise tõendeid vaid §§ 115 ja 117 sätestatud toimingutega. Muude toimingute läbiviimist viimatinimetatud institutsioonide huvides tõendite kogumiseks, ja ükskõik millise jälitustoimingu läbiviimist teiste siin nimetatata uurimisasutuste huvides teostavad kas Politseiamet ja selle hallatavad allasutused või Kaitsepolitseiamet. (§ 112 lg.2 ja 4).

4. Uurimiseksperimenti protokoll

Uurimiseksperiment (§ 93) on kindlasti üks olulisemaid tõendamistoiminguid, kuid teda kasutatakse tõendamisel tema läbiviimise keerukuse tõttu üsna harva – kui tõendamisele kuuluvates asjaoludes on võimalik selgusele jõuda muude tõendamistoimingute abil saadavate tõenditega, jäetakse uurimiseksperiment läbi viimata. Menetluse ökonoomsuse seisukohast on selline praktika muidugi tervitatav, kuid kuriteosündmustiku selgitamise ja näitlikustamise ning sündmustikust osa saanud isikute ütluste hindamise seisukohast on uurimiseksperiment asendamatu tähtsusega.

Uurimiseksperimendi läbiviimise käik ja tulemused vormistatakse uurimiseksperimendi protokollis (§ 94). Saadava tõendi liigiks on uurimistoimingu protokoll.

Praktikas leiab kuriteosündmustiku näitlikustamine aset sündmuskoha vaatlusprotokolli juurde lisatavate jooniste /skeemid, plaanid/ (§ 151) ning fotode abil (§ 149). Selline näitlikustamine kajastab sündmustikku suuremas jaos vaid tema tagajärgede, mitte kulgemise (isikute kuriteosündmustikuaegse käitumise) valguses.

Asitõend ja muu objekt tõendina

Tõenduslikult tähtsat informatsiooni võivad endas kanda, sisaldada väga erinevad objektid. Reeglina omandavad sellised objektid asitõendusliku tähenduse. Objekt omandab asitõendusliku tähenduse, kui sellel esinevad § 124 lg.1 kajastatud tunnused. Järgnevalt vaatlen erinevate objektide tõenduslikku tähendust ja menetlusse kaasamist, ennekõike aga nende objektide probleemistikku, millised objektid sisaldavad endas isiku poolt väljaõeldud, kriminaalasja lahendamise käigu suhtes olulist informatsiooni. Näiteks: M teadis, et õhtul tulevad tema juurde koju D ja B. D-ga oli M-l olnud võlavahekord, millest tekkis arusaamatus. Nimelt oli M võtnud D-lt kuu aja peale laenuks 200 USD ning maksnud selle ka kuu möödumisel tagasi. Kuna vahepeal oli USD kurss EEK suhtes tõusnud, pakkus M nädal pärast võla äratasumist D-le ka rahakursi vahe kinnimaksmist. D oli seepeale suuremeelselt öelnud, et pole vaja. Jutuajamisest päev edasi, hommikul, kohtas M tänaval D-d ja B-d ning D avaldas soovi, et M ikkagi kursivahe ära maksaks, et “Siis oleme arveldustes tasa”. Samal õhtul helistas D ja ütles, et “Me tuleme ise homme sinu juurde, siis räägime sellest rahast”. Kuna D-ga asetleidnud jutuajamistel rahaasjus oli D purjus, ning M-i arvates ei suutnud D ise meelde jätta, mida on rääkinud, siis otsustas M, saamaks rahaasjus mingit jäädvustatud kokkulepet (edasiste “kõikumiste” vältimiseks) lindistada seekord D-ga jutukstuleva rahateema diktofonile. Õhtul saabuski D koos B-ga. M kutsus nad kööki, diktofoni oli ta vajutanud salvestusele ja asetanud köögiriivile. Sündmused arenesid aga nii, et B hakkas M-lt nõudma hoopiski 100 USD-d. M-i hämmeldunud keeldumise peale, hakkasid nii B kui D teda ähvardama tapmise ja seksuaalse vägivallaga, kui ta homseks raha ei leia. M kutsus B-d ja D-d mõistusele tulema, mispeale viimased läksid M-ile kallale ja peksid teda.

Mis saab diktofonilindist, mille peale on salvestunud asetleidnud vestlus, ähvardused, kisa, peksmise tümpsud, kukkuvate toolide ja asjade kolin? Kas käsitleda diktofonilinti eraldi tõendina või lisada see M-i ülekuulamise protokollis juurde M-i poolse ütlusega: “Lisan minu poolt antud ütluste kinnituseks diktofonilindistuse, mille tegin ise ...(kuupäev, ajavahemik, lindistamise asjaolud). Teisel juhul on lindistuse tõendiväärtus saavutatav läbi tõendiks olevate kannatanu ütluste. Kui aga M peksti B ja D poolt surnuks, mistõttu tema ütlused asjas puuduvad? Kuidas peaks aset leidma sellisel juhul lindi saamine tõendiks või vähemasti mingi tõendi lisaks, ehk milline peaks sel juhul olema lindil oleva informatsiooni tõendina asjasse kaasamiseks läbiviidav toiming? On selge, et esimese sammuna tuleb lint kriminaalasja juurde kuuluvaks teha. Kui lint leiti sündmuskoha vaatluse käigus, kajastatakse tema olemasolu sündmuskoha vaatlusprotokollis ning seeläbi on ta n-ö asjas sees. Kui lindi leidis keegi M-i lähedastest, kuulatakse too üle tunnistajana ja läbi tema ütluste leiab aset lindi kriminaalasja juurde võtmine. Sellistel asjaoludel saab linti kasutada menetlustaktikaliselt B ja D vastu (kui muude tõendite abil üldse tuvastatakse nende asjasse puutuvus). Aga edasi? Helilinti on võrreldes videosalvestusega küsitavam käsitleda ka asitõendina. Videosalvestuse puhul saab läbi viia selle vaatluse, mille käigus tuvastatakse salvestuses nähtava informatsiooni asjakohasus. Salvestuspilt kajastab kuriteosündmust (selles on kuriteo jälg) – salvestuses on näha peksmine ja kes kuidas peksab. Helilindil pilti pole, on vaid hääled (helilindi vaadeldavus selles oleva informatsiooni vaatlusprotokolli kandmisega on asjade nimetamine neile mitesobivate nimedega – kuidas häält vaadelda?, kuulamisprotokolli protokolliliigina pole aga olemas. Ka videosalvestuse puhul leiab koos videopildi vaatlemisega aset hääle kuulamine, mitte vaatlus, kuid videopildi ja seal olevate hääle kirjeldamine tundub vähemasti sama loomulikuna kui nähtud mängufilmi ümberjutustamine). Häälte omanikud tuleb tuvastada. Kui B tunnistab ühe lindil olevatest häälest enda, teise D ja kolmanda M-i omaks, on asi ülekuulamisega lahendatav (eriti, kui B ütlustega kattuvad ütlused annab ka D). Kui B ja D ei tunnista häälte endale kuuluvust, saab kaudselt lindil oleva kahe hääle neile kuuluvust tõendada B ja D häält hästi teadvate (hästiteadmist kinnitavad asjaolud tuleb protokollis ära kajastada) isikute ülekuulamisega. Aeganõudvam ja keerulisem, kuid see-eest kindlaim moodus on hääleekspertiisi läbiviimine. Kas ülekuulmine või ekspertiis, nii või teisiti omandab lint teiste tõenditega seotuse nii

nende sisu kui vormi kaudu. Lindi kasutamine iseseisva asitõendina on aga jätkuvalt küsitav, sest lindilt kostva kahe mehe häälte kuuluvus B-le ja D-le kinnitab küll nende poolt M-le esitatud ähvardusi, aga mitte M-i peksmist. Viimast asjaolu kinnitab ta vaid juhul, kui B ja D annavad ütlusi selles, et lindilt kostvad tümpsud, kolin jne kaasnesid peksmisega. Asitõendiks on lint muudetav juhul, kui loeme lindil olevat juttu kuriteojäljeks või kui peame linti kuriteoga seotuks – seda võib ju teha, aga päris korrektne lahendus see poleks ja ainult kohus saab siin öelda, kas selline lahendus on aktsepteeritav või mitte. Kui vaadelda linti täiesti üksiolevana, ei saa üheselt väita, et tümpsud ja kolin tekivad alati ja ainult siis, kui kedagi pekstakse.

Ülaltoodud näitest võib tuletada, et materiaalse maailma objekti, sellel või selles sisalduvat informatsiooni, mis satub menetleja vaatevälja ilma temapoolse ametliku nõutamiseta, n.ö juhuslikult, ei saa iseseisva tõendivormina koguda. Seda saab kriminaalasja juurde kuuluvaks teha vaid teiste, mitmete erinevate tõendamistoimingute läbiviimise teel, misjärel tuleb alles vaatluse alla talle iseseisva tõendivormi andmine. Iseseisva tõendivormi võib ta omandada vaid asitõendiks muutumise teel. Selleks aga peavad tal olema asitõendi tunnused. Asitõendi tunnuste olemasolu tuleb tuvastada. Tunnuste tuvastamine leiab aset kas: isiku, kes otseselt oma ütlustega tõendab objekti olemist asitõendi tunnustega esemeks (näiteks: kannatanu viitab noale, millega abikaasa teda löi), ülekuulamise teel; või objekti vaatluse teel või ekspertiisi määramise teel – viimasel juhul selgub objektil asitõendi tunnuste esinemine eksperdi arvamusest. Eelkäsitletu puudutas objekti sisulist tähendust, vormiliselt saab objekt asitõendiks läbi Asitõendi suhtes võetavate meetmete määramise koostamise (§ 126 lg.3). Just nimetatud määramisest nähtub, millistele menetluse ajal uurimise all olnud objektidele omistab menetleja asitõendusliku tähenduse.

Objekti (isegi, kui ta on asitõend) asjakohasuse üle saab lõplikult otsustada jällegi, nagu eelnevalt lk 39-40 toodud “kirjanäite” puhul, vaid tõendeid kogumis hinnates. Tema hindamine tõendite kogumis on üldjoontes väljendatav järgmise näitlikustava lausega: “Kõrvuti teiste B süüid tõendavate tõenditega on tema süü tõendamist leidnud 25.12.2004.a. M-i elukohas Raplas, Niine tn. 17-8 läbi viidud sündmuskoha vaatlusel kogutud ja sündmuskoha vaatlusprotokollist nähtuvate andmetega selle kohta, et ....., samuti sama vaatluse käigus leitud helilindistusega, millest kuulub, kuidas B ja D ähvardavad M-i tapmisega, misjärel kostub lindilt M-i karjeid ning helisid, mis on omased rüselusele ja löökidele, ning milliste kuuluvust M-i peksmise juurde kinnitavad B ja D oma ütlustes, ...”.

Käsitlemist leidnud näitega samalahenduslik on § 63 lg.1 nimetatud tõendite – foto, filmi või muu teabesalvestise kogumine juhtudel, mil nad ei ole käsitletavad menetlustoimingu protokollis lisadena (§ 148-150), samuti aga ka ükskõik millise eelpool nimetatud jäänud infokandja (dokument, mingi muu kirjutis jne) tõendina kogumine.

Praktikas leiab objekti plaanitud kaasamine kriminaalasja juurde aset ka objekti vaatluse teel, mille läbi moodustub § 63 lg. 1 mõttes tõendi liigina uurimistoimingu protokoll. Kõige enam kasutatakse sellist võtet kuriteo toimepanemise läbi võõrandatud objektide puhul.

Näiteks kasutatakse sellist võtet varastatud asjade pandimajast äravõtmiseks. Menetleja kajastab vaatlusprotokollis need pandimajas asuva eseme tunnused, mis olid kannatanu ülekuulamisel kannatanu poolt kirjeldatud temalt varastatud eseme tunnusteks – niiviisi loob menetleja aluse järelduseks, et pandimajas olev ese ja varastatud ese on üks ja seesama ese. Protokollis lõpuosas teeb menetleja märke, et ese on võetud kriminaalasja juurde, ning jätab koopia protokollist pandipidajale. Uurimise meetodilisuse seisukohast peaks mingis vormis kajastuse leidma, kuidas ese pandimajja sattus, ja võimalusel ka asjaolud, millistel leidis aset eseme pandimajas olemise fakti avastamine (kas kannatanu käis eseme leidmise lootuses igaks juhuks ise pandimajas, või tegi seda menetleja – viimasel juhul pole eseme leidmise asjaolusid vaja kajastada, esimesel aga pole liiast kannatanu üle kuulata). Kindlasti tuleks eseme pandimajja sattumise asjaoludes üle kuulata pandimaja töötaja, kes eseme panti võttis, ja teostada ka pandidokumentide vaatlus ning need vajadusel kriminaalasja juurde kaasata.

Objektide võtmine kriminaalasja juurde võib aset leida ka muude vaatluste (laiba vaatlus, sündmuskoha, paikkonna, hoone, muude objektide, milles avaldub teiste objektide olemasolu, vaatlus) ning ütluste ja olustiku seostamise läbiviimise käigus. Selliste toimingute eesmärgiks ei ole reeglina konkreetselt teadaoleva objekti ära võtmine (nagu seda eelkirjeldatud näide esitas), kuna enne toimingu läbiviimisele asumist menetleja ei teagi veel midagi objekti olemasolust – selle leidmine-avastamine on üks toimingu tulemustest. Mõnikord võib aga menetleja olla objekti olemasolust ette teadlik – näiteks on kahtlustatav ülekuulamisel andnud ütlusi peidetud või äravisatud tapmisriista asukoha kohta, ning menetleja suundub ise teostama selle leidmiseks peidukoha (äraviskamiskoha) vaatlust või läheb kohale koos kahtlustatavaga, et leida tapariist kahtlustatava ütluste seostamisel olustikuga. Tõenduslikku tähendust omada võivate objektide etteteadmatu leidmine on iseloomulik tavaliselt vaatlustele. Ütluste ja olustiku seostamisel esineb seda harvemini, vaid siis, kui isik tõesti ei ole teadlik olulise objekti olemasolust üldse või siis tema asumisest-olemisest toimingu kohas (näiteks vägistamise läbi kannatanu ei pruugi šokiseisundis viibimise tõttu teada, olla äratundmist-liigitamist võimaldavalt tajunud, milliseid vahendeid tema suhtes kuriteo toimepanemisel kasutati või kuhu need jäid-pandi-visati jne), ning juhtumitel, mil ülekuulatud isik on midagi varjanud või unustanud rääkida.

Muud tõendi kogumise vormistused

Muud tõendi kogumise viisid ei ole kajastatud KrMS 3.-s, tõendamist sätestavas peatükis ning neil puudub seos samas peatükis sätestatud toimingute läbiviimise reeglistikuga. Muude tõendite kogumise viisi ja vormi lahendused on tuletatavad KrMS §§ 32 lg.2 ja 215 lg. 1 tekstist, samuti osaliselt Politseiseaduse § 13 p. 22, milliste sätete sisu üldkokkuvõtteks on tõdemus, et uurimisasutuse nõuded nende menetluses olevates kriminaalajades on kohustuslikud kõigile ning neid tuleb täita (vt ka § 215 lg.3).

Seega on muude tõendite kogumise viisiks just erinevate nõudekirjade saatmine isikutele, kellele võib või kelle valduses võib olla olulist informatsiooni või selle kandjaid. Nõudekirjadele saadetavaid vastuseid ja nende lisasid võib kasutada iseseisva tõendina või on nad eelduseks-abiks muu tõendi saamisele. Esimesel juhul on tegu lk 40-41 vaadeldud “hooldekodu direktori vastusele” analoogsete andmetega, mis ei pruugi alati olla nii lühikesed, vaid võivad olla esitatud koos vastust laiemalt kinnitavate materjalidega: näiteks Maksu- ja Tolliameti vastus isiku deklareeritud tuludest koos sinna juurde lisatud tuludeklaratsiooni koopia ning isiku tulude ja kulude aruandega. Teise juhtumi üldistavateks näideteks võib tuua: isiku kohta meditsiinilise dokumentatsiooni nõutamise raviasutusest eesmärgiga luua objektiivsed eeldused kohtuarstliku ekspertiisi läbiviimiseks (meditsiiniline dokumentatsioon – ravikaart jm kui eksperdile ekspertiisiks esitav tutvumismaterjal); ilmajaamast andmete nõutamine teatud paikkonnas konkreetsel kuupäeval ja kellaajalisel ajavahemikul valitsenud ilmaolude kohta – vajalik teadmine, kas mingi tõendamisele kuuluva asjaolu tuvastamiseks (mis kellaajal oli lumesadu, määramaks, kuna võisid jääda lumele arvatava kuriteo toimepanija jäljed) või uurimiseksperimendi läbiviimise tarvis sobiva olustiku tabamiseks.

2.3. Tõendivormi väline tõendite liigitus

Tõendeid liigitatakse, erinevalt KrMS § 63 tulenevast liigitusest, ka muude tunnuste alusel. Need tunnused muutuvad oluliseks tõendite hindamisel vahetult enne menetlusotsuse (otsused nii kohtueelses kui kohtumenetluses) tegemist. Enne nende tunnuste vaatluse alla võtmist on otsustama pidav isik andnud juba omapoolse positiivse hinnangu tõendi sisu ja vormi nõuete järgitusele. Tunnused, mille alusel tõendeid liigitatakse vahetult enne menetlusotsuse tegemist, ütleavad meile milline on:

- tõendis sisalduva informatsiooni iseloom kellegi isiku kuriteo toimepanjaks arvamise seisukohast;
- tõendis sisalduva informatsiooni seotus kuriteosündmustikust esmamõjutatusi saanud isikute ja objektidega;

- tõendis sisalduva informatsiooni tabavuse (otse või kaudselt) aste arvatava kuriteo toimepanija süüstamisel.

Esimese tunnuse alusel liigitatakse tõendeid isikut süüstavateks tõenditeks ja õigustavateks tõenditeks. Süüstavad tõendid “ütlevad”, et isik on seotud kuriteo toimepanemisega, viitavad temale kui teo võimalikule toimepanijale. Näiteks: Tõendist (eksperdiarvamusest) nähtub, et: isiku riietel leidunud veri pärineb kannatanult; tunnistaja ütlustest nähtub, et K sõitis P-lt varastatud jalgrattaga. **NB!** Süüstava tõendi olemasolu ei tähenda veel süüdiolemist. See, et K sõitis P jalgrattaga, ei tähenda, et K selle jalgratta P-lt varastas. K ei pruugi isegi teada, et jalgratas on varastatud – tema võis selle heauskselt osta komisjonikauplusest. Õigustav tõend sisaldab aga informatsiooni, mille kohaselt isik ei saa olla kuriteo toimepanijaks. Sarnaselt süüstava tõendi ja isiku süüdiolemise suhtele ei tähenda õigustava tõendi olemasolu, et isik süüdi ei ole – näiteks läbiotsimisel kahtlustatava elukohast varastatud asjade mitteleidmine (läbiotsimisprotokoll on siin õigustava tõendi iseloomuga) ei tähenda, et isik vargusega seotud pole - ta võis varastatud asju enda koju ka mitte tuua, vaid kuskile mujale peita.

Teise tunnuse alusel liigitatakse tõendeid algseteks tõenditeks ja tuletatud tõenditeks. Määrav on siin see, kas tõendiallikas on ise tajunud (näinud, kuulnud, haistnud, kokkupuutunud) uuritavat sündmustikku, olnud sellest esmaselt mõjutatud, või ta reprodutseerib teise allika poolt tajutut ja sellelt endale ülekandunud. Näiteks: Tunnistaja J annab ütlusi selles, et ta ise nägi, kuidas R peksis oma naist K-d – tõend (tunnistaja ütlus) on algne. Tunnistaja O annab ütlusi selles, et J rääkis talle, et R peksis oma naist K-d – tegu on tuletatud tõendiga.

Toodud jaotus kehtib ka materiaalse maailma objektide suhtes: Näiteks kui püüda hetkeks olla lapsemeelne ja kujutada ette, et esemed-asjad kõnelevad, siis Võlakirja koopialeht räägib: “See ilus muster, need kirjed, mis minu peal on, kopeeris minu peale mu hea sõber Originaalleht.”, Originaalleht aga räägib: ”Ja, mina olin esimene, täiesti puhas leht, mille peale peremees Rain kirjutas selle kauni kirjamustri.” – võlakirja koopia on dokumendina tuletatud tõend, võlakirja originaal on algne tõend. Algsed tõendid kannavad edasi informatsiooni, mida nad ise on vahetult vastu võtnud, tuletatud tõendid vahendavad algsetes tõendites kajastatud. Vahendatus on äramärkimist leidnud ka seadusesättena: Nii ütleb § 68 lg. 5, et “Tunnistaja ütlused tõendamiseseme nende asjaolude kohta, millest ta on saanud teadlikuks teise isiku *vahendusel*, on tõendid üksnes juhul, kui *vahetut* tõendiallikat ei saa üle kuulata.” Seega võib tõendeid samaselt “algse” ja “tuletatuga” liigitada “vahetuteks” ja “vahendatuteks”.

Kolmanda tunnuse alusel liigitatakse tõendeid otsesteks tõenditeks ja kaudseteks tõenditeks. Otseses tõendis sisalduv informatsioon annab aluse järeldada, et konkreetne isik on kuriteotunnustega teo toimepanija. Kaudne tõend viitab võimalikkusele, et isik on sellise teo toimepanija. Näiteks on otseseks tõendiks kuriteo pealtnägija ütlused tunnistajana selle kohta, et ta nägi, kuidas F võttis noa ja lõi sellega P-d rindu. Kaudseks tõendiks F-i poolt P noaga löömise kohta oleksid aga tunnistaja ütlused siis, kui ta ütleks järgmist: “Me olime neljakesi minu korteris – mina, N, F ja P istusime köögis. Mingil ajal, pärast kolmanda pooleliitri viinapudeli tühjaksjoomist, läksid F ja P omavahel tülli. N oli selleks ajaks läinud tuppa magama. P ei tahtnud F-ga tülitsemist jätkata ja suundus ka tuppa. F võttis köögilaualt noa ja lahkus köögist toa poole. P löömist F-i poolt noaga mina ei näinud.”

Tõendite liigitus otsesteks ja kaudseteks kehtib ka materiaalse maailma objektide (samuti neis või neil sisalduvate jälgede) kohta, kusjuures siin peab silmas pidama, et tavaliselt on sellised objektid otsesteks tõenditeks harva - reeglina ainult helifilm ja videosalvestis kuriteo toimepanemisest (teatud juhtudel ka helisalvestis või isiku poolt koostatud kirjatekst, kui neis sisalduv informatsioon üheseltmõistetavalt kajastab konkreetse isiku seotust kuriteosündmustikuga) saavad olla otseseks tõendiks isiku süüdioleku tõendamisel. Kõik muud asitõendid, rääkimata asitõendi tunnuseid mitteomavatest objektidest, on

kaudseteks tõenditeks. Nii näiteks ei tõenda isegi DNA leidmine tapetud vägistatu tupest, et vägistajaks või tapjaks oli seda DNA-d kandev isik – see isik võis olla kannatanuga sugulises vahekorras mõni aeg enne kannatanu ründamist kellegi teise isiku poolt. Vägistaja ei pruugi samuti olla veel tapja, ka tema võis oma kuriteo toime panna mõni aeg enne tapja poolset rünnet kannatanule – DNA lihtsalt on olemas, “vait ja vagusi”, ta ei kõnele meile tema kandja kõigist käitumisaktidest nende (meid kuriteo mõttes huvitavatest) detailides. Tema olemasolu annab uurijale olulist informatsiooni (mida võib iseloomult tõlgendada kedagi süüstavanagi), aga ta ei sisalda isiku käitumise, karistusõiguslikeks järeldusteks piisavat (kuriteokoosseisu tunnuste) kirjeldust. Viimase peab uurija muude tõendite abil konstrueerima. Seega kehtib materiaalsete objektide tõendusliku tähenduse hindamisele tõendite kogumi, kõigi asjaolude võrdleva hindamise nõue.

Tõendite hindamise küsimused tulevad arutusele veel järgnevaltki.

3. TÕENDAMISE EESMÄRGISTAMINE

KrMS § 211 “Kohtueelse menetluse eesmärk” sõnastab menetluse eesmärgid järgnevalt:

- kohtueelse menetluse eesmärk on koguda tõendusteavet ja luua kohtumenetluseks muud tingimused. (lg.1)
- kohtueelses menetluses selgitavad uurimisasutus ja prokuratuur kahtlustatavat ja süüdistatavat õigustavad ja süüstavad asjaolud. (lg.2)

Kohtueelset menetlust läbiviinud isikuna julgen öelda, et selline eesmärgisõnastus on selleks, et eristada tõendamisel ülimald, esmajärjekorra, teise järjekorra jne küsimusi, liialt üldsõnaline ja kõiki menetleja võimalikke tegevusi vaid ühetasandiliselt hõlmav. Sellise, minu poolt nähtava puuduse tõttu pakun järgnevalt välja omapoolse tõendamise eesmärgistamisega seotud probleemikäsitluse.

Mõeldes ja rääkides tõendamisest või tehes juba tegusid, milliseid võib tõendamisele suunatuiks pidada, peaks menetleja omama kirkastunud mõttekonstruktsioone ja selgeid sõnaseadeid selle kohta,

- **miks ta hetkel tõendamisega tegeleb**
- **ja mida ta tõendada tahab???**

Lugejale võib tunduda esmalt arusaamatu, miks ma sellised küsimused tõstatan. Need küsimused tunduvad justkui mõttetuina, sest „On ju selge, miks tõendamisega tegeletakse ja see on ju iseenesest mõistetav, et menetlejana me tahame ...”. Küsige endi käest: „Mida ma siis ikkagi tahan?” Proovige vastata! Kas ikka on see nii selge või kas üldse suudate seda sisukalt, üheseltmõistetavalt, artikuleeritult sõnadesse panna, teisele isikule kuuldavaks teha? Kas suudate teist isikut ka oma seisukohtade õigsuses, praeguste ja edasiste tegevuste vajalikkuses ning tegevuste järjekorra otstarbekuses veenda?

Kui vaadelda tõendamist kui kohtuliku uurimise lõpuni kulgevat ja kokkuvõetult poolte kohtuvaidluses väljenduvat ühtset tervikprotsessi, ning kohtueelse menetleja mingit tegevust selle protsessi esimese poole mingil üksikhetkel või -etapil, siis julgen väita, et paljud menetlejad ei anna endale aru, mida ja miks nad teevad. Loomulikult saavad nad pealispindselt aru, millist menetlustoimingut nad läbi viivad, kuid seda läbi viies ei ole nad selle toimingute teostamisel endi jaoks lahti mõtestanud toimingute käigus rakendatavate erinevate tegevusaktide ja oma käitumise seotust tõendamisprotsessi kui terviku kvaliteedi ning kõikvõimalike tagajärgedega. Teisisõnu nad

ei hooa mõtteerksalt ja -selgelt põhjuslikku seost endi poolt teostatava ja tõendamisprotsessi edasise kulgemise ning tulemuslikkuse vahel. Menetleja „peas” esinev tõendamise eesmärkide kaootilisus, liigendamatus ja ähmasus on üks olulisemaid menetluse tempot ning kvaliteeti alandavaid tegureid.

Alljärgnevalt püüan selgitada menetluse eesmärgistamisega seonduvat.

3.1. Tõendamise üldeesmärk

Nagu lk 13 märkisin, tõendite kogumine ei ole „asi iseeneses”. Kohtueelses menetluses läbiviidaval tõendamistegevusel on sellest menetlusest väljapoole jääv, ajaliselt edasikulgev ja õigluse seisukohast kasvav tähtsus (eriti teravalt ilmneb see tähtsus näiteks alaealiste seksuaalse enesemääramise vastaste kuritegude tõendamisel). Kõige lihtsamalt väljaöelduna: tõendamist kohtueelses menetluses viiakse läbi kohtulahendi huvides. Mida see eluliselt tähendab, sellest räägin edaspidi veelgi üksikasjalikumalt.

Kohtulahend on õigusemõistmise tulem. Tõendamine on ja peab olema õigusemõistmise teenistuses. Tema sisu ja maht on piiritletud õigusemõistmise vajadustega. Tõendamise üldine, kõiki tõendamisele suunatud tegevusi hõlmav eesmärgiseade ei saa olla kitsam ega laiem õigusemõistmise eesmärgist.

Õigusemõistmise ülimateks ja üldisteks eesmärkideks on:

- 1) kuriteo toimepanemises süüdi oleva isiku vastustamine kuriteo toimepanemise eest (tavamõistena „isiku karistamine”);
- 2) tagada, et ühtki süütut inimest ei mõistetak süüdi ja et süüta süüdistatavaks olnud isikutele hüvitataks neile tekitatud kahjud vastavalt seadusele.

Kohtueelse menetleja kohustuseks on aidata kaasa esimese eesmärgi saavutamisele. Veelgi olulisem aga on kohtueelse menetleja kohustus takistada tekkimast olukorda, kus prokuröri või kohtul tuleb oma lahendis nentida, et kõiki kohtueelse menetlusega kahtlustatava või süüdistatava suhtes rakendatavaid kitsendusi ning muid meetmeid on kohaldatud süütu inimese suhtes. Süütu inimese represseerimine on kindlasti suurem ebaõiglus, kui tegeliku süüdlase karistamata jätmine – teisel juhul saab tasakaaluks õigluse kaotusele rääkida vähemalt „saatuse” või „juhuse suuremeelsusest”, esimesel juhul ei ole ebaõigluse tasakaalustuseks miskit öelda. Teisisõnu: kohtueelne menetleja peab igati vältima seda, et isik, keda ei ole seaduslikult alust kahtlustada kuriteo toimepanemises, jääks jätkuvalt kahtlustatava seisusesse või, mis veelgi halvemate tagajärgedega, et selline isik satuks „istuma süüdistatava pinki”.

Tavaliselt ei räägita süüta inimese süüdimõistmise vältimisest menetleja tegevuse eesmärgina. See tõsiasi kajastab kaasaegse menetluse filosoofilise baasi eetilist puudulikkust.

Millest siis tavaliselt menetluse puhul räägitakse? Räägitakse kurjategija karistamise vajadusest. Jah, kuritegusid toime pannud isikute väljaselgitamine, nende vastutusele võtmise ja nende üle õigusemõistmise tagamine on menetleja tegemiste, tõendamisprotsessi üldine kõrgeim eesmärk. Sellist eesmärgiseadet on menetlejatele kerge, lihtne tutvustada. Sellisel, sisult 100% õigel eesmärgiseadel on aga üks oluline puudus. Ta jääb liiga üldsõnaliseks. Ta ei suuda ennast menetlejale meelde tuletada igal hetkel. Tema olulisus menetleja konkreetsetes reaalajalistes toimingutes hajub, nagu kaovad meil aeg-ajalt mõtteist ja südamest kohustused, millede täitmise tähtaeg võib saabuda alles kuude möödudes või järgmisel aastal. Oma üldsõnalisuses jääb ta eesmärgina pelgalt ideeliseks, vahest isegi unistuslikuks. Ta ei stimuleeri menetlejat sisustama tund-tunnile ja päev-päevale järgnevat katkematut ajakulgemist tõendamistiheda tegutsemisega. Ta ei nõua menetlejalt piisavalt selgepiirilisel tõendamistihedale tegutsemisele vajalikku mõttetgevust

ning käitumist. Selleks, et selle üldise eesmärgi saavutamine ei jääks „unelemiseks”, on vaja menetlejal teadvustada enesele temani kulgemise tee. Selline „tee” teadvustus leiab aset kõigi selle tee lõikude, iga sellel teel astutava sammu ükshaavalise teadvustamise, nende lõikude ja sammude tähenduse lahtimõtestamise ning järjestikuse eesmärgistamise läbi. Iga menetleja poolt teostatav samm, läbitav teelõik peab olema lüliks ahelas, mille alguseks on kuriteole viitav informatsioon, ja lõpuks õigusemõistmine või muu õiguslikku tähendust omav tulem.

3.2. Üldeesmärgi-siseste eesmärkide astendamine. Eesmärkide sisu ja eesmärkide saavutamise võimalik järjekord

Tõendamise üldeesmärgi saavutamiseks on vajalik teatava informatsioonikogumi olemasolu. Kui võrd informatsioon ei kogune menetleja kätte iseenesest „taevast kätte langevana”, vaid läbi menetleja sihipärase tegevuse, siis on oluline teada, millise sisuga informatsiooni peab menetleja koguma ning milline peaks olema menetleja püüdluste võimalik järjekord erinevate informatsiooniühikute kogumisel. Seega vaatleme lähemalt tõendamistegevuse sisustamist ja menetleja tegevuste võimalikku järjestamist informatsiooni olulisuse kontekstis.

Nagu eespool öeldud (vt lk 8, 12), on menetleja poolne informatsiooni, teabe kogumine põhjendatud kuriteotunnustega teo asjaolude uurimise vajadusest. Menetleja huvi sügavus ja haardelisus erinevate elusündmuste, -nähtuste, isikute käitumisaktide ja isikut iseloomustavate asjaolude vastu saab ja tohib olla seostatav vaid seaduslike kriteeriumitega.

Rääkides õigusemõistmisest, kui menetleja tegevuse ülimest ja üldisemast eesmärgist, heidame pilgu nendele asjaoludele, mida on tarvis õigusemõistmisel vaagida. **Kriminaalmenetluse seadustiku § 306 lg.1 ütleb:** Kohtuotsuse tegemisel lahendab kohus järgmised küsimused:

- 1) kas leidis aset tegu, milles süüdistatavat süüdistatakse;
- 2) kas teo on toimepannud süüdistatav;
- 3) kas tegu on kuritegu ning millise paragrahvi, lõike ja punkti järgi karistusseadustikus tuleb see kvalifitseerida;
- 4) kas süüdistatav on süüdi kuriteo toimepanemises;
- 5) kas on kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid;
- 6) milline karistus tuleb süüdistatavale mõista;
- 7) kas süüdistatav tuleb karistusest vabastada või tuleb talle kohaldada asenduskaristust;
- 8) kas alaealist süüdistatavat tuleb toimepandud kuriteo eest karistada või tuleb talle kohaldada mittekaristuslikku mõjutusvahendit;
- 9) kas süüdimõistmise korral tuleb valida uus tõkend, jätta tõkend muutmata, tõkend muuta või tühistada;
- 10) milliseid meetmeid on vaja süüdistatava süüdimõistmise ja vangistusega karistamise korral võtta tema järelevalveta jäävate alaealiste laste ja vara suhtes;
- 11) kas ja millises ulatuses rahuldada tsiviilhagi või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju;
- 12) kas on vaja võtta meetmeid tsiviilhagi tagamiseks;
- 13) kuidas toimida asitõendite ja kriminaalmenetluses äravõetud, arestitud või konfiskeerimisele kuuluvate muude objektidega;
- 14) millised on kriminaalmenetluse kulud ja kelle kanda need jäävad.

Lahendusi ülalesitatud küsimustele saab kohus anda vaid igat küsimust puudutava, küsimuse õigeks ja õiglaseks lahendamiseks vajaliku igakülgse ja objektiivse teabe olemasolul. Juba korra öelduna (vt lk 13) ei tegele kohus ise kuriteosündmuse tuvastamise ja kuriteo toimepanemisega seotud isikute kindlakstegemisega. Algselt tegeleb sellega kohtueelse menetlejana uurimisasutus prokuratuuri juhtimisel ja järelevalve all. Viimaste koostöö tulemusel kogutud tõendites esinev informatsioon ja selle hindamise pinnalt tehtud järeldused-otsused oma nõuetekohases vormistuses on aluseks kohtu poolsele äsjaesitatud 14 küsimuse üle arutlemisele ja iga küsimuse osas lahenduse väljaütlemisele. Kuigi kohus uurib kohtuliku arutamise käigus ka ise tõendeid vahetult (§ 15) ning saavutab seeläbi vajalikes küsimustes omamoodi informatsiooni kogunemise, on kohtu sellise uurimise aluseks siiski uurimisasutuse ja prokuratuuri eelnev tegevus (kokkuvõtvalt §§ 222, 226 kajastatuna). Võistlevas kohtumenetluses on prokurör isikuks, kes kohtumenetluse ühe poolena peab vaatlusalustes küsimustes välja ütleva oma seisukohad. Oma seisukohtade põhjendamiseks peab ta esitama kohtulikuks uurimiseks vastavad tõendid või tooma esile asjaolud, mis on toestatud tõepärase informatsiooniga. Kõigi lahendatavate küsimuste osas peab prokurör olema varustatud asjakohase informatsiooniga. Sellist informatsiooni peab prokurörile hankima uurija. Ta teeb seda osalt küll prokuröri initsiatiivil, kuid ta peab omama ka ise vajalikul määral n-ö õiguslikku ettenägelikkust – saama aru, milline informatsioon on reeglipäraselt õigusemõistmiseks tarvilik või milline informatsiooni või selle kogumise nüanss võib osutada õigusemõistmise ees seisvate küsimuste lahendamisel oluliseks. Sellest järeldub, et **informatsiooni kogumisel peab menetleja silmas pidama seda küsimuste ringi, mis kohtus arutamisele tuleb**, ehk – vaata veelkord KrMS § 306 lg.1. Vastavale küsimusteringile kohase informatsiooni kogumisel ja kogunenud informatsioonist järelduste tegemisel peab kohtueelne menetleja analoogia printsiibil silmas pidama samuti KrMS § 338 p.1, 2, 3 ; § 339 lg.1 p.3, 7, 8, 9 ja sama paragrahvi lg.2 ning § 346 öeldut. Viimase lause täpsustus:

§ 338. Kohtuotsuse apellatsiooni korras tühistamise alused

Kohtuotsuse apellatsiooni korras tühistamise alused on:

- 1) kohtuliku uurimise ühekülgsus või puudulikkus;

Analoogia printsiibil kohtueelsele menetlejale kehtiv sõnastus: „Menetleja otsuse tühistamise aluseks on kohtueelse uurimise ühekülgsus või puudulikkus”.

- 2) materiaalõiguse ebaõige kohaldamine;

Kohtueelses menetluses järgimiseks uurijale, aga kõige enam just prokurörile

- 3) kriminaalmenetlusõiguse oluline rikkumine
Järgimiseks kõigile menetlejatele.

§ 339 Kriminaalmenetlusõiguse oluline rikkumine

(1) Kriminaalmenetlusõiguse rikkumine on oluline, kui:

- 3) kaitsja ei ole kohtumenetluses osalenud;

Analoogia printsiibil kohtueelsele menetlejale kehtiv sõnastus: „Ei ole tagatud kahtlustatava õigus kaitsja abile ja/või on rikutud muud kaitsja abi kasutamise seotud kahtlustatava õigust”.

- 7) kohtuotsuses puudub põhjendus;

Analoogia printsiibil kohtueelsele menetlejale kehtiv sõnastus: „Menetleja määrukses või seaduses ettenähtud juhtudel menetlustoimingu protokollis puudub otsuse tegemise või menetlustoimingu rakendamise põhjendus”.

- 8) kohtuotsuse resolutiivosa järeldused ei vasta tõendamiseseme tuvastatud asjaoludele;

Analoogia printsiibil kohtueelsele menetlejale kehtiv sõnastus: „Määruse või muu menetlusdokumendi resolutiivosa järeldused ei vasta tõendamiseseme tuvastatud asjaoludele”.

- 9) kriminaalasja on arutatud tõlgi osavõtuta keeles, mida süüdistatav ei valda;
Analoogia printsiibil kohtueelsele menetlejale kehtiv sõnastus: „Menetlustoiming on läbi viidud tõlgi osavõtuta keeles, mida menetlusosaline või menetlustoimingule allutatud muu isik ei valda”.
- (2) Kohus võib tunnistada oluliseks ka kriminaalmenetlusõiguse muu rikkumise, millega kaasneb või võib kaasneda ebaseaduslik või põhjendamatu kohtuotsus.
Analoogia printsiibil kohtueelsele menetlejale kehtiv sõnastus: „Oluliseks kriminaalmenetlusõiguse rikkumiseks võib tunnistada ka muu rikkumise, millega kaasnes või võib kaasneda ebaseaduslik või põhjendamatu menetlusotsustuse tegemine või muul viisil isiku ebaseaduslik või tema õigusi ja vabadusi põhjendamatult piirav kohtlemine”.

P.S. Äsja esitatud sätet, ja just selle sätte elulist mõtet peaks silmas pidama ka tõendite vormistamisega seonduvates küsimustes. Kas näiteks ülekuulamise vormistus dokumendi blanketivormist mõneti erineva dokumendina või eksimus mingi rekvisiidi osas ikka toob enesega kaasa selgusetuse tõendamisele kuuluvate asjaolude esinemises ning tingib ebaseadusliku või põhjendamatu menetlusotsustuse tegemise või muu, isikut ahvistava kohtlemise??? (vt lk 31-32; RKKKo nr 3-1-1-16-03 RT III 2003, 4, 40; RKKKo 3-1-1-19-05 RT III 2005, 15, 148)

§ 346 osas vaata §§ 338 ja 339 lahtiseletust.

Mõni kohtueelne menetleja võib esitada siinkohal kohatu küsimuse: „Ülalvaadeldud sätted puudutavad ju kohtuotsuste tühistamist. See puudutab kohtute tegevust, miks see mind vaevama peaks?” Usun, et niiviisi küsimuse püstitajaid on siiski vähe. Oma tööde ja tegemiste pärast vastutust tundev menetleja saab vägagi hästi aru, et kui isegi kohtuotsused on edasikaevatavad ja kohtutegi tegevuses esineb vigu, mis moonutavad õigusemõistmist, siis sarnaseid vigu võib esineda ka kohtueelses menetluses ning selliseid vigu tuleb vältida.

Tulen tagasi juba vaadeldud § 306 lg.1 juurde. Kui süüvida selles sättes toodud küsimustesse uurimisasutuse pädevuste kontekstis, siis selgub, et uurimisasutus tegeleb erinevate kohtu poolt lahendamisele kuuluvate küsimustega erinevas mahus või „sügavuses”. Uurimisasutuse jaoks pole kõik küsimused võrdse kaaluga. Nii näiteks „ei räägi uurimisasutus kaasa” selles, milline karistus tuleb süüdistatavale mõista või kas ja millises ulatuses rahuldada tsiviilhagi. Nendes küsimustes võib uurimisasutus olla kogunud küsimuste lahendamisprotsessile kaasaaitavat informatsiooni, jäädes ise vaid statisti rolli (näiteks kahtlustatava kohta iseloomustuste väljanõutamine tema õpi- või töökohast; kannatanult varastatud asjade maksumuse kirjapanek ülekuulamisprotokollis jm). „Mõjuka kaasaraäkimise” funktsioon on uurimisasutusel kõigis neis küsimustes, milliste tõusetumise pärast isik üldse kohtuliku arupidamise alla sattus.

Sellisteks küsimusteks on:

- 1) kas leidis aset tegu, milles süüdistatavat süüstatakse;
- 2) kas teo on toimepannud süüdistatav;
- 3) kas tegu on kuritegu ning millise paragrahvi, lõike ja punkti järgi karistusseadustikus tuleb see kvalifitseerida;
- 4) kas süüdistatav on süüdi kuriteo toimepanemises;

(P.S. Uurimisasutuse pädevuse kontekstis asendame muidugi sõna „süüdistatav” sõnaga „kahtlustatav”)

Need küsimused kuuluvad uurimisasutuse pädevusse esmajärjekorras. Nende ja muude § 306 lg.1 esitatud küsimuste kandumine kohtu lahendamispädevusse leiabki aset seetõttu, et uurimisasutus on esmalt omaltpoolt ja seejärel on prokurör hinnanud need 4 küsimust „jaatavalt” ja isikut süüstavalt lahendatuiks. (Jutt on siin tõendite hindamisest ja selle tulemustest kohtueelse menetluse etapis /vt lk 13, 16, 19-20, 41, 52-54/). Ühtlasi on need küsimused olulised nii kohtu, kui prokuratuuri pädevusse jäävate, kriminaalmenetluse lõpetamisega seonduvate otsuste tegemisel.

Märgitud esmajärguliste küsimuste lahendamisega kaasnevateks, tähtsuset järgnevateks on küsimused:

- kuriteoga tekitatud kahjustest, tsiviilhagist ja selle tagamisest;
- arestitud ja konfiskeerimisele kuuluvatest objektidest.

Nimetatud küsimuste lahendamine on oluline kannatanule tekitatud kahjude heastamise ning materiaalsete väärtuste seaduskohase ning ühiskonna vajaduste suhtes õiglase liikumise seisukohast.

Samaaegselt on kohtueelses menetluses vajalik lahendada asitõendite ja muude äravõetud objektide liikumisega seonduvad küsimused. Need küsimused ei ole sedapuhku mitte otsese tõendusliku tähendusega, vaid puudutavad menetluses teostatavat asjaajamist ja selle dokumenteerimist. Oma tähtsusjärjekorra omandavad need küsimused aga seeläbi, et ilma nende lahendamiseta võib jääda ebamääraseks asitõendite kui oluliste tõendite kaasatavus ja kohalolek tõendamise erinevates etappides. Samuti võivad ilma nende küsimuste lahendamiseta saada kahjustatud erinevate isikute asjaõiguslikud subjektiivsed õigused ja muud seadustatud huvid.

Eelnevale järgneval etapil järel tuleb menetlejal tegeleda asjaoludega, mille põhjal saab otsustada, mismoodi ja millisel määral tuleb kuriteo toimepanijat karistada või tema suhtes muid mõjutusvahendeid kohaldada, või millisele tõkendile peaks isik allutatud olema. Asjakohasteks väljaselgitatavateks asjaoludeks siinkohal oleksid:

- karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud;
- isiku taustandmed (näiteks andmed § 127 mõttes või teave alaealise elamis- ja kasvutingimuste kohta; isiku keskmine päevasissetulek, jms)
- isiku isiksust iseloomustavad andmed (näieks alaealise puhul tema psüühika iseärasusi või tema või täisealise puhul isiku iseloomuomadusi kajastav teave, jms).

Järgnevalt tuleks välja selgitada, millised kulud on isiku õigusvastase teo menetlemisega kaasnenud nii ühiskonnale maksumaksjate poolt loodud väärtuste kulutamise näol, kui teistele, kulude-kahjude eest hüvitist saama õigustatud isikutele. Selgitanud välja tekkinud kulude suuruse, peab menetleja ühtlasi otsustama, kelle katta või kinnimaksta need kulud jäävad.

Kogu **menetluse vältel tuleb** erinevatel menetlejalatel **kestvalt pöörata tähelepanu sellele**, milliseid meetmeid on vaja võtta kahtlustatavana kinnipeetud või vahistatud või vangistuses viibiva isiku järelevalveta jäävate alaealiste laste, abi vajava lähedase hooldamise või vara suhtes. See nõue tuleneb KrMS § 8 p.5 ja 6 ja üldinimlikest printsiipidest. Emapilgul ei ole see nõue justkui kuidagi seotud tõendamisvajadusega, kuid tegelikult sõltuvad selle nõude järgimise inimlikkuse astmest paljuski isiku hoiakud tema osas läbiviidava menetluse suhtes, kallutades isikut kas menetlusele kaasa aitama või tekitades temas tugevamat vastasseisu menetluse käigule.

Loodan, et lugeja on selle teemapunkti käsitluse põhjal aru saanud menetleja ees seisvate eesmärkide astmelisusest ja sellest tulenevast vajadusest järjestada menetluse käigus ka oma püüdlusi, tegemisi ning toiminguid. Heidame veelkorra õigusemõistmise vajaduste valguses kokuvõtlikult pilgu võimalikule kohtueelse menetleja (uurija) poolsele eesmärgiseadele:

Kõrgeim, ehk ülim, ehk üldeesmärk:

- KURITEO TOIMEPANEMISES SÜÜDIOLEVA ISIKU VASTUSTAMINE
- TAGADA, ET ÜHTKI SÜÜTUT INIMEST EI MÕISTETAKS SÜÜDI JA ET ALUSETULT KAHTLUSTATAVAKS VÕI SÜÜTA SÜÜDISTATAVAKS OLNUD ISIKULE HÜVITATAKS TALLE TEKITATUD KAHJUD VASTAVALT SEADUSELE

Üldeesmärgi saavutamiseks selgitab kohtueelne menetleja välja järgmised asjaolud järgmises tähtsusjärjekorras:

Esimese järjekorra asjaolud (ja nendega vastavuses valitud menetleja tegevused)

- Kas leidis aset tegu, milles isikut kahtlustatakse
- Kas teo on toime pannud kahtlustatav
- Kas tegu on kuritegu ning millise paragrahvi, lõike ja punkti järgi karistusseadustikus tuleb see kvalifitseerida
- Kas kahtlustatav on süüdi (vastutust välistavate asjaolude ja süüvõime küsimused) kuriteo toimepanemises

(P.S. Kuna esimeses järjekorras jt järjekordades sisalduvad korraga mitmed asjaolud, siis nn järjekorrasiseselt on võimalik omakorda seada asjaolusid erinevasse tähtsusjärjestusse. Kirjutan sellest edaspidi pikemalt)

Teise järjekorra asjaolud (ja nendega vastavuses valitud menetleja tegevused)

- kuriteoga tekitatud kahjud, tsiviilhagi ja selle tagamine
- arestitud ja konfiskeerimisele kuuluvad objektid
- asitõendid ja muud äravõetud objektid

Kolmanda järjekorra asjaolud (ja nendega vastavuses valitud menetleja tegevused)

- karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud
- isiku taustandmed (näiteks andmed § 127 mõttes või teave alaealise elamis- ja kasvutingimuste kohta; isiku keskmine päevasissetulek, jms)
- isiku isiksust iseloomustavad andmed (näieks alaealise puhul tema psüühika iseärasusi või tema või täisealise puhul isiku iseloomuomadusi kajastav teave, jms)

P.S. Need asjaolud on lisaks karistuse valiku otsustamisele olulised ka kahtlustatava suhtes tõkendi valimisel. Tõkendi valimise küsimus võib kerkida aga päevakorda juba esimese järjekorra küsimuste lahendamisel alates hetkest, mil kahtlustatava isik on kindlaks tehtud. Tõkendi valiku küsimuse tähtsus tõusetub § 127 kontekstis –menetleja peab takistama kahtlustatava kõrvalehoidumist kriminaalmenetlusest, tema poolt kuritegude toimepanemise jätkamist või tõendite hävitamist, muutmist ja võltsimist. Vastasel korral, tõkendi mittekohaldamisel või ebaõigel valikul satub ohtu nii esimese järjekorra, kui muude asjaolude väljaselgitamise võimalikkus, millest edasivaadatuna võib jääda küsitavaks õigusemõistmise üldise eesmärgi saavutaminegi. (Tõkendi küsimus kuulub menetluse, s.h tõendamisprotsessi, tagamise küsimuste hulka. Menetluse tagamisega seonduvad küsimused on menetleja tegemiste edukuse seisukohalt sedavõrd olulisel kohal, et nad vääriskid tegelikult pikemat käsitlemist.)

Neljanda ehk viimase järjekorra asjaolud

- millised on kriminaalmenetluse kulud ja kelle kanda need jäävad

Ülalvaadeldud eesmärgiseaded ja nende järjestus on menetleja püüdluste ja tegemiste reastamise üheks tüüpvariandiks. Selle tüüpvariandiga üldplaanis samasisuliseina võib aga esineda teisigi võimalikke eesmärgistus- ja tegevusvariante. Mida tuleb seejuures kindlasti silmas pidada?

Menetluse alustamise ja läbiviimise vajadus saab tuleneda vaid materiaaõiguse, antud juhul karistusõiguse rakendamise vajadusest. Karistusõiguse, otsesemalt öelduna Karistusseadustiku sätetest väljapoole jäävalt ei saa kriminaalmenetlusele eesmäärke püstitada. Kriminaalmenetluse eesmärgid saavad olla suunatud vaid mingi elulise juhtumi või isiku elulise käitumisakti ja/või tegelike omaduste või muude eluliste näitajate sisulisele võrdlemisele Karistusseadustiku sätetes esitletud asjaoludega. Sellise võrdlemise teostamiseks tuleb järjestikku või üheaegselt saada selgust elulise juhtumi kõigis asjaoludes; teha kindlaks isik, kes on elulise juhtumi asjaoludega seotud; selgitada, milline on selle seotuse karistusõiguslik tähendus; tuvastada isiku puhul need asjaolud, mis võivad olla tähenduslikud tema vastutusele võtmise, karistamise või muul viisil mõjutamise osas.

Karistusõiguse rakendamise taotlemisel lisanduvad menetleja poolsetesse eesmärgiseadetes juba menetlusõigusest tulenevad, täitmist ja järgimist vajavad tingimused. Menetlust „elustav” ja „elushoidev” eesmärk tuleneb karistusõigusest, menetlusõigusest tulenevate „eesmärkide” püstitamise ja nende poole liikumise mõtteks on selle, menetlust läbiva, menetluses kestvalt „elava” eesmärgi saavutamine.

Alljärgnevalt vaatlen veel mõningaid eesmärgi seadmise ja sisustamise variante.

3.2.1. Tõendamise ehk asjaolud, mida tuleb tõendada

Kõigepealt esitaksin siinkohal omapoolse tõendamiseseme määratluse:

TÕENDAMISESE – asjaolud, millede esinemist või mitteesinemist tuleb tõendada, või milliste üksiktõigad tuleb tõendamise käigus tuvastada.

Lühidalt öeldes on tõendamise tõendite kogumi sisuks, iga üksik tõend, selle sisu, aga käsitleb mingit osa tõendamiseseme kogumahust, ehk üht või mitut tõendamiseseme asjaolu või nende üksiktõiku (vt tõendi sisu kohta eelnevalt lk 10-11, 12, 22-26)

Asjaoludest, millede esinemist või mitteesinemist tuleb tõendada, räägin edaspidi pikemalt. Hetkel selgitan vaid, mida mõistan nende asjaolude “üksiktõikadena”. Üksiktõikade all mõistan elulise juhtumiga paratamatult kaasnevaid komponente või mingit esinenud või olemasolevat asjaolu detailiseerivaid komponente. Siia alla kuuluvad näiteks uuritava juhtumi, isiku käitumisakti asetleidmise aja ning ruumi määratlus, või teo toimepanemise viisi väljaselgitamine. Samuti saab üksiktõikadena vaadelda asetleidmises või olemasolus tõendatud asjaolu detaile – näiteks, kui on tõendatud isiku poolt eluruumi sissetungimise asjaolu, kuulub detailsemale väljaselgitamisele, kuidas täpsemalt ja milliste vahendite abil sissetugimine aset leidis (seadus kasutab selliste tõikade osas väljendit “muud kuriteo tehioolud”).

Kohtueelsele menetlejale kõige otsesemaks eesmärgi seadmise ja sisustamise „etteütlejaks” on Kriminaalmenetluse seadustiku § 62. Vaatame seda paragrahvi lähemalt:

§ 62. Tõendamise

Tõendamiseseme asjaolud on:

- 1) kuriteo toimepanemise aeg, koht ja viis ning muud kuriteo tehioolud;
- 2) kuriteokoosseis;
- 3) kuriteo toimepannud isiku süü;

- 4) kuriteo toimepannud isikut iseloomustavad andmed ja muud tema vastutust mõjutavad asjaolud.

See paragrahv on kohtueelse menetleja jaoks üheks olulisemaks. Selles paragrahvis on välja öeldud: miks, mis suunas tuleb menetlejal oma tööd tehes liikuda ja millises mahus oma tööd teha. Just see seadusesäte sisustab kõige otsesemalt menetleja tarvis menetlusliku tegevuse, annab kirjasõnaliselt menetleja töödele-toimetustele mõtte. Lugenud selle paragrahvi teksti, ei peaks menetleja enam vaevama oma pead, mille kohta tal on tarvis informatsiooni koguda – paragrahvi tekst ise ütleb talle seda. Paraku ei kulge asjad elus nii selgelt ja enesestmõistetavalt. Milles probleem???

Menetlejal puudub oskus, koolitus leida seaduse tekstis üles kesksed sätted, teha vahet olulisemate ja vähemolulisemate sätete vahel. Menetleja loeb KrMS § 62 teksti samasuguse vaimse tonaalsusega nagu sama seaduse iga muugi sätte teksti. Veelgi halvem – ta peab § 62 teksti igavaks võrreldes näiteks § 67 tekstiga, milline räägib „nii põnevast asjast”, nagu seda on tunnistaja turvalisus. Jah, tõsi ta on, seadusandja on sõnastanud § 62 teksti „mitte-midagi-ütlevana”. § 62 on põhiosas samasisuline eelpool vaadeldud § 306-ga, milline käsitles kohtuotsuse tegemisel lahendatavaid küsimusi. Läbi § 62 täitmise saab üldse võimalikuks menetluse jõudmine §-ni 306. See asjaolu üksi näitab § 62 olulisust, millist tõsiasi pole aga suudetud kajastada seadusesäte sõnaseades.

§ 306 pealkiri sisaldab sõnu: „Kohtuotsuse tegemisel lahendatavad küsimused” ja sama paragrahvi lg.1 sissejuhatav lause ütleb: „Kohtuotsuse tegemisel lahendab kohus järgmised küsimused:”. Nii paragrahvi pealkiri, kui tsiteeritud lause kujutavad endast kohtule esitatavat otsust nõuet, üheseltmõistetavat ettekirjutust. § 62 pealkiri ja sissejuhatav lause kujutavad endast vaid millegi nendingut, mitte kellegi kohustamist millekski. Termin „tõendamise” kuulub erialasesse sõnavarasse, mittejuristil assotsieerub see sõna mingi esemega, mingi asjaga, materiaalse kehaga, mida võidakse kasutada mingil tõendamisel. Termini „tõendamise” üksikuna kasutamine seaduse tekstis vähendab sellest terminist sisuliselt õige arusaamise võimalust.

Kriminaalmenetluse seadustikule eelnenud Kriminaalmenetluse koodeksis (KrMK) reguleeris tõendamiseseme küsimust § 46: „Kriminaalasjas tõendamisele kuuluvad asjaolud”. Selle paragrahvi tekstiosa sissejuhatav lause ütles: „Kriminaalasja kohtueelsel uurimisel ja kohtulikult arutamisel kuuluvad tõendamisele: ...”. Tsiteeritud sõnastus ütles otse ja selgelt, mida menetlejal oodatakse, mida ta on kohustatud tõendama. Kui praeguse § 62 pealkiri oleks: „Tõendamisele kuuluvad asjaolud” ja sissejuhatav tekst ütleks: „Menetleja on kohustatud koguma tõendeid järgmiste asjaolude kohta:”, siis vaevalt, et keegi sellest paragrahvist niisama, ilma mõtteliigutuseta vaid pilgul üle laseks libiseda.

Jätame seadus tekstide sõnastuse analüüsi selja taha ja PEAME MEELES: **menetleja on kohustatud hankima informatsiooni ning koguma tõendeid nende asjaolude kohta, millised on loetletud KrMS § 62.**

Vaagigem järgnevalt sama paragrahvi sisulist poolt

Nagu juba öeldud, tulenevad tõendamisevajadused karistusseadustiku normidest. Menetleja peab tõendama, kas eluliselt esinesid või esinevad mingis karistusseadustiku normis kirja pandud asjaolud, kas leiab aset elulise olukorra ja karistusseadustiku normi tekstis kajastatu sisuline kattumine. Paraku on seadusandja sõnastanud tõendamisevajaduse seisukohalt erinevates seadustes üht ja sama sisukust omavad sätted erinevas sõnakasutuses või on andnud erinevates sätetes ühele ja samale sõnale erineva tähenduse või siis ühele ja samale mõistele erinevad mahud.

Vaatame seda asja lähemalt:

Isik kuulub vastutusele võtmisele, kui ta on pannud toime kuriteo. Väitmaks, et isik on kuriteo toime pannud, tuleb ära tõendada, et isiku poolt toimepandud tegu ja selle teo toimepanemist ning isikut ennast iseloomustavad andmed sobituvad järjestikku Karistusseadustiku deliktstruktuuri. Karistusseadustiku (KarS) deliktstruktuur on kolmeastmeline:

- 1. aste /süüteoosseis/** – Esimese astme sisuks on süüteoosseisu (meie teema kontekstis kuriteoosseisu) olemasolu. Kuriteoosseisu (vt KarS § 12) mõiste ja olemus avatakse seadusandja poolt läbi kuriteoosseisu objektiivsete ja subjektiivsete tunnuste. Väitmaks, et kellegi isiku elulise käitumise näol oli tegu kuriteoosseisulise teoga, tuleb tuvastada (tõendada), et isiku käitumine sisaldas endas kuriteoosseisule omaseid objektiivseid ja subjektiivseid tunnuseid.
- 2. aste /õigusvastasus/** – Teise astme sisuks on asjaolud, mis lubavad väita, et isik käitus, ehk pani mingi elulise, kuriteoosseisu tunnustega teo toime õigusvastaselt. Selleks tuleb tuvastada (tõendada), kas isiku käitumises esinesid või ei esinenud teo õigusvastasust välistavad asjaolud (hädakaitse jm).
- 3. aste /süü/** – Kolmandas astmes tuvastatakse, kas kuriteoosseisulise teo õigusvastaselt toimepannud isik on selle teo toimepanemises süüdi, ehk kas ta teo toimepanemise ajal oli süüvõimeline või kas tema puhul esineb mingi seaduses sätestatud süüdi välistav asjaolu (vältimatu eksimus teo keelatuses jm). Süüvõimelisuse kindlakstegemiseks kontrollitakse isiku vanust ja tema süüdivust.

P.S. astmete sisuks olevad seaduslikud kategooriad ning nende sisu peaksid lugejal olema omandatud üksikasjalikumalt karistusõiguse õppimise staadiumis, mistõttu ma ei pea tarvilikuks esitada siinkohal põhjalikumalt käsitlust.

Menetluspraktika jaoks peaks kolmeastmeline deliktstruktuur tähendama järgmist:

- kui leiab tõendamist, et mingis elulises juhtumis ei esine kuriteoosseisu tunnuseid, siis pole edasiselt tarvidust välja selgitada, kas isiku käitumine oli õigusvastane, ehk kas esines või ei esinenud teo õigusvastasust välistavaid asjaolusid. Kuriteoosseisu puudumisel kuulub kriminaalmenetlus lõpetamisele, edasist tõendamist ei toimu. Kui kuriteoosseisu olemasolu leiab tõendamist, hakatakse järgnevalt tõendamisel tegelema teo õigusvastasuse küsimusega.
- kui leiab tõendamist, et isiku puhul esines kuriteoosseisulise teo toimepanemisel teo õigusvastasust välistav asjaolu (näiteks tegutses isik hädakaitse piirides), siis jällegi kuulub menetlus lõpetamisele ning edasist tõendamistegevust pole tarvis. Kui tõendatakse, et isik pani teo toime õigusvastaselt, et ei esine mingit teo õigusvastasust välistavat asjaolu, siis menetlus, ehk tõendamistegevus jätkub
- Kui tuvastatakse, et isik ei olnud kuriteoosseisulise õigusvastase teo toimepanemise ajal süüvõimeline või esines tema süüdi välistav asjaolu, siis nenditakse, et isikul pole teo toimepanemises süüdi, ning kriminaalmenetlus tema suhtes kuulub lõpetamisele või tuleb vaagimisele tema suhtes psühhiaatrilise sundravi kohaldamine, millise asjaolu tõttu lõpeb ühtlasi ka tõendamistegevus. Kui isik on süüvõimeline ja ei esine mingit süüdi välistavat asjaolu, jätkub menetlus ning menetleja on kohustatud viima läbi edasist tõendamistegevust.

Seega kujutab kolmeastmeline deliktstruktuur endast justkui tõendamise astmelist eesmärgistamist ja ühtlasi tõendamise sisustamist astmelt astmele - kõigepealt tegeleme esimese astmega sellele iseloomulikus tõendamismahus, seejärel vajadusel teise astmega, kui vaja, siis ka kolmanda astmega, ning kui kolmanda astme sisulise uurimise tulemusel selgub, et menetlust tuleb jätkata, siis mõtleme edasi, mida ja palju tõendada. Tegelikuses on asjalood palju keerulisemad.

Vaadakem tegelikkust:

Võtame veelkord silme ette § 62 teksti:

Tõendamiseseme asjaolud on:

- 1) kuriteo toimepanemise aeg, koht ja viis ning muud kuriteo tehioolud;
- 2) kuriteokoosseis;
- 3) kuriteo toimepannud isiku süü;
- 4) kuriteo toimepannud isikut iseloomustavad andmed ja muud tema vastutust mõjutavad asjaolud.

Kui kolmeastmelise deliktstruktuuri puhul sai meile selgeks, mida mingi sõna või sõnakasutuse all mõista ning millist tõendamistegevust menetlejalt iga astme puhul oodatakse, siis katsugem esmalt samas osas selgust saada ka § 62 sõnakasutusest ja tõendamistegevustele esitatavates sisulistes ootustes.

Esiteks. § 62 p.1 järgi peab menetleja välja selgitama, millal, kus, kuidas jne kuritegu toime pandi. Üldsisult on siin tegu Vana-Rooma ajast deliktide uurimisel tõusetunud klassikalise küsimustegrupiga, millele viitab Herbert Lindmäe oma 1998 aasta õpikus „Menetlusmetoodika I”. H.Lindmäe poolt äramärgitud küsimused olid järgmised: **kes, mis, kus, millega, milleks, kuidas, millal?** Tõendamise eesmärgistamise kontekstis võib nende küsimuste järjestus olla muudetav vastavalt sellele, milline on oma sisult ja mahult menetlejal olemasolev esialgne informatsioon, aga üksikasjalikumalt vaatleme seda probleemistikku veel edaspidi.

Teiseks. § 62 p.2 räägib kuriteokoosseisu väljaselgitamise vajadusest. Tõenäoliselt peab seadusandja siin silmas seda, mida ta § 306 lg.1 p. 3 sõnastab nii: „**Kas tegu on kuritegu ning millise paragrahvi, lõike ja punkti järgi karistusseadustikus tuleb see kvalifitseerida**”. Seega loogiline on, et § 62 punktid 1 ja 2 tuleb omavahel seostada, ehk teisisõnu: olles välja selgitanud p.1 loetletud elulised asjaolud ja nende detailid, võrdleme me saadud informatsiooni (elulise sündmuse „pilti” ja isiku käitumise aspekte) Karistusseadustiku eriosas kirjapandud kuritegude tunnustega ning tuvastame eluliste asjaolude samasuse mingit kuritegu kirjeldava paragrahvi sisuga või selle paragrahvi lõike või lõike ja punkti(de) sisuga. (**P.S.** teatud tunnuste puhul tuleb kvalifitseerimine – näiteks kuriteokatse puhul – teha ka läbi üldosa sätetele viitamise). § 62 p.1 ja 2 ühisosa vastab sisuliselt deliktstruktuuri esimese astme tingimustele.

Kolmandaks. § 62 p.3 on nimetanud tõendamisel väljaselgitatava asjaoluna „kuriteo toimepannud isiku süü”. Kuidas seda mõista? Kas süüna Karistusseadustiku § 32 tähenduses? Mulle isiklikult tundub, et seadusandja on sõna „süü” käsitlemisel siinkohal olnud hooletu või mõtlematu. Arvatavasti on seadusandja mõelnud „süü” all sedapuhku sellist mõttekonstruktsiooni, mis on väljendamist leidnud § 306 lg.1 p.2: „*Kas teo on toime pannud süüdistatav*”, või mis oli endises KrMK § 46 p. 2 kajastatud: „*kuriteo toimepanemine kahtlustatava, süüdistatava ... poolt ja tema süü*”. Süü küsimust reguleerib § 306-s eraldi paragrahvi esimese lõike punkt 4. Arvestades tõsiasi, et seadusandja ei ole §-s 62 mitte kuskil puudutanud selgesõnaliselt (õigusemõistmise seisukohast võtmetähtsusega) asjaolu, et menetleja peab tõendama ka seda, et sama paragrahvi p.1 kohase ja p.2 järgi kvalifitseeritava teo pani toime justnimelt kahtlustatav või süüdistatav, siis leian, et **väljendit „kuriteo toimepannud isiku süü” tuleb mõista § 306 lg.1 p.3 ja p.4 ning KrMK § 46 p.2 analoogia pinnalt ühisväljendina: „Kas teo on toimepannud kahtlustatav või süüdistatav ja tema süü**”. Siinkohal avaldub läbi süüküsimuse tõendamise vajaduse deliktstruktuuri kolmanda astme sisuline väljaselgitamine.

P.S. Süütuse presumptsiooni käsitleuses kohtame põhisõnana sõna „süüdi”: KrMS § 7 lg.1 ütleb, et „*kedagi ei käsitata kuriteos süüdi olevana enne, kui ...*”, ja lg.2 ütleb, et „*.... ei ole keegi kohustatud tõendama oma süütust*” ning sama paragrahvi lõige 3 kasutab sõnaühendit „*kõrvaldamata kahtlus*”

süüdiolekus”. On selge, et selles paragrahvis ei räägita sellest, et kedagi „ei saa pidada süüvõimeliseks enne, kui ...” või et „keegi ei pea tõendama oma süüvõimetust” või „kõrvaldamata kahtlus süüvõimelisuses ...” – see oleks absurdne, kui paragrahvi teksti mõte oleks taolise sisukusega. Pigem kõneleb paragrahv ikkagi sellest, et „kedagi ei saa pidada kuriteo toimepanijaks enne, kui ...”, et „keegi ei pea tõendama, et ta pole kuritegu toime pannud” ja et „kõrvaldamata kahtlus selles, et see isik pani kuriteo toime”

Neljandaks. § 62 p.4 räägib kuriteo toimepannud isikut iseloomustavate andmete ja muude tema vastutust mõjutavate asjaolude väljaselgitamise vajadusest. Taas ei ole seadusandja sõnastanud tõendamisvajadust üksüheses mõistetavuses kuriteo deliktstruktuuri terminoloogiaga. Kuna deliktstruktuuri astmed peavad aga tõendamisprotsessis läbitud saama ja nende elementide esinemine või mitteesinemine väljaselgitatud olema, siis arvatavalt sisaldab väljend „vastutust mõjutavad asjaolud” mõtteliselt ka „**teo õigusvastasuse väljaselgitamist**”, mille läbi saaks tuvastatud ühtlasi deliktstruktuuri teise astme asjaolud (kui „vastutust mõjutava” all saab mõista ka „vastutust välistavat”). Lisaks ja täpsustuseks peaks väljendi „vastutust mõjutavad asjaolud” alla kuuluma „**karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud**” KarS § 57 ja § 58 mõttes, millised asjaolud näiteks § 306 lg.1 p.5 on ära märgitud. Samuti tuleb menetlejal isiku karistamise aspekte mõjutavate asjaolude kontekstis järgida § 220 ja vajadusel § 221 nõudeid.

Seega saame uurimisasutuse menetlejale esitatava tõendamiskohustuse osas järgmise selguse:

§ 62 p.1 ja 2 = deliktstruktuuri I aste

§ 62 p.3 = tõsiasi, et teo on toime pannud kahtlustatav + deliktstruktuuri III aste

§ 62 p.4 = deliktstruktuuri II aste + karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud (KarS §§ 57 ja 58) + isikut iseloomustavad andmed + karistuse aspekte mõjutavad muud andmed

Järgnevalt vaatame, kus asub tõendamise raskuskese. Eelnevalt märkisin, et deliktstruktuuri astmelisust saab vaadelda küll sihiseadena tõendamise eesmärgistamise küsimustikus, kuid et tegelikkuses on asjalood keerulisemad.

1. Kriminaalmenetluse seadustiku § 6 seab kohtueelse menetleja ette kriminaalmenetluse toimetamise kohustuslikkuse kuriteo asjaolude ilmnemisel. Riigikohtu lahend 3-1-1-137-04 (RT III 2005, 18, 184) ütleb samuti otseselt, et „kuriteo tunnuste ilmnemisel tuleb kriminaalmenetlust igal juhul alustada”. Kas kuriteo tunnuste ilmnemise läbi on ühtlasi läbitud deliktstruktuuri esimene aste? Kas kuriteo tunnuste tuvastatusega on ühtlasi tuvastatud, et toime on pandud mingi konkreetse paragrahvi, lõike ja punkti järgi kvalifitseeritav kuritegu? Vastus on siin kindlalt „ei”. Miks?

Kuriteokoosseisu kvalifitseeritud tuvastatus eeldab tõendite abil loodud selgust kuriteokoosseisule omastes objektiivsete ja subjektiivsete tunnuste kogumis, ehk veelgi täpsemalt: kõigis mingile kuriteokoosseisu tunnustele iseloomulikes üksikasjaoludes või -komponentides. Menetlust alustatakse reeglina vaid osade teadaolevate, reeglina objektiivsetele tunnustele viitavate, üksikkomponentide ilmnemisel. Näiteks: leitakse peahaavaga A surnukeha. Millise kuriteo tunnustega on tegemist? Kas KarS § 113 või § 114, § 115 või § 117 järgi kvalifitseeritava või mingi muu kuriteo tunnustega, või pole kuritegu üldse olnud? Nagu õppevahendi alguses kirjutasin (vt lk 6-8, 10-11), puutume me algselt kokku vaid osakesega võimalikust kuriteopildist. Menetluse alustamiseks on alus, kui seda osakest ei saa käsitleda „kuriteo olemasolu välistava informatsioonina”. Kui püsib põhjendatud kahtlus, et kuritegu võib olla aset leidnud, tuleb menetlust alustada. Vastasel korral oleks menetluse alustamine võimalik vaid juhul, kui keegi menetleväline isik selgitaks menetleja asemel üksikasjalikult välja kõik

kuriteokoosseisu tunnuseid sisaldavad elulised asjaolud ning esitaks need siis menetlejale, et viimane menetluse alustamisega „ei eksiks”. Selline asi oleks võimatu ja tõstataks küsimuse, kas sellisel korral menetluse riikluse põhimõtte üldse kehtib. Seega alustatakse peahaavaga A surnukeha leidmise korral menetlust, kuid vastuse sellele, kas ja millise konkreetse kuriteoga tegu on, peab andma edasine tõendamisprotsess.

Reeglina on selleks, et saada veenvat selgust mingi elulise sündmuse kõigis asjaoludes vaja leida ja ära kuulata isik, kes oli selles sündmuses osaline. Meie teema kontekstis: tuleb kindlaks teha, kes oli teo toimepanija ja ta üles leida. Kuulates ära teo toimepannud isiku, loome me eeldused igakülgseks, täielikuks ja objektiivseks uuritava sündmuse ja asjakohase tõendusmaterjali hindamiseks. Teo toimepanija ärakuulamine ei pruugi küll iseenesest n-ö „pilti selgemaks teha”, sest toimepanija ei pruugi menetlejale tõtt avaldada, kuid on selge, et toimepanija on üheks või suisa ainsaks isikuks, kes võib kuriteo objektiivsete tunnuste kohta anda kõige üksikasjalikumaid selgitusi. Samuti, kui rääkida kuriteo subjektiivsetest tunnustest, ajenditest ja motiividest, siis ilma teo toimepanija ärakuulamiseta osutub tihti raskeks kuriteokoosseisu täpne kvalifitseerimine. Nii näiteks võib A surmajuhtumi uurimisel B ütluste kaudu selguda, et B lõi A-d vastastikuse tüli käigus ahjuroobiga pähe ning tal oli ükskõik, kas A löögist tekkinud vigastuste tagajärjel sureb või mitte (KarS § 113); või et B tungis A-le kallale, et röövida A-l teadaolevalt kaasas olnud raha, ning halvamaks A vastupanu ja vältimaks röövimise avalikuks saamist, otsustas A tappa, milleks lõi teda raudkangiga pähe (KarS § 114); või et B-l oli A vastu vana vihavaen, ning kohates A-d juhuslikult õhtusel tänaval, otsustas ta A-le peksa anda, lõi aga A-d nii õnnetult, et viimane kukkus löögi tagajärjel vastu kõnnitee piirdeks olevat raudtoru ja sai seeläbi surmavaid vigastusi (KarS § 117); või ..... On selge, et menetleja peab alati kontrollima kahtlustatava ütluste tõepärasust, võrreldes kahtlustatava ütlusi teistes tõendites sisalduva informatsiooniga, kuid kui kahtlustatava isik pole kindlaks tehtud, pole ka ütlusi, mille tõepärasuses või ebatõesuses veenduda.

Seega, **vaagides tõendamise raskuskeskme küsimust** deliktistruktuuri esimese astme sisu täidetuks saamisel, **näeme, et oluline on kindlaks teha ja leida isik**, kes oli arvatava kuriteo toimepanija.

2. Deliktistruktuuri teises astmes peame kindlaks tegema, kas kuriteokoosseisuline tegu pandi toime õigusvastaselt, ehk kas toimepanija käitumises esines või ei esinenud õigusvastasust välistavaid asjaolusid. Kui nendesse asjaoludesse süüvida, siis peame tõdema, et ilma teo toimepanija ütlusteta pole meil võimalik seda tõendamiseesmärki saavutada.

Seega, **seades endale eesmärgiks kellegi teo õigusvastasuse tuvastamise, peame me kõigepealt kindlaks tegema, kes teo toime pani ja ta leidma.**

3. Deliktistruktuuri kolmandas astmes selgitame välja, kas isik on süüvõimeline ja kas tema puhul ei esine mingeid süüd välistavaid asjaolusid. Jällegi tuleb tõdeda, et ilma isikut teadmata ei ole võimalik omandada teadmist tema vanusest, süüdivusest ja muust tema süüküsimusega seonduvast.

Seega, **tuvastamaks isiku süüid, on esmalt vaja kindlaks teha, kes on see isik, kes kuriteo toime pani.**

Kui heita pilk §-st 62 tulenevatele, deliktistruktuuri välistele, muudele tõendamist vajavatele asjaoludele, siis tuleb samuti tõdeda, et neid on kas raske või võimatu välja selgitada ilma kuriteo toimepannud isikut teadmata. Kuriteo toimepanemise koha, võimaliku toimepanemise aja ja viisi ning muude kuriteo tehilolude kohta saame ehk tõest informatsiooni kannatanult ja tunnistaja(te)lt või võime mõningaid järeldusi teha objektiivsete tõendite (sündmuskoha olustik, asitõendid,

ekspertiisiuuringute tulemused jms) alusel. Mis puudutab aga karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid ning isikut iseloomustavaid andmeid, siis ilma isikut teadmata pole võimalik siin tõendamise eesmärke saavutada.

Kõige eelkäsitletu alusel võib väita järgmist:

- olenemata sellest, kas isiku suhtes kuulub kohaldamisele mõni lihtmenetluse vormidest või kohtulik arutamine üldkorras või menetluse lõpetamine oportuuniteedipõhimõtetel või materjalide saatmine alaealiste komisjonile või veel mingi muu seaduslike meetmete rakendamine, peavad seadusliku tõendamistegevuse tulemusel saadud tõendid kahtlusteta võimaldama järeldust, et just nimelt see isik on kuriteokoosseisulise teo toimepanija.
- Tõendamise keskseks eesmärgiks, ehk tõendamise raskuskeskmeks on kuriteokoosseisu tunnuseid eviva teo toimepannud isiku(te) kindlakstegemine ja nende menetlusele allutamine.
- pärast kuriteo asjaolude ilmnemist alustataval tõendamisteabe kogumisel peab menetleja kestvalt ja kõiki toiminguid läbivalt esmatähtsana pöörama tähelepanu sellise informatsiooni leidmisele, talletamisele ja kokku kogumisele, milline informatsioon aitab või eeldatavalt võib aidata kindlaks teha kuriteo toimepanija(te) isiku(id)t.
- teinud osalise tõendusteabe alusel kindlaks võimaliku kahtlustatava isiku, peab menetleja jätkuvalt koguma igakülgset, täielikult ja objektiivselt tõendeid, mis toovad selgust sellesse, kas kahtlustatava näol on ikka tegemist uuritava teo toimepanijaga ja kas ta on selle teo ainuisikuliseks toimepanijaks. Paralleelselt nende küsimuste lahendamisega kogub menetleja tõendusteavet deliktstruktuuri asjaolude kohta vastavalt deliktstruktuuri astmelisusele.
- alles eesitatud tõendamisteabe vajalikul määral kogumisele järgnevalt tegelegu menetleja § 221 nõuete täitmisega, kui inkrimineeritava teo sanktsioon seda ette näeb; isikut iseloomustavate andmete kogumisega; isiku karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude väljaselgitamisega ning § 220 nõuete järgimisega.

Selleks, et tegeleda tõendamisele kuuluvate asjaoludega täies ulatuses ja sügavuti, peab menetleja esmajärjekorras omama tõenditega sisustatud veendumust selles, et ta tegeleb „õige” inimesega. On ju näiteks mõttetu koguda iseloomustavaid andmeid isiku kohta, kes tegelikult polegi kuriteo toimepanija.

3.2.2. Tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamisega seotud asjaolud

Riigikohtu lahendis 3-1-1-16-04 (RT III 2004, 10, 119) on öeldud: „Riigikohtu kriminaalkolleegium märgib, et kuriteo toimepanemine on ajaliselt piiritletud käitumisakt, mis on samas seotud süüdlase käitumisega nii enne kui ka pärast kuriteosündmust. Süüdlase käitumine kuriteosündmusele eelnenud või sellele järgnenud ajal võib anda kaudset teavet, mis aitab tuvastada ka seda, milline oli isiku käitumine kuriteosündmuse ajal. Kriminaalmenetluse koodeksis sätestatu ei keela tugineda kõrvuti teiste tõenditega ka tõenditele, mis annavad teavet isiku sellise käitumise kohta, mis jääb küll väljapoole süüdistuse ajalisi piire, kuid millel võib olla seos süüdistuses kirjeldatud tegude toimepanemisega. Seega võib ka süüdistuse piiridest väljapoole jääv käitumine kuuluda teatud juhtudel tõendamisesemesse, kuna selle kaudu on võimalik anda tervikpilt kuritegeliku kavatsuse kulgemisest ja realiseerumisest läbi ajalise telje.

Riigikohtu kriminaalkolleegium leiab, et tõendite hindamine nende kogumis tähendab muuhulgas seda, et erinevatest tõenditest tulenevad andmed asetatakse omavahelisse konteksti. Ühe või teise versiooni usaldusväärsuse kontrollimisel tuleb seda kinnitavad andmed paigutada kuriteosündmusele eelnenud ja järgnenud sündmuste üldisesse kulgu. Seejuures tuleb arvestada isikule inkrimineeritava süüteo liiki ja vastava kuritegeliku käitumise kriminoloogilist eripära.”

Mida eelõeldu tõendamispraktika seisukohast tähendab?

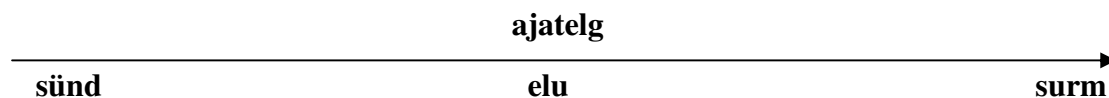
Seaduse järgi on karistatav vaid kuriteokoosseisuline käitumine. Seega saab isikut süüdistada vaid sellises teos, mida on karistusseadustikus kirjeldatud kui kuriteokoosseisulist tegu, kui kuritegu. Tõsi ta on, et kuriteo toimepanemisel on ajaline algus ja ajaline lõpp, kuriteokoosseisuline käitumine leiab aset määratletavas ruumis ja ta sisaldab kindlaid seaduslikke tunnuseid. Kuid kuritegu ja seda toimepanev isik „ei kuku” igavesti kulgevasse aega ja kuriteo asetleidmise ruumidimensiooni „taevast” iseendalegi ootamatult ja kuriteo toimepanija ei haihtu kuriteo ruumist ja endiselt edasi liikuvast ajast „uuesti taevasse”. Kuriteo toimepannud isik oli „maa peal” olemas enne kuritegu, on olemas kuriteo toimepanemise ajal ja tavaliselt (kui ta teo toimepanemisel või mingi ajaühik hiljem ära ei surnud) elab ja toimetab edasi pärast kuriteo toimepanemistki. Isiku elu kulgeb katkematul ajateljel, kuigi ruumis võib isik „siin maa peal” ümber paikneda ühest kohast teise. See katkematu ajatelg sisaldab iga inimese puhul endas üksteisele järgnevaid tegevusi, käitumisakte. Inimese igal hetketegevusel-toimetusel on mingi seos tema eelnevate tegevustega, tema ja teiste inimeste vaheliste suhetega, tema mõtte- ja tundemaailma ilmingutega, olgu need siis ajaliselt hetketegevusele vahetult eelnenuks või varasematest aegadest pärinevaiks. Hetketegevusele järgneb sellega või varasemate tegevuste jne-ga seonduv tegevus jne. Seega võivad kuriteole viitavad „jäljed” leiduda nii kuriteole eelnenud ajas ja sündmustes kui kuriteole järgnenud ajas ja sündmustes.

Tõendamise seisukohalt ei süüvi me isiku ellu tervenisti. Süüdistus hõlmab vaid kitsast ajavahemikku inimese ajalises ja ruumilises kulgemises. Küll aga on süüdistuse tõendatuse hindamisel tarvilik vaadelda inimese toimetusi ajaliselt laiemas ja ruumiliselt mitmekesisemas liikumises, sest kuriteo toimepanemise soov võib olla tekkinud, ja kuriteo toimepanemiseks soodusolukorra kujundamine võib aset leida ajaliselt enne kuritegu ning võib sisaldada endas ühe või mitme, kuriteo toimepanemist soodustava(te) tingimus(t)e loomist, mille käigus tulevane kuriteo toimepanija võib viibida erinevates kohtades ja suhelda erinevate inimestega. Nii näiteks hangib isik eelnevalt kuriteo toimepanemise vahendeid, leiab kaasosalisi, lepib kokku kuritegelikul teel saadud asjade kuriteojärgse turustamise küsimustes ja teeb muid tegusid selleks, et kergendada plaanitava teo toimepanemist, selle hilisemat varjamist või kuriteost saadud tulu kasutamist-tarbimist. Sellisest „kuriteole lähenevast” käitumisest võivad jääda jäljed teiste inimeste mällu või objektiivsesse „asjade maailm” (näiteks: R nägi, kuidas K võttis linna äärses asutuse üldkasutatavast tööriistaruumist sõrgkangi, peitli ja haamri. Järgmisel päeval sai R teada, et asutuse naabruses paiknevasse eramusse oli sisse murtud. Tunnistaja pani tähele, et sõrgkang oli tööriistaruumi tagastamata, samas aga olid peitel ja haamer oma endistel kohtadel. Asutust külastasid kriminaalpolitseinikud, kes küsitlesid asutuse töötajaid selle kohta, kas keegi on näinud varguse päeval „siinkandis” võõraid isikuid või transpordivahendeid liikumas jms. Vesteldes politseinikega, kuulis R viimastelt et sisse murtud eramu esikusse oli arvatavalt sisse murdjate poolt maha jäetud sõrgkang. Edasi mõelgu lugeja ise.).

Samuti võib kuriteo toimepannud isiku käitumises kuriteo järgselt aset leida rida tegevusi ning suhtlemist erinevate inimestega näiteks selleks, et peita kuriteo jälgi või kuritegelikul teel saadud asju või viimaseid kellelegi müüa, või et luua endale alibid jms. Ka isiku endapoolne kuritegeliku tulu kasutamine-tarbimine avalduvad kuriteojärgselt isiku käitumises ja teiste inimestega suhtlemises. Ka kuriteost eemalduvast käitumisest jäävad jäljed inimeste mällu ning „asjade maailma”. Kuriteo toimepanija võib hilisemalt kellelegi rääkida oma teost, ta võib kanda kuriteo läbi saadud asju endaga kaasas (varastatud nahktagi endal seljas kandmine jne). Pole välistatud võimalus, et keegi n-ö potentsiaalne tunnistaja näeb või kuuleb mingil kuriteost möödunud ajal midagi sellist, mis on seostatav uuritava kuriteo või selle toimepanijaga. Kas menetleja peaks sellised süüdistuse ajalitest raamidest ja ruumilistest piiridest väljapoole jäävad asjaolud tähelepanuta jätma? Sellisel juhul oleks kuriteosündmuse tagantjärele lahendamine ja kuriteo toimepannud isiku kindlakstegemine kui mitte võimatu, siis igatahes meelevaldselt ja arusaamatu loogika alusel kunstlikult kitsendatud.

Vaatame seda näitlikustamise mõttes korra visuaalselt tajutavana:

1.

2.

1 päev isiku elus

**hommikune
ärkamine
kell 8**

**kuriteo toimepanemise
aeg
kell 12.15 – 12.25**

**magama
minek
kell 23.40**

Süüdistuse seisukohalt puudutame vaid seda ajaühikut ja seda kohta, millal ning kus leidis aset kuriteo toimepanemine. Seejuures tuleb tõendada, et isik viibis ajavahemikus 12.15 – 12.25 kohas, kus pandi toime kuritegu, ja et just tema oli kuriteokoosseisulise teo toimepanijaks. Isiku kuriteokohas viibimist saame tõendada otseste tõenditega (näiteks: kannatanu ja tunnistaja ütlused, et nad nägid isikut sel kellaajal kuriteopaigas), milliste usaldusväärstust võivad toetada objektiivsed leiud (näiteks isiku sõrmejälge teokohal). Kaudselt võib isiku viibimist teokohas tõendada aga näiteks tunnistaja ütlus selle kohta, et tunnistaja nägi kell 12.05 isikut liikumas koha poole, kus hiljem leidis aset kuritegu; või tunnistaja ütlus selle kohta, et ta nägi kell 12.30 isikut tulemas sellest suunast, kuhu poole jääb kuriteopaik; või tunnistaja ütlus selle kohta, et isik avaldas talle kella 9 paiku hommikul, et peab kell veerand üks päeval olema kohas, kus toimus kuritegu; või tunnistaja ütlus selle kohta, et samal õhtul kella 22 ajal rääkis talle isik, et oli olnud kuriteo toimepanemise ajal kuriteopaigas. Seega näeme, et tõendamiseseme asjaolude tõendatuse lugemisel võib toetuda asjaoludele, mis jäävad süüdistuse ajalitest raamidest väljapoole, olles kas aset leidnud enne süüdistuses vaadeldavat aega või pärast seda. Muidugi võivad isiku kuriteopaigas viibimist kaudselt kinnitavad asjaolud paikneda laiemas ajaraamis, kui seda on vaid üks päev (näiteks: Ühe mõrva uurimisel, mis oli seotud hoone süütamisega linnas, jõudsin ma kahtlustatava isiku kindlakstegemiseni alles poolteise kuu jooksul pärast kuriteosündmust. Kahtlustatav väitis oma ütlustes, et oli kuriteost nädalapäevad hiljem ühel õhtul purjus peaga pakkunud varastatud esemeid müügiks ühes linna taksopeatuses kliendioteel olnud taksojuhile. Mul õnnestus leida see taksojuht, kellele esemeid oli pakutud. Taksojuht kinnitas oma ütlustega üksüheselt kahtlustatava poolt esitatud müügikatse asjaolusid. Kuigi ta ei osanud äratundmist võimaldavalt esitada „müüja” isikukirjeldust, suutis ta kirjeldada esemeid, mida talle müügiks pakuti. Vaadeldud asjaolu toetas kahtlustatava ütluste usaldusväärstust ning ühtlasi kinnitas kaudselt tema kui mõrva sooritaja ja hoone süütaja ülestunnistuste tõesust. Loomulikult oli mul eelnevalt teiste tunnistajate ütlustest tulenev ülevaade esemetest, mis võisid olla mõrvatu elukohast kaduma läinud, ning milliseid või milliste jäänuseid ei leitud põlengujärgsel kuriteopaigal sündmuskoha põhjaliku vaatluse käigus).

Eelnevaga samalaadselt võivad asjaolu, et isik oli kuriteo toimepanijaks aidata tõendada asjaolud, mis iseenesest ei paikne kuriteo toimepanemise ajas, ega kätke endas kuriteokoosseisu tunnuseid. Nii võib asjaolu, et isik palus tuttavalt vargusele eelnenud päeva õhtul ööpäevaks enda kasutusse kaubikautot Volkswagen, millist kaubikut nähti järgmisel hommikul varguse paigas, kaudselt tõendada, et tuttavalt kaubikut palunud isik on varguse toimepanijaks. Sõiduki laenamine kellegi käest ei ole iseenesest kuritegu, küll aga viitab laenamise asjaolu kõrvuti teiste tõenditega tõenäosusele, et laenaja oli kas ainuisikuliselt või isikute grupis varguse toimepannud isikuks. Loomulikult peab menetleja kõigi selliste kuriteokoosseisust väljapoole jäävate asjaolude puhul hoolikalt jälgima, kuidas need asjaolud ajalisel, ruumilisel, füüsilisel ning üldpsühholoogilisel või käitumismotivatsioonilisel sobituvad teiste, tõendamise käigus kogutud infokildudega. Näiteks kui D tapmine pandi toime Pärnus kell 22.00, siis asjaolu, et R kell 21.30 avaldas tunnistaja O-le Tallinnas oma plaanist sõita Pärnu D-d tapma, ei saa koheselt lugeda R-i D tapmises kaudselt süüstavaks, sest arvestades teadaolevaid reaalsuse piiresse jäävaid liikumisvõimalusi Tallinnast Pärnu, ei saanud R O-ga kohtumise järgselt poole tunni pärast

kuidagi Pärnus kuritegu sooritada. Siin on neli võimalust: kas R pole D tapja; või eksis O mingil põhjusel R-ga peetud vestluse asetleidmise kellaaja määratlemises; või leidis O vestlus R-ga aset telefoni teel, ning O-le jäi vale mulje, et R on Tallinnas või lõi R ise teadlikult oma telefonijutuga O-le sellise mulje; või O, teadmata D tegeliku tapmise aega, valetas R-i peale rumalalt, aga sihilikult.

Menetleja ülesanne seisneb selles, et tuvastada seos erinevate asjaolude, mitmetest erinevatest allikatest tulenevate infokildude vahel. Seejuures peab hoolikalt pöörama tähelepanu sellele, kas erinevate asjaolude näiline sobivus või mittesobivus tuleneb ikka tõesest informatsioonist või on tegu valeinformatsioonil rajaneva näilisusega. Muuhulgas tuleb vaagida, kas nii- või naapidine näilisus pole ehk tingitud informatsiooni edastaja poolsest eluliste asjaolude väärasisulisest mõistmisest või moonutatud esitamisest.

Kui tõendamiseseme puhul on meile deliktstruktuuri astmelisusest ja õigusemõistmise muudest vajadustest tulenevalt tõendamisele kuuluvate asjaolude määratlus seaduse tekstina ette antud, siis tõendamiseseme asjaolusid väljaselgitavate asjaolude puhul peab, menetleja ise mõistma, milliseid küsimusi selliste asjaolude tuvastamiseks tuleb tõstatada.

Menetlejal on siinkohal oma tõendusliku huvi rahuldatuks saamiseks kõige otstarbekam ja lihtsam juhendada eelpool mainitud (vt lk 64) klassikalistest küsimustest: **kes, mis, kus, millega, milleks, kuidas, millal?** Kui menetleja suudab neid küsimusi ja nende võimalikke täpsustusi (näiteks mida?, keda?, millega seoses? jm) informatsiooni otsimisel meeles pidada ja neile keskenduda, siis on ta eeldused informatsiooni kogumise põhjalikkuseks loonud. Näiteks juba esitatud „taksojuhile esemete müügiks pakkumise” juhtum: kui küsida taksojuhilt kes, millal, kus, missuguseid esemeid, milleks ja millistel muudel tähelepanu väärivatel asjaoludel talle pakkus, peaksime saama vastused, mis aitavad meil selgust luua selles, kas pakutud esemete näol oli tegu uuritava kuriteoga seotud esemetega, ja kui see on nii, siis saame ka lähteandmeid esemeid pakkunud isiku kui võimaliku teo toimepanija või teost teadliku inimese edasiseks otsimiseks (tema isikukirjeldus vms). Enamuse kuritegude asjaolude ning kuritegusid toimepannud isikute väljaselgitamine leiabki aset kaudsetelt asjaoludelt, kildhaaval kogunenud informatsioonilt aina konkreetsema, otsesema ja mahukama informatsioonini liikumise abil. Iga kaudne informatsioonikild, väljaselgitatud tõsiasi, kasvõi kaudse asjaoluna, võib menetlejale anda juurde mõtlemisainet edasiste otsingutegevuste kavandamiseks. Just nendele, nimetatud põhiküsimustele rajatud uurimistegevus kindlustab kõige enam edu menetluses. Iseenesest mõistetavalt tuleb igasugune asjakohane informatsioon vormistada tõendiks seaduses ettenähtud viisil ja kujul.

Kuigi informatsiooni igakülgsuse ja täielikkuse poole püüdlemine peaks olema iga menetleja iga toiminguga mõtteks, tuleb seda mõtet eriti järgida kahtlustatava küsitlemisel. Tõendamise kõrgkvaliteedi saavutamiseks ei piisa vaid sellest, et te saate küsimusele: „Kas olete toime pannud kuriteo, milles Teid kahtlustatakse?” vastuseks „Jah, olen küll”. Kahtlustataval tuleb paluda, et ta üksikasjalikult, kogu tõendamiseseme mahus kirjeldaks, kus, millal, millega, kuidas, milleks või kellega koos või ..... (muud asjakohased küsimused) ta kuriteo toime pani. Siia juurde kuulub näiteks ka kuriteoriista puudutava informatsiooni taotlemine, vajadusel kahtlustataval seljasolnud riideesemete ja jalas olnud jalatsite nimetamine-kirjeldamine jne. Kui kahtlustatav pani teo toime kellegagi koos, siis ülekuulamise ajal palume tal kirjeldada ka kaasosalise poolset kuriteokoosseisulist käitumist ja muid tõendamiseks või edaspidiseks täiendavate tõendite leidmiseks vajalikke asjaolusid. Ühtlasi taotleme ülekuulamise ajal, et kahtlustatav räägiks muudest asjaoludest, millega saab kontrollida tema ütluste tõepärasust või milliste abil on võimalik jõuda uute tõendi allikateni. Näiteks: Kui varguses kahtlustatav isik annab enda poolt toimepandud varguse kohta ütlusi, siis peab menetleja tegema selgeks, kus asuvad varastatud esemed praegu (s.t. ülekuulamise ajal). Kui isik väidab, et müüs esemed maha, siis tuleb küsida, millal, kus, kellele, mis eseme jne ta maha müüs? Saanud asjakohased vastused, tuleb menetlejal püüelda selle poole, et leida varastatud esemete ostja ja esemed. Ostja tuleb üle kuulata nende esemete endale saamise asjaolude osas: kus, millal, kellelt jne ta need esemed enda valdusesse sai? Ostja ütlused, kui nad langevad kokku

kahtlustatava ütlustega, tõstavad kahtlustatava poolt antud ütluste tõeväärtust ning kinnitavad tema seotust vargusega. Ja nii edasi. Mida enam ja detailsemalt suudame kuritosündmustikuga seostatavate asjaolude kohta informatsiooni saada, seda tõelähedasemaks ja sügavamaks kujuneb meie ja edaspidi prokuröri ning seejärel kohtugi veendumus selles, kas tõendamiseseme mingi asjaolu uuritava sündmustiku puhul eluliselt esines või ei esinenud.

Lisaks eeltoodule kujutavad tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamist abistavad asjaolud endast olulist taktikalist relva isikute küsitlemisega seonduvates uurimistoimingutes (ülekuulamised, ütluste olustikuga seostamised, vastastamised). **Näiteks** kui meile on teada, et isik neli päeva peale tapmisjuhtumit põletas tuttava juures katlamajas mingeid riideesemeid, saame me sellise asjaolu teadustamisega kahtlustatavale kõigutada temapoolset enesekindlust tõe varjamisel ning kõrvuti muude argumentidega kallutada teda avaldama tõtt, kas siis tema enda poolt toimepandud teo või siis talle teadaolevate, mõnda teist isikut puudutavate tõendamiseseme asjaolude kohta.

Kokkuvõtteks: Tõendamisesmest väljapoole jäävad, kuid tõendamisesemega seotud asjaolude tähtsus seisneb selles, et

- nad annavad meile informatsiooni uute tõendiallikate, kuriteojälgede, asitõendite ja kuriteoga, või selle ettevalmistamisega või tagajärgedega seotud isikute olemasolu teadvustamiseks, otsimiseks ja leidmiseks;
- oma eluliselt usutavas seotuses uuritava sündmustiku ja isikute käitumisega kinnitavad nad kaudselt tõendamiseseme asjaolude esinemist või mitteesinemist;
- nad aitavad menetlejal mitmekesistada ja muuta tõhusamaks uurimistoimingute läbiviimise taktikat.

3.3.3. Tõendamistoimingute eesmärgistamine

Seadnud tõendamistegevusele eesmärgistatud kulgemissuuna, peab menetleja endale aru andma, et valitud suunal liikumine kujutab endast sisuliselt tõendamistoimingute läbiviimist.

Menetleja peab tõendusteabe saamiseks teostama uurimistoiminguid ja muid informatsiooni kättesaamist taotlemaid või soodustavaid menetlustoiminguid (nõudekirjade ja kirjalike taotluste väljastamine § 32 lg.2 või § 215 lg.1 mõttes, ekspertiisimääruste koostamine, võrdlusmaterjali võtmine, jm). Seega peab iga menetleja poolt teostatav toiming omama mingit mõttekust tõendamise eesmärkide kontekstis.

Menetleja poolt tehtavatel toimingutel peab, nii igal ühel eraldivõetuna kui ka kogumis, olema menetluse eesmärkidega kokkulangev eesmärk. Iga toiming peab olema suunatud tõendamiseseme vajadusi rahuldava informatsiooni saamisele. Kuna reeglina saab läbi ühe toimingu koguda informatsiooni vaid osade tõendamiseseme asjaolude kohta, siis on iga toimingu läbiviimise eesmärk küllaltki konkretiseeritud. Piltlikult öeldes on iga toimingu eesmärgiks leida üles mõnedki killud üldisest kuriteosündmustiku „puzzlest” (vt lk 10-11).

Menetleja tegevuste ratsionaalsus ja toimimise tarkus peab seisnema selles, et menetleja juba ette mõtleb läbi, mida ta mingi toimingu läbiviimise teel teada saada tahab või vähemasti teada saada loodab. Menetleja peab omama ettekujutust sellest, millist tõendamise seisukohast kasulikku informatsiooni võib teada või endas kanda toimingule allutatav isik või toiminguga vaadeldav-uuritav objekt.

Lisaks eelöeldule peab menetleja mõtlema sellele, kuidas ja läbi milliste küsimuste esitamise või tegevusaktide ta kavatses informatsiooni kuuldavaks või nähtavaks muuta või informatsiooni kandvaid objekte leida ja kriminaalasja juurde võtta. Seejuures tuleb mõelda, kuidas toimingu

käigus menetlejale teatavaks-tajutavaks saanud informatsioon tõendusteabena jäädvustada, tõendiks vormistada (vt lk 26-32).

Tõendusteabe kogumiseks on kriminaalmenetluse seadustikus ettekirjutatud kindlad uurimis- ja muud menetlustoimingud (või siis on teabe kogumiseks lubatavad toimingud tuletatavad seadustiku osadest sätetest – näiteks § 32 lg.2 annab võimaluse nõuda isikutelt kriminaalasja lahendamiseks vajaliku dokumendi esitamist). Igal toimingul on talle iseloomulik, kõigi kriminaalmenetluste puhul ühelaadne läbiviimise eesmärk. Osade toimingute puhul on see eesmärk selgesõnalist väljendamist leidnud otse seaduse sätetes (näiteks § 91. Läbiotsimine), osade toimingute puhul on nende läbiviimise eesmärk seadusesätetest tuletatav. Eelnevalt (lk 42-52) ma juba käsitlesin üksikasjalikumalt mõningaid tõendikogumise viise, uurimis- ja menetlustoiminguid, alljärgnevalt esitan konkretiseeritud ülevaate veel mõningate enamläbiviidavate toimingute eesmärkidest.

1. Vaatlus. § 83 lg.1 kohaselt on vaatluse eesmärgiks „koguda kriminaalasja lahendamiseks vajalikke andmeid, avastada kuriteo jäljed ja võtta asitõenditena kasutatavad objektid ära.”

Ütlen kohe ära, et **kriminaalasja lahendamiseks vajalike andmete kogumine on** mitte ainult vaatluse, vaid **iga uurimistoimingu eesmärgiks.**

Püüan omaltpoolt vaatluse eesmäärke konkretiseerida. Vaatluse eesmärkideks on:

- 1) tuvastada ja üles tähendada sündmuskoha või muu vaadeldava objekti hetkeolukord selleks, et:
  - teha oletusi või järeldusi kuriteo tunnustega teo toimepanemise aja ja toimepanemise viisi ning seejuures kasutatud vahendite kohta;
  - teha oletusi või järeldusi võimalike asjaosaliste liikumissuundade, käitumise nüansside ning võimalike teo motiivide kohta;
  - teha oletusi või järeldusi kadunud või puuduolevate ja seega otsimisele kuuluvate objektide kui võimalike asitõendite ja/või kuriteojälgede kandjate kohta;
  - tagada vaadeldava objekti rekonstrueerimine võimalikku läbiviimist vajava uurimiseksperimendi tarvis;
  - näitlikustada skeemide, jooniste ja pildimaterjali abil kuriteosündmust, teha ta eluliselt hoomatavamaks;
- 2) avastada, üles tähendada ning asitõenditena või jäljematerjalina ära võtta objektid ja/või jäljed, mis võivad olla seotud võimaliku teo toimepanijaga;
- 3) tuvastada, üles tähendada ja võtta võrdlusmaterjali objektidelt, millistest võisid jääda jäljed teo toimepanija füüsilisele või tema riistele, jalatsitele või muudele temaga seotud asjadele.

P.S. Isiku läbivaatuse mõte on väga selgelt ja üksikasjalikult kirja pandud § 88 lg.1 punktides. Paraku, vaatamata läbivaatuse sisuliste eesmärkide üliheale seaduslikule määratlusele, kasutatakse seda toimingut tõendi kogumise viisina harvemini, kui võiks.

2. Ülekuulamine. Ülekuulamiste eesmärgiks on tõendamisele kuuluvate asjaolude kohta ütluste saamine ja nende seadusekohane ülestähendamine, ehk protokollimine. Eksperdi ülekuulamise eesmärgiks on ekspertiisiaktis sisalduva ekspertarvamuse täpsustamine läbi eksperdi vahetute, ekspertiisitulemusi selgitavate ütluste. Ülekuulamise tulemuste tõendikesksus ja -kasulikkus sõltub peajasjalikult järgmistest asjaoludest:

- kui palju tõenduslikult olulist informatsiooni ülekuulatav valdab, ehk mida ta meid huvitavatest asjaoludest teab;
- kui sisukalt, põhjalikult ja taktikaliselt õigesti menetleja ülekuulamist läbi viib;

- kui suur on ülekuulatava sisemine vastuseis tunnistuste andmisele üldse või tõe rääkimisele antud kriminaalasjas;
- menetleja isiksuse tüübist;
- ülekuulatava isiksuse tüübist.

3. Ütluste seostamine olustikuga. Eesmärgiks on:

- kuriteosündmuse näitlikustamine;
- isiku ütluste ja objektiivsete asjaolude vastavuse kontroll, ütluste kui tõendi usaldusväärsuse kinnistamine;
- uute asjaolude tuvastamine seonduvalt isiku mälu elavdumisega asjakohasesse keskkonda sattumise tõttu;
- tõendusinformatsiooni sisaldavate, seni avastamata esemete ja kuriteojälgede võimalik leidmine, ülestähendamine ja äravõtmine.

4. Äratundmiseks esitamine. Äratundmiseks esitamise läbiviimise eesmärgiks on teha kindlaks kuriteosündmustikuga seonduv isik, asi või muu objekt. Äratundmise kui toiminguga abil püütakse tuvastada, kas äratundmiseks esitatud isik, asi või muu objekt on see sama isik, asi või objekt, mida isik tegelikult kuriteoasjaolude tajumisel nägi ja keda-mida ta eelnevalt on kirjeldanud ülekuulamisel.

5. Läbiotsimine. Läbiotsimise eesmärk on samuti väga selgelt ja üheselt mõistetavalt sõnastatud seadustikus eneses (vt § 91 lg.1).

6. Vastastamine. § 77 lg.1 ütleb, et „isikuid võib vastastada, kui ütlustes ilmnenu vastuolu ei ole võimalik muul viisil kõrvaldada.” Siit järeldub, et vastastamist viiakse läbi isikute ütlustes esinevate vastuolude kõrvaldamise eesmärgil, kui seda eesmärki ei ole muude tõendite kogumise läbi võimalik saavutada. Palju kordi vastastamisi läbi viinud isikuna pean nentima, et vastastamise eesmärgikohast tulemuslikkust esineb üliharva. Menetlejal oleks targem erinevates ütlustes kajastuvate asjaolude tõesuse hindamist läbi viia muu tõendusteabe alusel. Praktikas võib vastastamist vaadelda pigem ebatõeseid ütlusi andva isiku mõjutamise taktikalise võttena, kui et sisult või mahult uudse ja olulise informatsiooni saamisele suunatud toiminguna.

7. Isiku kahtlustatavana kinnipidamine. Kahtlustatava kinnipidamise eesmärgiks ei ole otseselt tõendusteabe saamine. Samas on see toiming üks tähenduslikumaid tõendusteabe saamise tagamise seisukohast. Kahtlustatava kinnipidamise osas on seadusesätetes üksikasjalikumalt ära märgitud kinnipidamise seaduslikud alused (§ 217 lg.2 ja 3), toiminguga eesmärgi sõnastus seadusesätetes puudub. Kahtlustatava kinnipidamise eesmärk on tuletatav kriminaalmenetluse tagamist käsitlevatest seadusesätetest (§§ 127, 130 lg.2, 139).

Kahtlustatava kinnipidamise eesmärgiks on:

- takistada tema kõrvalehoidumist kriminaalmenetlusest ja tema pakkuminemist;
- takistada temapoolset tõendite hävitamist, muutmist ja võltsimist (seejuures ka tunnistajate või kannatanu mõjutamist valeütluste andmisele);
- takistada tal võimalikku jätkuvat kuritegude toimepanemist;
- tagada tema allutamine menetlustoimingutele tõendamiseks vajaliku teabe ja võrlusmaterjali saamiseks.

Kuna isiku kahtlustatavana kinnipidamine pole menetlejale kohustuslikuks toiminguks ja kinnipidamine võib kesta vaid 48 tundi, siis peab menetleja tõsiselt vaagima, kas ta annab piisava

aluse olemasolul isikule kahtlustatava staatuse läbi tema kinnipidamise või vaid läbi isiku menetlustoimingule allutamise ilma temalt vabadust võtmata (vt § 33 lg.1).

Isiku kahtlustatavana kinnipidamist tuleks rakendada vastava aluse olemasolul kõigil neil juhtudel, mil esineb võimalik oht äsjaesitatud kinnipidamise eesmärkide saavutamisele – s.t esinevad asjaolud, mis teevad eesmärkide saavutamise ilma isikut kinnipidamata küsitavaks (näiteks: on teada, et isik on relvastatud – oht, õigemini siinkohal suisa tõsiasi, et ta kasutab relva ebaseaduslikult, s.t paneb jätkuvalt toime kuritegusid, on ilmne; informatsioon viitab sellele, et isiku käes on asitõendusliku tähtsusega objekte – oht, et ta nad peidab, hävitab või muul viisil menetlemiseks raskelt kättesaadavaiks muudab, on reaalne; jne).

Isiku kinnipidamise aja piiratus juhib tähelepanu vajadusele, et menetleja selle 48 tunni jooksul minimaliseeriks neid ohte, mille vältimiseks ta isiku kinni pidas. See tähendab, et antud 48 tunni jooksul peab menetleja viima läbi kõik need toimingud, mis lihtsustavad tõendusteabe ja tõendamiseks oluliste objektide kättesaamist just seetõttu, et kahtlustataval puudub võimalus tõendamistegevust takistada, negatiivselt mõjutada. Vastasel korral, menetleja passiivsusel, tekib küsimus: „Mis mõtet oli siis üldse isikut kahtlustatavana kinni pidada?!”. Ühtlasi peab menetleja isiku kinnipidamise aja jooksul aktiivselt kogutud informatsiooni põhjal jõudma selgusele, kas kahtlustatava suhtes oleks otstarbekas taotleda tema vahistamist. Juhul, kui see oleks menetleja arvates otstarbekas, peab menetleja pöörduma prokuröri poole (kui viimane juba iseseisvalt pole vahistamise otstarbekust kaalunud) ning esitama talle oma kaalutlused. Prokurör otsustab, kas ta koostab kohtule vahistamistaotluse või mitte.

Isiku kahtlustatavana kinnipidamine teenib aga ka otseselt tõendusteabe ja tõendusliku tähendusega objektide kogumise funktsiooni. Nimelt leiab isiku kahtlustatavana kinnipidamisel aset tema läbiotsimine ja läbivaatus (vt § 218 lg.1 p.5 ja 6, ning § 91 lg.5 p.1). Kahtlustatava juures võivad olla näiteks varastatud esemed või kuriteoriist jms. Kahtlustataval endal või tema seljas-jalas olevatel esemetel võib leiduda kuriteojälgi või siis on need esemed olnud võimalikeks kuriteopaigale jälgi jätnud esemeteks (näiteks: kannatanu poolt enesekaitseks kahtlustatavale tekitatud vigastused; purustatud korteriaknast sisseronimisel tekkinud materjalikahjustused kahtlustatava jopel; veremäärumised isikul ja tema esemetel; kahtlustatava jalatsi tallamustri visuaalselt tajutav kokkulangevus teokohal olnud jalatsijälje mustriaga; jms). Kõiki kahtlustatavalt äravõetud objekte, kahtlustatava tervisekahjustusi, tema riiete kahjustusi kirjeldatakse kinnipidamise protokollis (§ 218). Läbi protokollilise kajastatuse saavad tõenduslikult tähtsad objektid kaasatud tõendamismenetlusesse, muud tõenduslikult tähtsad asjaolud muutuvad aga tõendusteabeks.

Kokkuvõtteks: Igal menetleja toimingul on oma üldkehtiv eesmärk. Menetleja peab alati seda meeles pidama. Asudes mingit toimingut läbi viima, peab menetleja sõnastama endale kui mitte kirjalikult, siis vähemasti mõtteliselt, mida tõenduslikult kasulikku ta tahab toimingut läbiviimisega saavutada. Seejuures peab ta toimingule eesmärgi seadmisel lähtuma nendest lähteandmetest, mis tal just selle konkreetse kriminaalasja, mille raames ta toimingut teeb, kasutamiseks olemas on. Iga menetletava kriminaalasja tõendamiseseme asjaolud sisaldavat ainult sellele asjale omast, antud menetluses vaadeldavaid konkreetseid elulisi asjaolusid puudutavat, informatsiooni. Menetleja, juhindudes küll toimingule omasest üldkehtivast eesmärgiseadest, saab konkreetse toimingut eesmärgiseadet sõnastada ikkagi vaid asjasse sobiva elulise olukorra ja informatsiooni pinnalt (näiteks: kui konkreetse vargusjuhtumi menetlemisel on tagaotsitavaks objektiks varastatud televiisor, siis ei saa menetleja seada A kodus plaanitava läbiotsimise eesmärgiks laiba või tagaotsitava isiku leidmist; kui isik K kohta on andmeid, et ta olevat juhuslikult kuulnud viinapoe juures kahe tundmatu mehe vestluses lauset: „Raika andis eile Mardile nuga”, ei saa tõesti asetleidnud Mart Raa tapmise uurimisel seada K ülekuulamise eesmärgiks, et K ütles: „Mis on Raika pärisnimeks? Kus ja miks Raika ja Mardi vahel kaklus tekkis, millise noaga ja kuidas täpsemalt Raika Marti löi, kuhu hiljem noa pani jms?”; jne)

Seega, kui vaadelda allolevat ellipsit tõendamistegevuse eesmärkide suletud süsteemina, siis üksikute toimingute eesmärgid on selle suletud süsteemi „vangistuses”. Need eesmärgid ei saa, ega tohi sellest süsteemist väljapoole sattuda. Menetleja peab selle üle „valvet pidama”.

Eesmärgistatud toimingud, mille abil taotletakse tõendusteabe saamist tõendamisele kuuluvate asjaolude kohta

Eesmärgistatud toimingud, mille abil taotletakse informatsiooni saamist asjaolude kohta, mis aitavad tuvastada tõendamisele kuuluvaid asjaolusid puudutava tõendusteabe allikaid, või mis kaudselt kinnitavad tõendamiseseme asjaolude esinemist või mitteesinemist uuritavas kriminaalasjas

Seadusandja kõneleb KrMS § 31 lg.1 ja 2 edasilükkamatutest menetlustoimingutest. Menetlustoimingutele edasilükkamatuse staatuse andmine ei ole seotud üksüheselt tõendamise eesmärgistamise ja seatavate eesmärkideni liikumise toimingulise sisustamisega. KrmS § 31 lg.2 nimetatud toimingud on teoreetiliselt küll nendeks toiminguteks, millede abil on paljudel juhtudel lootust kindlustada koheselt kasutatavatest tõendiallikest tõendusteabe ammutamist, kuid olenevalt erinevatest elulistest asjaoludest ei pruugi kõik need toimingud olla üldsegi teostatavad või siis pole nendest osade kohene läbiviimine taktikaliselt otstarbekas (näiteks: meil võib olemas olla küll sündmuskoht, milles ilmnevad kuriteo tunnustena kuriteo tagajaärjed ja jäljed, kuid pole ühtki isikut, keda üle kuulata, veel vähem aga kahtlustatavana kinni pidada; meil on küll tunnistaja, kes nägi võimalikku kuriteo toimepanijat ning oskab seetõttu esitada meile tema isik kirjelduse, kuid selleks, et tuvastada usaldusväärset toimepanija isikut, oleks tarvis ta esitada tunnistajale äratundmiseks, millist toimingut aga edasilükkamatute toimingute nimistus pole; jm). Edasilükkamatute toimingute hulga seaduslik piiritlemine tuleneb erinevate menetlusasutuste pädevuse piiritlemise vajadusest, mitte kavatsusest näidata menetlejale kätte, kuidas eesmärgistada menetlust.

4. TÕENDAMISE LOOGILINE JADA

Selles teemaosas käsitlen tõendamistegevuse algust ja arengut. Tõendamistegevuse alguse sisuline ja toimetuskülge on paljuski tulenev seaduslikest regulatsioonidest, ning on seetõttu pea kõigi kriminaalmenetluste puhul sarnane. Tõendamistegevuse edasine kulgemine on aga sõltuv menetleja tarkusest ja võimest kavandada, planeerida ja organiseerida tõendamistegevust. Järgnevalt pakun välja tõendamise tüüpskeemi, ehk loogilise jada, mille aluseks on informatsiooni saamise, kogumise ja hindamise omavahelised, nii seaduses kui elus eneses sisalduvad loogilised seosed. Tõendamine on sihikeskne plaanipärane tegevus, liikumine ühelt eesmärgilt teiseni. Tõendamistegevuse edukus on sõltuv sellest, kas me oskame olukorras, milles hetkel viibime, eristada olulist ebaolulisest; kas meil on tarkust seada lähiperioodiks kõige optimaalsemaid eesmärke; kas mõistame oma tegemisi jaotada esmajärgulisteks, teisejärgulisteks jne; kas suudame seatud eesmärke saavutada; kas oskame saavutatu pinnalt õigesti edasi liikuda, seada uusi otstarbekaid sihte ning valida sedapuhku nendeni jõudmiseks otstarbekaid tegevusi ning neid ka teoks teha. Igas konkreetses kriminaalmenetluses läbiviidav tõendamistegevuse kulg võib olla erinev mõne muu kriminaalmenetluse raames läbiviidava tõendamistegevuse kulgemisest, kõik sõltub uurimissituatsiooni asjaoludest. Ometigi olen ma täheldanud omaenese ja teiste menetlejate tööd vaagides ühtse ja üldise tõendamise loogilise jada olemasolu. Olen ise oma töös seda jada järgida püüdnud ja soovitan selle jada lahtimõtestamist ning järgimiseks võtmist teistelegi.

Tõendamise loogiline jada

1. kuriteo tunnuste ilmnemine ja kriminaalmenetluse alustamine
2. tõendamiseseme asjaolude teadvustamine
3. tõendiallikate ja abistava informatsiooni allikate tuvastamine
4. tõendiallikate ja abistava informatsiooni allikate läbitöötlus
5. tõendite ja muu informatsiooni hindamine
6. otsuste tegemine

4.1. Kuriteo tunnuste ilmnemine ja kriminaalmenetluse alustamine

Tõendamistegevuse olemuseks on informatsiooni, ehk teabe kogumine. Teabe kogumisega kaasneb huvitundmine erinevate inimeste erinevate tegemiste jms vastu. Olen eelnevalt märkinud (vt lk 13), et igasugune teabe kogumine ja huvi tundmine teiste tegemiste-asjaajamiste vastu saab ametiisiku puhul tuleneda vaid seaduslikest alustest, ja toimuda vaid seaduslikes raamides. Tõendamistegevuse alused ja raamid tulenevad kriminaalmenetlusest. Kuidas kriminaalmenetlus käivitub, millal, millest ja kuidas saab ta alguse?

KrMS § 193 lg.1 ütleb, et uurimisasutus alustab kriminaalmenetlust esimese uurimis- või muu toiminguga, kui selleks on ajend ja alus.

§ 194 lg.1 ütleb, et kriminaalmenetluse ajend on kuriteoteade või kuriteole viitav muu teave. Sama paragrahvi lg.2 ütleb, et kriminaalmenetluse alus on kuriteo tunnuste sedastamine kriminaalmenetluse ajendis.

Reeglina pöörduakse uurimisasutustesse informatsiooniga (ja uurimisasutused ise püüavad leida sellist informatsiooni) sündmustest või mingist objektiivsest tõdemusest (korteris olev laip, lahtimurtud uks jms), mis pöörduja arvates kõnelevad sellest, et toime on pandud halb ja karistamistväärt tegu. Taoline informatsioon ongi seadusekeeli kuriteoteateks või kuriteole viitavaks muuks teabeks. Kui politseisse helistab (või tuleb inimene ise kohale) ja edastab keegi taolist informatsiooni (või meile saabub kellegi kirjalik avaldus millegi-kellegi kohta või me kuuleme-loeme meediakanalitest-väljaannetest midagi, mis pajatab millestki taunitavast, või puutume oma töös kokku uudse informatsiooniga), siis selle informatsiooni jõudmine meie „vaatevälja” ongi kriminaalmenetluse ajendiks. Kuulates, lugedes, tajudes informatsiooni, peame me oma meeli ja mõistust teravdama, n-ö „kõrvad kikki ajama”. Me peame aru saama, millest on jutt. Informatsiooni sisuks on tavaliselt eluliste sündmuste, mõne isiku käitumise, või mingi kogetud elulise asjaolu kirjeldus. Kui see kirjeldus sisaldab endas mõne Karistusseadustiku eriosas esitatud kuriteo kirjeldust, kui leiab aset kokkulangevus elulise asjaolu ja mingile kuriteole omase objektiivse tunnuse vahel, siis saame väita, et ilmnenu on kuriteo tunnused. Sellega oleme me kriminaalmenetluse ajendis sedastanud kuriteo tunnused, mis tähendab, et meil on tekkinud

seaduslik alus kriminaalmenetluse alustamiseks. Kuna vastavalt §-le 6 on kriminaalmenetluse aluse olemasolu meile ühtlasi kriminaalmenetluse alustamise kohustuseks, siis me alustamegi, iseendale kõrvalepuiklemist mittelubavalt, kriminaalmenetlust.

Kriminaalmenetluse alustamine ei tohi aset leida kriminaalmenetluse aluse meelevaldse ja ebamääraselt laia tõlgendamise tulemusel. Ei saa öelda, et menetlust alustati seetõttu, et olid olemas kuriteo tunnused. Millise kuriteo tunnused? Kas ükskõik millise kuriteo? Ei kujuta endale hästi ette, milline võiks olla küll see eluline sündmustik, kellegi käitumine või muu eluline asjaolu, milles sisalduvad kõikvõimalike kuritegude tunnused. Ja kuidas oleks võimalik seda kõike tõendada, ja kuidas peaks suutma ennast kaitsta isik, keda kahtlustatakse korraga kõigi kuritegude toimepanemises?

Püüan eelesitatut elustada:

KAASUS

Linna Haigla erakorralise meditsiini osakonnast helistatakse ühel õhtul politseisse ja teatatakse, et kiirabi tõi osakonda vigastustega noormehe, kes selgituseks vigastuste päritolu kohta andis teada, et teda peksti. Noormehel tuvastati kahepoolne lõualuude murd, massiivsed verevalumid näos ja ülakehal, alahuule vigastus ja roidemurrud.

Haiglast politseisse võetud telefonikõne näol on tegemist telefoni teel edastatud kuriteoteatega (vt § 195 lg.3), ehk menetluse ajendiga. Kas antud juhul on ka alust menetluse alustamiseks? Teates olev informatsioon sisaldab endas eluliste asjaolude nendingut. Menetleja, kuuldes sellist informatsiooni, peab taipama, kas siin on juttu kuriteo tunnustega teo toimumisest. Mille alusel, mismoodi selline „taipamine” peaks aset leidma? Menetleja peaks teadma karistusseadustikus kirjeldatud kuritegude tunnuseid. Kuuldes haiglast tulnud informatsiooni, peab menetleja oma mõtteis hakkama võrdlema informatsioonis kirjeldatud elulisi asjaolusid karistusseadustiku erinevate sätete tekstidega. Pidepunktideks on siin sellised informatsioonis sisaldunud sõnad, nagu „vigastused” ja „pekmine”. Vaatame, kas näiteks KarS § 347 tekst sisaldab endas selliseid märksõnu: lg.1 „Tähtsa isikliku dokumendi võltsimise eest – karistatakse rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistusega.” Tulemus – ei sisalda. Järelikult selle kuriteo tunnuseid informatsioonis ei ilmne. Vaatame KarS § 121 teksti: „Teise inimese tervise kahjustamise eest, samuti löömise, peksmise või valu tekitanud muu kehalise väärkohtlemise eest – karistatakse ....”. Kas haiglast tulnud informatsioonis sisalduvad selles §-s kirjeldatud kuriteo tunnused? Sisalduvad. Järelikult on võimalik alustada menetlust selles paragrahvis kirjeldatud kuriteo uurimiseks. Kui aga pidada aru selle üle, et karistusseadustikus kasutatakse erinevates paragrahvides sõnu „tervisekahjustus” ja „vägivald”, siis karistusseadustikku ja kohtupraktikat põhjalikumalt tundev menetleja teab, et haiglast politseisse edastatud informatsioon sisaldab endas vahest veel mõne muugi kuriteo tunnuseid – näiteks Kars § 118 või § 257 või § 263 või ... järgi kvalifitseeritava kuriteo tunnuseid. Millise kuriteo tunnustel siis antud juhul ikkagi menetlust alustada? Kuriteoteadetes sisalduv eluliste asjaolude kirjeldus võib olla küllaltki kasin, mistõttu on tegelikkuses aset leidnud sündmustikule tema terviklikkuses mõneti raske leida sobivat kvalifikatsiooni. Menetlejal oleks tarvis toimunud sündmuse kohta rohkemat informatsiooni, et õigemalt määratleda kuriteo kvalifikatsiooni. Kui menetlejal algselt ei õnnestu enam informatsiooni saada, siis tuleb alustada menetlust sellise kuriteo uurimiseks, millise tunnused informatsioonis kõige selgemalt ja tõsemalt esinevad.

Menetlust alustatakse esimese uurimis- või muu menetlustoiminguga. Selle sõnastuse järgi eelistab seadusandja menetluse alustamist uurimistoiminguga. Milline uurimistoiming võiks olla antud kaasuse puhul esimeseks? Tihti alustatakse menetlust kannatanu ülekuulamisega. Kahepoolse lõualuude murruga inimene vaevalt hetkel ülekuulatavaks sobib. Tõenäoliselt on tal rääkimisega, ja muude vigastuste tõttu eneseväljendamisega üldse, tõsiseid raskusi. Kõne alla võib tulla kas

kannatanule abi osutanud arsti või kannatanuga esmalt kokkupuutunud kiirabi töötaja(te) ülekuulamine tunnistajana. Võibolla neile avaldas kannatanu endaga juhtunust midagi enam, kui vaid seda, mida politsei sai teada haiglast tulnud telefonikõnest. Oletame, et kannatanu saab osaleda ülekuulamises ja anda ütlusi. Sellisel juhul on otstarbekas alustada menetlust kannatanu ülekuulamisega. Ülekuulamise käigus koguneb menetlejale eluliste asjaolude kohta rohkem informatsiooni, mida ta saab mõttes võrrelda kõikvõimalike asjakohaste karistusseadustiku eriosa normide tekstidega ning valida seeläbi menetluse jätkamiseks välja kõige tõelähedasema kuriteokoosseisu kvalifikatsiooni.

(P.S. Milles seisneb uurimistoimingute ja muude menetlustoimingute vahe? Uurimistoimingud on suunatud vahetule informatsiooni saamisele asjaolude kohta, mis kuuluvad tõendamisele. Muuks menetluse alustamise toiminguks peale uurimistoimingu võib olla näiteks ekspertiisimääruse koostamine laiba kohtuarstlikuks uuringu tarvis või näiteks ülekuulamisele tulemise kutse väljastamine isikule, kes on edastanud politseisse posti teel kirjaliku avalduse, mis sisaldab endas kuriteo tunnustega teo kirjeldust.)

4.2. Tõendamiseseme asjaolude teadvustamine

Juba kuriteoteate saamisel ja teates sisalduva informatsiooni karistusõiguslikul hindamisel peab omama menetleja selget ettekujutust, milliseid asjaolusid tal tuleb saadud informatsiooni pinnalt väljaselgitama asuda. Alustades menetlust esimese uurimistoiminguga, peab menetlejal olema arusaam sellest, millistele küsimustele tuleb juba selle esimese toimingu käigus püüda vastuseid saada. Meie kaasuse puhul peab menetleja teadma, mida on oluline küsida kannatanu käest, või kui kannatanut ei saa üle kuulata, siis mida küsida näiteks kiirabi töötajalt. Asjakohaste küsimuste teadvustamisel on siin menetlejale abiks deliktstruktuur ja seda hõlmav § 62, ehk tõendamiseseme, mille sisulisi aspekte käsitlesin lk 61-65, samuti aga tähelepanu pööramine kõigile neile asjaoludele, läbi milliste tuvastamise jõume tõendamisele kuuluvate asjaolude väljaselgitamiseni.

Tõendamisele kuuluvad kuriteo toimepanemise aeg, koht jne. Seejuures tuleb silmas pidada, et kõigi esitatavate küsimuste puhul peab taotlema küsimuste sisu täielikku ammendumist küsimustele antavates vastustes. Näiteks tuvastades sündmuse aega ja küsides: „Millal see toimus?“, taotleme me vastuses toimunu kuupäeva ja kellaaja määratlust: „Juhtum leidis aset käesoleva aasta 23.aprilli õhtul kella 23 paiku“. Kui isik mingil eluliselt mõistetaval põhjusel ei suuda määratleda toodud näite kohase täpsusega toimunu aega, taotletakse temalt aja määratlust ligikaudselt. Ligikaudsel aja määratlusel otsitakse pidepunkte isiku mälus kindlama ajamääratlusega seonduvate sündmuste abil (näiteks: Isiku emal oli päev enne juhtunut sünnipäev. Ema sünnipäev oli 22. aprillil. Juhtum leidis aset õhtusel ajal, sest õues oli juba pime. Jne). Kuriteosündmuse aja määratlemist on võimalik saavutada ka läbi objektiivsete näitajate tuvastamise (näiteks ekspertuuringu tulemusel isiku surma aja kohta, või teatud ainete lagunemis- või roiskumisprotsessi teadaolevale kiirusele tuginedes, või tehnilistes vahendites salvestunud ajanäitude tuvastamine, jms). Samuti saab kuriteosündmuse toimumise ajavahemikku määrata erinevate isikute poolt antud ütlustega ja nende võrdlemisega (näiteks: Uurides korteri vargust, annab G ütlusi selles, et kui tema kell 12.30 paiku kodust lahkus, möödus ta trepikoja kolmandalt korruselt tulles esimese korruse korterite udest ning võib kindlalt väita, et korteri nr 1 uks oli suletud ja terve. Samas trepikojas, korteris nr 2 elav tunnistaja U annab ütlusi, mille kohaselt U koju tulekul kella 14.15 paiku pani ta kohe tähele, et korteri nr.1 uks on avatud ning et ukse piidal ja uksele enesel esinesid silmnähtavad vigastused. Järelikult on korterisse sissetungimise tõenäoliseks ajavahemikuks aeg kella 12.30-st 14.15-ni). Kuriteo toimepanemise aja määratlus ja aja määratlemise moodused sõltuvad paljuski kuriteo liigist ning konkreetse teo eripäradest.

Samase järjepidevuse ning põhjalikkusega nagu küsimusele „millal?“, taotleb menetleja vastuseid kõigile tõendamisel tõusetunud küsimustele. Lisan vaid niipalju, et kuriteo toimepanemise koha kindlakstegemine omab olulist tähtsust nii süüdistuse konkreetsuse kui tõendusteabe kogumise seisukohast. Seetõttu peab koha määratlus tõendites olema kajastatud sellise täpsuse ja selgusega, et igaüks, kes pole ise teopaigas käinud, suudaks õige koha tõendites sisalduva informatsiooni põhjal üles leida. Kui teo keskkond ei ole ainupaigaline või on tehnilik, siis peavad tõendid võimaldama määratleda teo alguse, teo kulgemise ja vajadusel teo tagajärgede ilmnemise ruumilisi pidepunkte

(näiteks: kirjapommi puhul selle valmistamise võimalik koht, postitamise võimalik koht, postina liikumise võimalik läbitud teekond, adressaadi asukoht ümbriku avamisel; internetikelmuse korral petturifirma kodulehe aadress, pangaulekandeid kajastavate kontode rekvisiidid, jms).

Antud teemas väljapakutud kaasuse puhul huvitab meid, kus, millal, kes, kuidas, miks, millega jne kannatanut peksis. Vastavalt sellele teadmise vajadusele esitame oma küsimused kannatanule tema ülekuulamisel. Kui kannatanut ei saa üle kuulata ja meil on ülekuulamiseks käepärast kiirabi töötaja, siis temale saame me küsimusi esitada nende asjaolude kohta, millised on olulised tõendamiseset puudutavate asjaolude kaudsel tõendamisel või viimaste tõendamiseks vajalikku informatsiooni omavate isikute või muude tõendiallikate leidmiseks. Näiteks küsime me kiirabi töötajalt: millal, kuhu ja kes ning millise põhjendusega tegi kiirabile väljakutse; millises seisundis kiirabi kannatanu leidis olevat; mida kannatanu kiirabi töötajale enda seisukorra ja selle tekkimise asjaolude kohta ütles; kes oli kiirabi saabumisel kannatanu juures; jms. Nii võime me näiteks teada saada, et kiirabi väljakutsujaks oli kannatanu tüdruksõber, kes oli noormehe peksmist pealt näinud, milline informatsioon annab meile teada asjas olulise tunnistaja olemasolu.

Kuna tõendamise raskuskeskmeks on kuriteo toimepannud isiku(te) väljaselgitamine, siis püüab menetleja igal võimalikul juhul saada informatsiooni, mis võimaldab kindlaks teha teo toimepanija isiku(id) ja tema asukohta. Kui teo toimepanija oli kannatanule ja tunnistajale võõras isik, siis sisaldab küsimus „kes?” endas:

- võimalikult täpselt toimepanija isikukirjeldust taotlemaid küsimusi;
- või muid toimepanija isiku kindlakstegemist ja leidmist võimaldavaid tunnuseid tuvastavaid küsimusi.

Menetleja on menetluse algperioodil tihti olukorras, kus pole lõplikult lahendatud teo kvalifikatsiooni küsimus. Kuigi menetleja on alustanud menetlust ühe konkreetse kuriteokoosseisu tunnustel, võivad uuritava juhtumi puhul üheaegselt kõne all olla mitmed kuriteokoosseisud. Sellises olukorras peab menetleja endale täpselt teadvustama, milliseid küsimusi on vaja kellelegi esitada või millistele asjaoludele või materiaalsete tõendusallikate tahkudele tuleb tähelepanu pöörata, et saada selgust kõigis neis elulistes asjaoludes, mis võivad ära määrata teo kvalifitseerimise ühe või teise kuriteo koosseisu järgi. Antud kaasuse puhul on näiteks oluline teada saada: kas mõni kannatanul esinevatest vigastustest põhjustas talle raskeid tervisekahjustusi, kas peksmine toimus avalikus kohas, kas oli üks või mitu peksjat; kas kannatanu ja peksja(d) olid omavahel tuttavad ja mis põhjusel vägivallatsemine algas. Olenevalt neile küsimustele laekuvatest vastustest võib tegu olla näiteks kas KarS § 118 p.5 või § 121 või § 214 lg.2 p.4 või § 257 või § 263 p.1 ja 4 või § .... kvalifitseeritava kuriteoga. Küsimused, mis seejuures lahendamist vajavad on tuletatavad erinevate kuriteokoosseisude seaduslikest tekstidest või otseselt asjakohastest Riigikohtu lahenditest või kohtupraktikal põhinevast, õigusteadlaste J.Sootaki ja P.Pikamäe poolt koostatud Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandest (Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, Tallinn 2004), milles on üksikasjalikult käsitletud igat kuriteokoosseisu kõigis selle ainuomastes ning teistest kuriteokoosseisudest eristuvates tunnustes.

4.3. Tõendiallikate ja abistava informatsiooni allikate tuvastamine

Olles enesele teadvustanud kõik tõendamisele kuuluvad asjaolud ja muud tõendamiseiga seonduvad asjaolud ning neid mõlemaid puudutavate küsimuste ringi, peab menetleja mõtlema hakkama:

- kus kohast saada informatsiooni tõendamisele kuuluvate asjaolude kohta;
- kus kohast saada vastuseid tõusetunud küsimustele.

See on küsimus tõendite allikatest. Informatsioon meid huvitavate asjaolude kohta ja vastused kõikvõimalikele asjakohastele küsimustele võivad olla erinevate isikute (kannatanu, tunnistaja, teo

toimepanija) mälus, materiaalse maailma objektides (sündmuskoht, teo jälgede või tagajärgede ilmumise koht, asitõendid, dokument, muud objektid) ja viimastes sisalduvat informatsiooni leida ning „lugeda” suutvates uuringutes (spetsialisti ütlustes ja ekspertarvamustes). Menetleja ülesanne on need võimalikud informatsiooni valdajad, ehk tõendiallikad enesele teadvustada ja nad üles otsida.

Tuvastades tõendiallikaid tuleb menetlejal käsitleda igat uuritavat asjaolu ja vastuseta küsimust, ning mõelda, kus kohast ja kellelt saada selgitusi just nimelt sellise asjaolu kohta, kes võiks vastata just sellele küsimusele jne. Näiteks ei ole mõtet küsida kahtlustatava iseloomustust isikult, kes kahtlustatavat ei tunne ja nägi teda elus esimest korda seoses kuriteosündmusega. Samamoodi ei ole mõtet küsida inimeselt, kes ise kuriteosündmust ei näinud: „Mida kahtlustatav sündmuskohal tegi?”, jne.

Käsiloleva kaasuse kontekstis võiks tõendiallika tuvastamiseks pidada menetleja mõtete kandumist kiirabi töötajale, kui võimalikule tunnistajale, kes võib teada midagi kannatanu peksmisega seonduvatest asjaoludest. Samuti on siin tõendiallikaks kannatanu ülevaadand ja talle arstiabi osutanud arst, kes võib anda informatsiooni kannatanul esinevate vigastuste kohta. Kannatanul esinevate tervisekahjustuste ja nende tekke aja ning võimaliku tekkemehhanismi kohta saab teavet kohtuarstilt ekspertarvamusega. Teo toimepanija kohta teab midagi öelda ennekõike kannatanu ise. Ja nii edasi.

Antud kaasus käsitleb küllaltki lihtsakoelisi elulisi asjaolusid. Küsimus tõendiallikate tuvastamisest võib mõnikord osutada vägagi keeruliseks. Tõendamiseseme maht on kõigi kuriteo tunnuseliste tegude puhul võrdarvuline, aga tõendiallikate hulk võib menetluse esialgsel perioodil olla vägagi erinev. Näiteks leitakse metsaveerelt tundmatu isiku vägivallatunnustega surnukeha. Mis, millal jne juhtus? Kust saada vastuseid neile küsimustele? Tõendiallikateks on esialgu vaid laiba leiukoht ja laip ise. Mingeid vastuseid võime saada ekspertiiside abil. Menetleja peab olema siin vägagi nutikas leidmaks täiendavaid tõendiallikaid. Kohe kohapeal ei pruugi „käegakatsutavaid allikaid” tuvastada nii, nagu seda sai teha haiglasse sattunud noormehe juhtumi puhul kiirabi töötaja ja temast edasi noormehe tüdruksõbra olemasolu teadvustamisega.. Laiba puhul tuleb katsetada ja pigem loota tõendiallika tuvastamisele – näiteks esitada laiba kirjeldus koos temast tehtud fotodega ümberkaudseile elanikele lootuses, et ehk keegi tundis-teadis surnu isikut. Laiba portreefotod võib isiku tuvastamiseks avaldada meedias. Võib proovida ... Sarnastel juhtumitel on tõendiallikate ja abistava informatsiooni allikate tuvastamiseks vaja professionaalset tarkust ja leidlikkust, tunda erinevate kuritegude eeluurimise meetodikat ja jälitustegevust, ning osaliselt on vajalik ka „õnneliku juhuse” abi.

4.4. Tõendiallikate ja abistava informatsiooni allikate läbitöötlus

Teadvustanud endale võimalikud tõendiallikad, tuvastanud allikate „kättesaamise” ja nende võimaliku leidmise viisi ning koha, peab menetleja läbimõtleva, kuidas ta kavatses ammutada tõendiallikatest informatsiooni, ehk tõendamiseks tarvilikku teavet. Menetlejal tuleb endale selgeks teha:

- milliseid seaduslikke toiminguid tal tuleb tõendusteabe saamiseks läbi viia;
- milliste seadusekohaste eeltingimuste täitmine on toimingu läbiviimiseks vajalik (näiteks läbiotsimismääruse taotlemine enne läbiotsimist, jm)
- milline peaks olema nende toimingute läbiviimise konkreetne, elulistele asjaoludele vastav eesmärk ja läbiviimise taktika;
- millises järjekorras ta mitme allika üheaegse kättesaadavuse võimalustel kavatses toiminguid läbi viia;

- milliseid vahendeid ja/või kelle abi tal on toimingute läbiviimiseks ja saadava teabe tõendiks vormistamisel vaja.

Sisuliselt on selles etapis tegu uurimis-ja muude menetlustoimingute (näiteks võrdlusmaterjali võtmine, ekspertiisi määruse koostamine jm) ettevalmistamise, läbiviimise ja rakendamise käigu ülestähendamise, ehk lühemalt öelduna „tõendite kogumisega”. Kõne all olnud peksmise kaasuse puhul olid näiteks võimalikeks tõendiallikateks kannatanu ise, kiirabi töötaja, kannatanu tüdruksõber. Neilt kõigilt tõendusteabe saamiseks ja tõendi loomiseks sobivaimaks toiminguks oleks nende ülekuulamine. Kannatanu puhul, kui ta tervislik seisund seda võimaldab, samuti tema tüdruksõbra puhul, võiks läbi viia lisaks ülekuulamisele nende ütluste olustikuga seostamised. Viimase toimingu läbi saaks menetleja teada ka peksmise täpse asukoha, samuti aga kuriteojälgede või asitõendite leidmise vajadusel teostada selle koha uuringuid sündmuskoha vaatlusena.

Vaadeldavasse etappi jääb ka muu informatsiooni kogumine. See muu informatsioon ei sisalda otseselt teavet tõendamisele kuuluvate asjaolude kohta, küll aga võib aidata menetlejal jõuda tõenduslikult olulise informatsiooni „kandjateni” (vt lk 67-71). Näiteks küsitledes suuremamahulise varguse uurimisel kannatanu majanaabreid, saate ühelt naabrilt teada, et varguse päeval ja arvataval ajavahemikul käis maja trepikodades peatselt toimuvate valimiste reklaambrošüüride laialivedaja, kelleks on naabermajas elav Tõnis Tasane ning et võibolla juhtus ta seetõttu nägema võimalikke vargaid ja maja juurde pargitud, varastatud esemete äraveoks kasutatavat transpordivahendit. Samuti võib selles etapis kogutav informatsioon aidata menetlejat asitõenduslike objektide või menetlusele oluliste isikute otsimisel, aga ka tõendamise taktikalise külje kavandamisel. Näiteks selgub kuriteo arvatava toimepanija endise töökaaslase küsitlemisel, et „kahtlustatav” omab lähisuhteid ühe naisterahvaga, kellega tal on ühine laps, keda „kahtlusalune” väga näib hoidvat. Selline asjaolu aitab menetlejat „kahtlustava” isiku leidmisel, ning hilisemalt temaga suhtlemisel saab menetleja rõhutada tema positiivsust lapsest hoolimise näitel, mille läbi on lootust saavutada „kahtlustatavaga” n-ö parem teineteisemõistmine ja kallutada isikut tema enda huvides (soodsamate menetluslike lõpplahenduste saavutamiseks) tõe rääkimisele.

Abistava informatsiooni allikateks on ka politsei infosüsteemid.

4.5. Tõendite ja muu informatsiooni hindamine

Menetleja peab analüüsile ja sünteesile allutama iga enda poolt teadlikult kogutava ja teistest allikatest menetlejale etteadmatult laekuva informatsioonikillu. See tähendab, et menetleja peab hindama igat informatsioonikildu eraldivõetuna, seejärel aga võrdlema seda teistes kildudes sisalduva teabega, kõrvutades erinevaid kilde nii paarikaupa kui kõiki koos. Jätan seekordsel hindamisprotsessi sisu avamisel kõrvale tõendi vormistamise ja lubatavusega seonduvad hindamisaspektid. Oletame, et teave on saadud seaduslikult, on vormistatud seaduse nõuetele vastavalt tõendivormi ning et kogutud tõendeid on lubatav kasutada õigusemõistmisel tehtavate otsuste alusena.

Millistele aspektidele peaks menetleja kogutava ja laekuva informatsiooni hindamisel tähelepanu pöörama ja milles ühtlasi võiks seisneda hindamise kasulikkus edasise tõendamisprotsessi jaoks?

Hinnates informatsiooni, tuleb menetlejal läbida uuesti kõik tõendamise loogilise jada senini läbitud astmed. Menetlejal tuleb saadud informatsioon „üle vaadata” ja lahti mõtestada järgmistes aspektides:

1. Kas saadud informatsioonis sisaldub teavet, mis viitab mingi muu kuriteokoosseisu esinemisele uuritavas asjas? Kas see teave võimaldab seni olemasoleva informatsiooni või mingi tuvastatuks loetud asjaolu mõneti teistsugust või lausa vastandlikku tõlgendamist? Kas

kvalifikatsioon, mida on siiani uuritavale teole omistatud, kuulub saadud teabe valguses muutmisele, või kas pole ilmnenu hoopis uue, senikäsitlemata kuriteo tunnuseid?

2. Kas on ilmnenu uusi tõendamisele kuuluvaid asjaolusid või vastuseid nõudvaid täiendavaid või täiesti uusi küsimusi? Ehk teisisõnu: kas tõendamisesemesse on lisandunud uusi, selgitamist vajavaid nüansse? Seejuures: kas hinnatav info on vastuolus mõne teise samas asjas saadud teabega ja kas seejuures tõusetub lahendamist vajav küsimus vastuolu põhjusest ning küsimused, millistele on vastuolulisuse ületamiseks vaja leida vastuseid?
3. Kas informatsioonis sisalduvad otsesed viited või vihjed uute tõendiallikate või muu abistava info allikate olemasolule? Kui informatsioonis kajastuvad uued tõendamist vajavad asjaolud või vastuseid nõudvad (kaasaarvatult tuvastatud vastuolude põhjusi ja kõrvaldamist puudutavad) küsimused, siis, millised võiksid olla neile lahendust võimaldavad tõendiallikad või muud abistava info allikad?
4. Kui tõendiallikad on uute või täiendavate asjaolude ja küsimuste lahendamiseks tuvastatud, siis, millised peaksid olema need toimingud, millede abil allikaist informatsiooni ammutada?

P.S. Nii tõendites sisalduva informatsiooni kui abistava informatsiooni hindamisel ja võrdlemisel muu informatsiooniga tuleb vaagida informatsioonis kajastuvate asjaolude elulist usutavust, erinevates infokildudes kajastatud asjaolude omavahelist kokkusobivust sündmuste kulgemise ja isikute käitumise elulise tõenäosuse kontekstis.

Sellise, tõendusteabe ja muu informatsiooni hindamise elulist kulgu ja praktilist kasulikkust tõendamistegevusele vaatlen kohe alljärgnevas, otsuste tegemise etapis.

4.6. Otsuste tegemine

Otsused, mida menetlejal tuleb langetada on taktikalised otsused ja menetlusotsustused. Viimased vormistatakse menetleja poolt määrustena. Need otsustused peavad olema põhistatud menetlejal olemasoleva tõendusmaterjaliga – nende otsuste aluseks saab olla üksnes see informatsioon, mis on ülestähendatud tõendites. Tõendiväline informatsioon, ehk menetlejal küll olemasolev, kuid tõendivormi „mittevalatud” teadmine millegi või kellegi kohta, ei tohi olla menetlusotsustuste tegemise aluseks. Menetlusotsustuste põhistatus peab olema dokumentaalselt kontrollitav, tõendiks mittevormistatud teadmised sellist kontrollimist aga ei võimalda või siis ei oma need teadmised sellist usaldusväarsust nagu seda omavad tõendid.

Taktikalised otsused on menetleja „peas” tehtavad järeldused selle kohta, milliseid tegevusi, uurimis- ja menetlustoiminguid tuleks tõendamise edasiseks edendamiseks läbi viia.

Tõendite ja muu abistava informatsiooni hindamise tulemuseks võib olla nii taktikaliste kui ka menetlusotsustuste tegemine. Kuidas otsused sünnivad, seda vaatame mõnede elustatud näidete abil:

- 1) Peksmisega seonduva kuriteo asjaolude ilmnemisel alustati menetlust KarS § 121 tunnustel. Menetlus alustamise toiminguks oli kannatanu ülekuulamine. Paraku oli kannatanu tervislik seisund esmaülekuulamisel sedavõrd halb, et menetleja sai kannatanule esitada küsimusi ja saada vastuseid vaid selle kohta, kus, millal ja kes kannatanut peksis. Kui kannatanu tervislik seisund oli paranenud, viis menetleja läbi kannatanu täiendava ülekuulamise. Täiendaval ülekuulamisel andis kannatanu ütlusi selle kohta, et kahtlustatav peksis teda sellepärast, et sundida kannatanut järgmisel päeval tooma kahtlustatavale 1000.- krooni. Hinnanud saadud tõendis olemasolevat informatsiooni, **otsustab menetleja**, et kriminaalmenetlus, mida alustati KarS § 121 järgi kvalifitseeritava kuriteo tunnustel tuleb kvalifitseerida ümber KarS § 214

Ig.1 kirjapandud kuriteo menetlemiseks ning et kahtlustatavale tuleb esitada uus kahtlustus, mille osas ta tuleb ka üle kuulata.

- 2) KarS § 113 järgi kvalifitseeritava kuriteo toimepanemises kahtlustatava isiku ülekuulamisel annab isik ütlusi selle kohta, et kannatanu ründas teda kirvega, mistõttu kahtlustatav, vältimaks ohtu oma elule, oli sunnitud haarama köögilaul lebava noa ning sellega ründavat kannatanut ennetavalt noaga lööma, ning et seda võib kinnitada samas köögis kohal viibinud kannatanu naaber F. Kahtlustatava ütlustega seoses mõistab menetleja, et esile on kerkinud uus, kahtlustatava poolset hädakaitseisundit puudutav asjaolu, ning küsimused, mille läbi tuleks kindlaks teha, kas väidetav hädakaitseisund tõesti esines või ei esinenud. **Menetleja otsustab** edasise tõendamistegevuse suunata hädakaitse asjaolude igakülgselt ja täielikule väljaselgitamisele.
- 3) Esmase lisatõendi allikana eelnevas punktis tõusetunud hädakaitse probleemistikus tuleb kõne alla F. **Menetleja otsustab** F-i üles otsida ja üle kuulata.
- 4) Metsaserval kuivenduskraavist leiti tundmatu meesisiku vägivalla tundemärkidega (isiku ninaalune ja kuklapiirkond olid verised) surnukeha. Vaatlusandmete põhjal võib püstitada versiooni tahtliku tapmise kohta ja seega alustada menetlust KarS § 113 järgi kvalifitseeritava kuriteo tunnustel. Koheselt tõusetuvad küsimused kes, mis, millal, millega, miks jne. Neile küsimustele vastuste saamise „käegakatsutavateks” allikateks, ehk tõendiallikateks on esialgu laip ja tema leiukoht, mida võib ühtlasi käsitleda ka sündmuskohana. Toiminguks, mille abil tõusetunud küsimustele antud olukorras vastuseid otsima hakata, on „sündmuskoha vaatlus”. Sündmuskoha vaatlus on ühtlasi selleks esimeseks toiminguks, millega menetlust alustatakse. Surma põhjuse ja saabumise aja, laibal esinevate vigastuste tekkemehhanismi ja vigastusi tekitanud vahendi kindlakstegemisel on üheks tõendiallikaks kohtuarstlik ekspertiis. Toimingud, mis menetlejal tuleb sellest allikast informatsiooni saamiseks läbi viia, on ekspertiisi määramise koostamine ja laiba ekspertiisiasutusse toimetamise organiseerimine. **Menetleja otsustab** korraldada surnukeha kohtuarstliku ekspertiisi. Vaatluse käigus leitakse mõned meetrid surnukehast eemal kraavipõhjast mobiiltelefon. Võib oletada, et telefon on (oli) surnud mehe oma, sest surnu jalas olevate pükste rihmale on kinnitatud sellele telefonile sobiv, kuid ilma telefonita, telefonihoidja. Mobiiltelefon on ennekõike mehe isiku kindlakstegemist abistavaks informatsiooni allikaks. Edasiselt võib mobiiltelefon omandada aga ka otseselt tõendiallika tähenduse, kui mobiilis salvestunud informatsioon kätkeb endas tõendamiseseme asjaolusid tõendada võimaldavat teavet. Kohtuarstliku ekspertiisi tulemusel teeb ekspert järeldused surma aja, põhjuse jms kohta – s.t annab vastused menetleja poolt ekspertiisimääruses esitatud küsimustele. Ekspertiisi järeldused, vastused teemakohastele küsimustele kajastuvad ekspertiisiaktis ekspertiisiarvamuseks, olles seega tõendiks. Ekspertiisiarvamusest nähtub, et surma põhjuseks oli südamerabandus, mis võis tekkida südame-veresoonkonna haigusliku seisundi, ohtra alkoholijoobe ja palava ilma koostoimel. Verejooks ninast võis olla tekkinud kõrge vererõhust, ja kukla vigastused tasakaaluhäiretest tingitud kukkumisest kuklapiirkonnaga vastu tõmpi pinda. Seejuures ei olnud kuklavigastused eluohtlikud. Ekspertiisiarvamus välistab sündmuskoha ja laiba vaatluse tulemusena püstitatud versiooni tapmise kohta. **Menetleja otsustab** võtta veelkordsele hindamisele vaatlusprotokolli ja selle lisad. Neist nähtub, et kraavist, kohast „kust laip leiti, 20 meetri kaugusel, kraavi maantee poolsel kallakul lebas tühi viinapudel. Kohtuarstlikus ekspertiisiaktis kajastatud surnu vere ja uriini uuringud annavad teada, et isik oli surmaeelsetel raskes alkoholijoobes. Laiba leiukohaks olnud kraavis ja selle metsapoolsel perval on mitmeid suuremaid puuronte ning kive, millest mõne vastu võis mees veidi aega enne surma kukkuda. Surnu isik tuvastati ning tema lähedased ei tea kedagi kahtlustada tema surma soovimises. Ühelegi mõeldavale tapmismotiivile ei viita miski mehe taustandmetes, ega ühegi tunnistaja ütlused. Tõendite alusel on kindlaks tehtud mehe surmaeelne liikumistee surmapäeva ulatuses ja temaga suhelnud isikud. Mees elas sündmuskohast ca 4,5 km kaugusel. Viimati nähti meest n-ö külalpoes, kust ta ostis pudeli viina. Joonud koos paari omakülamehega poe juures ära pea

kolmveerand pudelit viina, suundus mees üksinda jalgsi kodu poole. Koju ta ei jõnud. (Vabandan, et ei esitanud siinkohal kõiki andmeid täpsustatuina)

Nii-siis, hinnanud kõiki tõendeid ja muud informatsiooni kogumis, **otsustab menetleja** lõpetada kriminaalmenetluse § 200 ja § 199 lg.1 p.1 alusel, kuna ei tapmist, mida arvati esialgse informatsiooni põhjal toimepandud olevat, ega ühtegi muudki kuritegu polnud uuritavas juhtumis olemas.

- 5) Olles kinni pidanud kuriteo toimepanemises kahtlustatavana J.O, hakkab menetleja otsima kahtlustatava ülekuulamiseks kaitsjat (advokaati) ja tõlki. Kaitsja ja tõlgi saabumine võtab aega. Kasutamaks aega otstarbekalt, **otsustab menetleja** saada rohkem andmeid kahtlustatava isiku kohta, et olla paremini ettevalmistatud tema ülekuulamiseks. Tutvunud karistusregistriandmetega, saab menetleja teada, et kahtlustatavat on varem 6-l korral kohtulikult karistatud erinevate kuritegude toimepanemise eest. Kõik kuriteod oli kahtlustatav toime pannud menetleja tööpiirkonnaks olevas maakonnas ja linnas. Kuna viimati karistati kahtlustatavat siis, kui menetleja selles piirkonnas veel ei töötanud, **otsustab menetleja** uurida vanemate kolleegide käest, kas viimased on oma töös J.O-ga kokku puutunud, ja kui on, siis millise inimesega on J.O isiku puhul tegu. Selgub, et kaks vanemat kolleegi teavad seoses oma tööga J.O-d. Nad mõlemad märgivad J.O puhul ära asjaolu, et J.O, olenemata sellest, kui paljud tõendid rääkisid tema süüdiolekust, ei tunnistanud kunagi ennast kuriteo toimepanijaks. Isegi kohtus olevat tema „viimaseks sõnaks” olnud: „Mina ei ole midagi teinud”. Pidades vanemate kolleegide meenutusi usaldusväärseiks, **otsustab menetleja**, et uute tõendiallikate tuvastamiseks ei maksa jääda lootma kahtlustatava ütlustele. **Menetleja otsustab**, et ei hakka ülekuulamisel kahtlustatava eitava vastuse korral teo toimepanemise kohta kahtlustatava „keelitamise” ja olemasolevate tõendite abil „ümberveennmise” peale aega kulutama, vaid püüab kahtlustatavast sõltumata tuvastada võimalikult kiiresti uusi tõendiallikaid ning korraldada tõendite kogumist läbi nende.
- 6) Menetleja võtab hindamisele kriminaalasjas olemasolevate tõendite kogumi selleks, et kontrollida, kas on olemas küllaldaselt tõenduslikku materjali:
1. kuriteo toimepanemise aja selgeks määratlemiseks;
  2. kuriteo toimepanemise koha selgeks määratlemiseks;
  3. kuriteo toimepanemise viisi kohta sel määral, et kõik teo kvalifitseerimise seisukohast olulised elulised asjaolud oleksid ühest arusaamist võimaldavalt välja selgitatud, ja et nende asjaolude kõik detailid oleksid omavahel loogiliselt seostatavad;
  4. kuriteo toimepanemise muude üksikasjade kohta sel määral, et saab väita, kes, kuidas, millega, miks ja millises kvalifitseeritavas rollis kuriteo toime pani;
  5. väitmaks, et senine isiku(te)le esitatud kahtlustuse kvalifikatsioon on kooskõlas kuriteo toimepanemise eluliste asjaoludega;
  6. väitmaks, et just nimelt kahtlustatav on isikuks, kes kuriteo toime pani;
  7. väitmaks, et kahtlustatava käitumine oli õigusvastane, et selles ei esine ühtki õigusvastasust välistavat asjaolu;
  8. väitmaks, et kahtlustatav on süüvõimeline ja et tema osas ei esine ühtki süüd välistavat asjaolu;
  9. väitmaks, et kahtlustatava osas esinevad ühed või teised karistust kergendavad või raskendavad asjaolud;
  10. mis annab prokurörile võimaluse taotleda isikule kohtult üht või teist karistust.

Hinnanud tõendite kogumit ülaltoodud aspektidest, leiab menetleja, et kõik tõendamisele kuuluvad asjaolud on tõendusteabega väljaselgitamist leidnud (n.ö. „tõenditega kaetud”), ning **menetleja otsustab** koostada kohtueelse menetluse kokkuvõtte, süstematiseerida kriminaaltoimiku materjalid

ja saata need koos kohtueelse menetluse kokkuvõtte ning selle lisadega ja muude toimiku juurde kuuluvate materjalidega prokurörile (§ 222).

Näiteid menetleja poolse tõendite ja muu informatsiooni hindamise ning selle pinnalt kujunevate otsuste kohta võib tuua lugematul hulgal. Loodan, et suutsin eelesitatud näidetegagi mõista anda, kuidas peaks menetleja tõine mõttemaailm toimima.

P.S. Kui rääkida informatsiooni hindamisest, hindamisest tulenevate järelduste ja otsuste tegemisest, siis hindamine olgu kestav protsess. Hindamine algab juba esmase informatsiooni, kuriteoteate laekumisel – kuidas muidu saaks menetleja otsustada, kas on alust menetluse alustamiseks või mitte. Hindamisele ei tule allutada vaid informatsiooni laekumise lõppprodukt - tõend (näiteks tunnistaja ülekuulamise protokoll koos selles kajastuva informatsiooniga), - vaid hindamisele kuulub iga, isiku poolt välja öeldud lause või ka sõnakasutus, samuti iga menetlejale nähtavaks saanud detail objektide vaatlemisel. Näiteks: Ütluste olustikuga seostamisel väidab kahtlustatav, et ta tõstis elusa kannatanu üksi sülle ja lükkas ta jalad ees katlaahju, hoidis teda kuni puusadeni natuke aega ahjus, seejärel aga tõstis ahjust välja ja asetaski põrandale. Seejuures on kahtlustatava kasv 172 cm, kahtlustatav on kõhna kehitusega; ahjusuu kõrgus põrandapinnast on 135 cm; kohtuarstlikus ekspertiisiaktis on kirja pandud kannatanu pikkuseks 180 cm, kaaluks 80 kilo; ahju asetamise hetkel oli kannatanu elus, tal olid kinni seotud käed randmetest ja jalad pahkludest. On vähe tõenäoline, et kahtlustatav suutis elusa inimese kui puunoti enda poolt kirjeldatud viisil **üksi** ahju tõsta, teda seal mõni aeg hoida, seejärel välja tõmmata ja põrandale asetada. Järeldus: Kuigi kannatanu jalgupidi ahjus olemine on objektiivsete leidudega (eksperdi arvamuses väljendatuna) kinnitust leidnud, pole usutav, et kahtlustatav üksi kuriteo toime pani – tõenäoliselt oli kas kaks või rohkemgi kuriteo täideviijat. Teine näide: Poomisjuhtumi sündmuskoha vaatlus. Laearmatuuri külge kinnitatud poomisnööri silmuses ripub surnud mees. Põranda kohal rippuvate surnukeha jalgade läheduses põrandal ei näe uurija ühtki eset, millele astudes isik oleks saanud enda pea silmusesse asetada. Järeldus: isik on kas silmusesse asetatud kellegi teise poolt või on enne uurija sündmuskohale jõudmist keegi muutnud sündmuskoha olustikku.

Tõendamise loogilise jada järgimine, selle erinevate, üksteisele järgnevate lõikude kordamine leiab alates menetluse alustamisest aset kogu menetluse vältel palju kordi (näiteks saanud tunnistaja ülekuulamisel informatsiooni asitõendite võimaliku asukoha kohta, mõistab menetleja, kus asub uus tõendiallikas – asitõendite asukoht -, ning mõtleb läbi, millise toiminguga ta kavatseb allikast asitõendid kätte saada /arvatavalt läbiotsimine/, seejärel, läbiotsimise tulemusi hinnates, mõtleb menetleja, millist informatsiooni ta loodab saada asitõendite asukoha omanikult või valdajalt, ning millise toiminguga ta sellelt isikult, kui täiendavast tõendiallikast, tõendusteavet kavatseb saada. Samuti mõtleb menetleja asitõendite osas sellele, kas asitõendid ise ei sisalda täiendavat informatsiooni – neid käitletud isiku DNA-d või sõrmejälgi. Saanud ja leidnud uut informatsiooni, hindab menetleja seda taas kõigis hindamise alla kuuluvates aspektides /vt lk 81-82/, jne). See, tõendamise loogilise jada kordamine lõpeb alles seejärel, kui menetleja, eelnevalt esitatud otsuste tegemise punkti 6) näitel teostatud tõendite kogumi hindamise tulemusel, jõuab järeldusele, et menetlus on lõpule viidud ning et võib koostada kohtueelse menetluse kokkuvõtte.

5. TÕENDAMISE KAVANDAMINE JA PLAANIMINE

Vt kavandamise ja plaanamise eristamist lk 16.

Selle teema käsitlemisel on olulisteks põhimõisteteks versioonid ja eeluurimise plaanimine. Versioonide ja eeluurimise plaanimise temaatikast on põhjalikult kirjutanud oma menetlusmetoodika-alastes õpikutes õigusteadlane Herbert Lindmäe (Eeluurimise planeerimine, TRÜ, Tartu 1986; Menetlusmetoodika I, Tallinn 1998), mistõttu ma siinkohal esitan neis kategooriates vaid omapoolsed „rõhuasetused”.

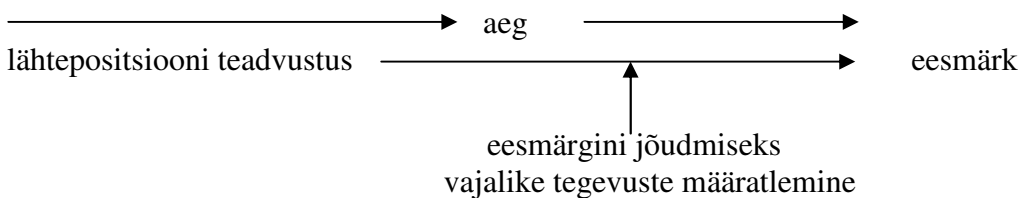
Igasuguse kavandamise ja plaanimise põhikomponentideks on:

1. eesmärk, mida tahetakse saavutada

2. aeg, mille jooksul eesmärgini tahetakse jõuda
3. lähte-, ehk stardipositsioon, millelt hakatakse eesmärgi poole liikuma
4. tegevused, mille abil kavatakse eesmärgini jõuda.

Kui menetleja jätab kasvõi ühe nendest komponentidest endale teadvustamata, enda jaoks lahti sõnastamata, ei saa plaanimine olla eluliselt ratsionaalne ning plaanitava täitmine võib takerduda asjaoludele, mida pole püütud või suudetud ette näha. Seega ei tohiks ühegi komponendi teadvustus ja „lahtimõtestus” jääda vaid pealiskaudse, sisult formaalse käsitlemise staadiumisse. Kõigel, mis menetleja teeb, peab olema elulist kasutegurit taotlev sisukus. Pole liiast meelde tuletada, et menetleja teeb oma tööd selleks, et aidata kaasa inimestele tekitatud füüsilise või hingelise või varalise kahju heastamisele; selleks, et teistele halba teinud isikud oleksid oma tegude eest vastutavad. **Menetleja töö, selle tegemise viis ja tempo** peavad looma nii üksikutele inimestele, kui tervele kogukonnale eluliselt tuntavat turvatunnet ja kindlust selles, et õiglus on olemas, et õiglust otsitakse ja püütakse taas esile seada seal, kus ta on mõne isiku egoismi, teisi ignoreeriva hoolimatuse või muu kahjuliku omaduse ja püüdluse tõttu ajutiselt kaduma läinud, jalge alla tallatuks osutunud.

Piltlikustatult võiks plaanimist vaadelda sellise joonisena:

Plaanimise põhikomponentide vahel toimib koosmõju printsiip. Seades eesmärgi, tuleb meil olla realistlik selle saavutamise võimalikkuse küsimuses. Eesmärgi saavutamise võimalikkus on seda tõenäosem:

- mida objektiivsemalt me suudame hinnata liikumise lähte- ja stardipositsiooni, selle häid ja nõrku külgi;
- mida ratsionaalsemalt, kooskõllalisemalt lähte- ja stardipositsiooni ja eesmärgiga, me oskame valida välja tegevusi edasiliikumiseks;
- mida realistlikumalt me oskame hinnata mingi tegevuse, kogu liikumise peale kuluvat ajakadu.

Elulise paralleelnäitena: Kui kõrgvererõhutõvega ja haiglaslikult ülekaaluline inimene seab endale eesmärgiks jõuda aastaga maailma kulturistide esikümnesse, siis arvatavasti ei ole ta korralikult mõelnud oma tervise hetkeseisundile ega oma tervise edasisele veelgi enamale ohustatusele ja riskide vältimise võimalustele; ei sellele, milline oleks talle sobiv kaalulangetamise ja treeningute metoodika ja neid sisustavad tegevused; ega sellelegi, kui palju kuluks tal aega kõigepealt normaalkaalu saavutamiseks ja alles sealt edasi kulturismi tipptegijate seltskonda jõudmiseks.

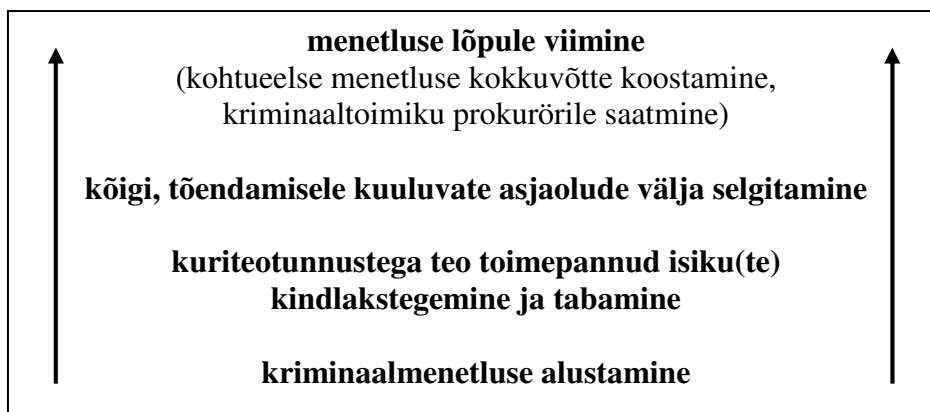
Tuleb endale aru anda, milliseid tulemusi millise aja jooksul on lootust üldse saavutada olukorras, milles ollakse ja vahendite-võimalustega, mida omatakse. Vastavalt muutustele olukorras või vahendites, nihkub kaugemale või lähemale ka eesmärgi saavutus. Aja kokkusurutuse tingimustes (näiteks kahtlustatavat saab kinni pidada vaid 48 tundi) aga tuleb teostada olukorra ja võimaluste analüüsi eriti kiiresti ning targalt, et valida sellele ajajärgile sobivaim eesmärgiseade ning viimasele kohane optimaalseim tegutsemisvariant.

Vaatame alljärgnevalt olemuslikult järgemööda üle kõik plaanimise põhikomponendid:

5.1. Eesmärk, mida tahetakse saavutada

Rõhutan veelkord: uurimisasutuse ametniku ülesandeks on luua tingimused õigusemõistmise läbiviimiseks.

Õigusemõistmise läbiviimiseks vajalike tingimuste loomiseks peavad menetleja tegevused olema eesmärgistatud allolevas raamis kajastatud põhiastmete trepina. Raam eesmärkide ümber kujutab endast seaduslikkuse raami.

Olgu öeldud, et iga eesmärgi astme, etapi puhul on selle läbimiseks vajalik järgida plaanimise põhikomponentide „kohalolekut” ja koosmõju printsiipi. Ükskõik, kui väike eesmärk ka ei tunduks, hakkame me selleni liikuma mingilt lähteasendist. Kuna ajakul on katkematu, leiab liikumine aset teatud ajamahus. Liikumine ise aga sisaldab endas mitmeid erinevaid tegevusi, menetleja mõtetegevust ja käitumisakte. Viimased peavad ühtima eesmärgiseadega. Nagu tõesime, omab iga üksik menetlustoiminggi omab kindlat eesmärki (vt lk 71-74). Seetõttu peab menetleja suutma „häälestada” enda mõtetegevust nii, et ta näeks vaimusilmas ühtaegu nii oma töö üldeesmärki, selle saavutamiseks läbitavaid teisi eesmarke, omakorda nende saavutamiseks läbimist vajavaid (siin õppevahendis käsitluseta jäävaid) eesmarke, ja, kui sisuliselt tarvilik, siis veelgi „mikroskoopilisemaid” eesmärgistuse etappe. Menetleja peab mõistma ja motivatsiooniliselt suutma astendada erinevaid eesmarke. Ta peab aru saama, läbi mille on võimalik milleni jõuda. Ta peab oskama jaotada oma tähelepanu ja suunata teotahet vastavalt eesmärkide loogilisele järjestatusele. (vt ka lk 65-67)

5.2. Aeg, mille jooksul eesmärgini tahetakse jõuda

Ükskõik, mida menetleja teeb, kulub tal tegemiseks mingi ajaühik. Ükskõik, mida menetleja kavatses või plaanib teha, saab ta seda teha alles alates mingist ajahetkest ning millegi äratemisele kulub alati mingi hulk aega.

Oma kavatses- ja plaanitavad tegevused tuleb sättida aja teljele. Menetleja peab seadma oma teostamist tahtvad tegemised ja eesmärgid ajalise järjekorda (mitut asja üheaegselt teha on võimatu: näiteks teostada üheaegselt tunnistaja ülekuulamist ja ekspertiisimääruse koostamist). Tuleb koostada kas mõtteliselt või kirjamärgetena ajagraafik. Selline ajagraafik toetub päevade ja kuude osas kalendrile ja ühe ööpäeva osas kella liikumisele minutist minutisse, tunnist tundi. Tuleb mõelda, mis kuupäeval, mis nädalapäeval ja millisel kellaajal mida teha või mille tegemist, kui sooritus töötab olla pikemaajalisem, millal alustada. Sellele tuleb mõelda aegsasti, sest reeglina ei sõltu paljude asjade teostamise ajaline algus ja kestus ainult menetlejast (näiteks: Soovides üle kuulata kahtlustatavat, on võib olla tarvis ülekuulamise juurde kaitsjat või tõlki. Kaitsjale ei pruugi menetleja poolt pakutud aeg sobida, kuna ta peab samal ajal olema mingi muu menetlusega seonduvalt kohtuistungil. Samuti võib hetkel olla hõivatud tõlk.; Jälitustoimingu tegemiseks antakse aeg ette kohtu poolt, kuid spetsiifilise toimingu teostamiseks olemasoleva isikkoosseisu ja vahendite kasutamise aeg võib olla vägagi limiteeritud n-ö ressursi tööülesannetega ülekoormatuse tõttu. Seepärast peab menetleja hoolikalt ja põhjendatult valima sobivaima aja toimingu alustamiseks ja kestuseks. Jms).

Ajagraafiku koostamisel tuleb teha kooskõlastusi kõigi nende isikutega, kelle osavõtt toimingu läbiviimisel on vajalik. Täpselt samuti on tarvilik aegsasti mõelda neile vahenditele, mida toimingu läbiviimiseks on vaja (näiteks: Läbiviimaks tunnistaja ütluste seostamist olustikuga, on vajalik transpordivahendi olemasolu, et sõita kohta, mille olustikuga ütluste seostamine aset peab leidma. Toimingu jäädvustamiseks on vaja videokaamerat, mille saamine vajab etteteatamist ja mõne teise menetleja samalaadsete kavatsustega arvestamist. Jms.) Kui menetleja jätab kõik vajalikud kooskõlastused ja ressursiküsimuste lahendamise viimasele hetkele, ei pruugi ta saavutada õigeaegseid kokkuleppeid, ega saada kokku toiminguks hädatarvilikke vahendeid, mistõttu toiming jääb lihtsalt tegemata. Aeg läheb edasi, aga töö seisab. Eesmärgi saavutamine nihkub ajateljel kaugemale. Nendele asjadele peab menetleja alati tõsiselt ja vastutustundeliselt mõtlema.

Eesmärkideni jõudmiseks vajaliku aja sisse tuleks menetlejal arvestada seegi aeg, mis tal kulub teistele kriminaalmenetlustele ja muudele tõistele asjaajamistele.

Samuti peaks silmas pidama aega, mida on vaja oma energia- ja vaimujõu taastootmiseks (söömine, puhkus, eneseharimine, uni jms) ning enda sotsiaalse sidususe säilitamiseks (lähisuhete korrasolek, lastega tegelemine, jms). Aeg on mahult muutumatu suurus. Meile kõigile on, olenemata tegemist vajavatest tegemistest, antud ööpäevas 24 tundi. Selle sisse peavad mahtuma nii uute eesmärkide saavutamine, kui olemasolevate positiivsete väärtuste säilitamine. Ilma piisava tähelepanuta ja mõistliku aja jaotamiseta pole kehvalt võimalik ei üks ega teine.

5.3. Lähte-, ehk stardipositsioon, millelt hakatakse eesmärgi poole liikuma.

Minu kogemus näitab, et üks nõrgemaid kohti tõendamismenetluses on tõendamisprotsessi korrastatud käivitamine, s.t juba menetluse alustamise etapis ei tee menetlejad kõike seda tarvilikku, mis aitaks neil kiiremini jõuda menetluse lõppeesmärgi saavutamiseni. Osalt tuleneb „nõrkus” eesmärgiseade puudulikkusest, osalt sellest, et ei tunta oma võimaluste arsenalit, suures osas aga sellest, et menetlejad pole koolitatud (või siis on suhtunud vastavasse koolitusse ükskõikset või üleolevalt) hindama igakülgset ja täielikult seda lähte-positiooni, milles nad nii menetluse alguses, kui menetluse erinevatel etappidel asuvad. Menetluse lähte-positioon on iga menetluse puhul omade iseärasustega. Seda seetõttu, et pole siin elus kaht üdini sarnast elulist olukorda. Just eluliste juhtumitega, olukordadega menetleja tegelebki. Ja ta mitte ainult ei „uuri elu”, vaid see uurimine ise ka leiab aset elus eneses, on tervenisti eluline tegevus. Seepärast on see tegevus mõjutatud paljudest reaalsusele iseloomulikest teguritest. Just neid tegureid peabki menetleja oskama tuvastada ja „näha”, ning nende juba toimivat või toimima võima hakkavat mõju hindama.

Startimaks õiges suunas õige tempoga, peab ikka enne kindel olema, et stardipakk on soovitud suunale sobivas ja soovitud tempot soosivas asendis.

Stardipositsiooni, millelt hakatakse edasi liikuma, nimetatakse erialases keeles **uurimissituatsiooniks**. Alljärgnevalt vaatlen, mida uurimissituatsioon endast teoreetiliselt ja praktilise poole pealt vaagituna kujutab.

Situatsioon eesti keeli on „seisukord”, „olukord”. Praktikas vaadeldakse uurimissituatsiooni alati konkreetse läbiviidava kriminaalmenetluse kontekstis. Uurimissituatsioon ehk konkreetse menetluse hetkeseisukord, ehk millises olukorras mingi asja menetlemine vaadeldaval hetkel on. Uurimissituatsiooni, mingi menetluse hetkeolukorra vaatlemine ja sellele hinnangu andmine saab teoks läbi mitmete tegurite vaagimise. Millised on siis need tegurid, mida uurimissituatsiooni, ehk edasi liikuma hakkamise stardipositsiooni teadvustamisel vaagitakse?

1. Tõendamisele kuuluvaid asjaolusid puudutav ja nende selgitamist abistav informatsioon – mida juba teame mingi, § 62 märgitud, asjaolu kohta või milliseid oletusi võime laekunud informatsiooni põhjal nende asjaolude osas teha. Siin tuleb kõne alla nii tõendites sisalduv teave, kui ka muu asjakohane informatsioon. Informatsiooni hindamise tulemuseks on juba eelnevalt kajastamist leidnud otsuste tegemine ja nendekohane edasine tegutsemine. (vt lk 82-85). Siinkohal tuleb endale teadvustada üksikasjaliselt seegi informatsioon, mis puudutab võimalike, veel kasutamata tõendiallikate olemasolu.
2. Tuleb vaagida asjaolusid, mis iseloomustavad kuriteo toimepanemise aega ja kuriteost teatamise aega, iseäranis ajavahemikku kuriteo ja sellest teatamise vahel. Samuti tuleb mõningatel juhtudel tähelepanu pöörata kuriteoteate edastamise muudele nüanssidele (kes teatas, millises olukorras teatas, jms). Näiteks: Kuriteo toimepanemise aeg võib osutuda huvipakkuvaks iseäranis sarikuritegude puhul. Kui ühes piirkonnas pannakse toime hulk vargusi ja kõik seejuures ajavahemikus kella 15-st 18-ni, siis võib ühe oletusena varaste isikute osas püstitada versiooni, et vargad on kooliealised, kellele on sobivaim aeg tegutsemiseks aeg pärast tunde ja aeg enne vanemate kojujõudmist – et mitte tekitada kahtlust oma korralikkuses ei koolipersonali ega vanemate ees. Võivad kõne alla tulla teisedki isikud, aga seaduspära kuriteo toimepanemise ajas on tähtsusetav ja selle põhjustele tuleks mõelda.

Üksikkuriteo puhul võib samuti selle toimepanemise aeg kõnekaaks osutada. Näiteks: 16. novembril sai A oma eksabikaasalt sularahas kätte laste ülalpidamise raha, mille ekskaasa andis A-le tagantjärele möödunud poolaasta eest. Saadud summa suuruseks oli 30 000 krooni. Samal õhtul tungisid A korterisse röövlid ja nõudsid temalt raha. Kas röövlite „külaskäik” rahasaamise päeva õhtul oli juhus? Kui ei, siis kui lähedal seisvate isikutega A-le või nendele inimestele, kellega A oma elu üle arutleb, röövlite näol tegemist võib olla?

Kuriteost teatamise aeg peaks mõnikord samuti menetlejat mõtlema panema. Näiteks: Ühel hommikupoolikul tuleb politseijaoskonda K ja tahab teha avaldust selle kohta, et temalt pressiti eelmisel õhtul kella 19.30 paiku raha välja, kusjuures väljapressimisega kaasnes K vastu vägivalda tarvitamine mitme isiku poolt, kes tahtsid, et K neile paari päeva jooksul edastaks 150 000 krooni. Vägivalla tunnused on K näos ka nähtavad – verevalumid silmade all. Tõusetub küsimus: Kui K sattus tõsise kuriteo ohvriks, siis miks ta ei pöördunud politseisse kohe väljapressimise järgselt eelneval õhtul? Kas K jutt väljapressimise osas on tõene? Kui on tõene, siis kas K poolne viivitus ei viita tema ebalevale hoiakule kuriteo uurimise ja selle kuriteo toimepannud isikute vastutusele võtmise soovi selguse osas? Kui K on pöördunud politseisse pärast mõningaid kaalutlusi n-ö viimases hädas, siis, kui kindlaks jääb ta oma ütlustes edaspidi, mil häda on möödas või oht tema turvalisusele pole sama suur, kui hetkel näib olevat? Seega ei piisa püsiva tõendi saamiseks K ütluste jäädvustamisest üksnes ülekuulamise protokoll. K ütlused tuleb lisaks protokollile jäädvustada ka videosalvestusena. Videosalvestuse võib teha tema ülekuulamisel või tema ütluste olustikuga seostamisel.

Kuriteost teatamine isiku poolt, kes ise kuriteo läbi ei kannatanud, on vahel samuti vaagimist väärt tõsiasi. Näiteks: Politseisse pöördub keskealine naisterahvas, kes teatab, et tema 16 aasta vanust tüdart vägistab keegi Igor, ning et ta soovib selle Igori vastutusele võtmist. Miks seisab sellises vanuses tüdrlapse huvide eest väljas just ema, mitte tüdruk ise? Kas tüdruku ja Igori suhe sisaldab üldse midagi kriminaalset? Võib-olla emale on vastuvõetamatu mõte, et tema tütar elab juba mõneti täiskasvanu elu, ning näiteks võltsmoraalist tingitult ei taha ema lasta välja paista, et tütar seda elu vabatahtlikult elab? Võib olla tütar, varjamaks oma vabatahtlikku suhet, valetas emale, et teda vägistati? Võib olla, et .... Kui ema teatab sündmusest, mis on aset leidnud juba mitu päeva tagasi, peaks menetlejal tekkima veelgi rohkem küsimusi. Kui ema on teatamisel silmnähtavalt hüsteeriline, tõusetub veelgi küsimusi, Jne.

3. Tuleb vaagida asjaolusid, mis iseloomustavad kuriteo toimepanemise kohta, või kuriteo jälgede leidmise kohta. Näiteks: Linna lähedases maakohas, metsasel alal, kuhu viib vaid üks hooldamata ja pindamata tee, on üksik mahajäetud, endise talukoha maakivist abihoone. Kaks seenelist, kes seda hoonet teavad ja on seda vihma eest varjeks kasutanud, leiavad järjekordsel metsaretkel hoone seest põlenuna ning hoone põrandalt pooleldi põlenud surnukeha. Surnuks osutub tundmatu nooremapoolem meesterahvas, kellel esinevad peas lasuvigastused. Miks ja kes kasutas(id) seda hoonet kuriteoks? Kui juhuslik võib olla just selle hoone väljavalimine kuriteoks? Milline isikute ring ja millistel asjaoludel võib olla teadlik selle hoone olemasolust?
4. Mõtteaineks tuleb võtta ka kuriteo toimepanemise viisi ja vahendeid iseloomustavad asjaolud? Näiteks: Vargusaluse korteri uks on avatud ukse lukustuspesaga lengi ja ukse lukupoolse serva purukstaugumise- raiumise teel. Lõhkumisest jäänud jälgede järgi on tõenäoliselt kasutatud vaid kirvest ja võimalik, et mingit

kangilaadset eset. Milline on sisetungija „erialane varga kvalifikatsioon”? Teine näide: Sisse on murtud ARK kohaliku büroosse. Sissemurdmiseks on tasalülitatud kogu elektroonne valve- ja häiresüsteem, sisetungimisel ei ole lõhutud ühtki lukustust ega tõket. Milliste sidemetega kuritegelikku seltskonda võib kuuluda see isik, kes valdas sellist sisetungimise tehnikat ja vastavaid abivahendeid?

5. Vaagida tuleks neidki asjaolusid, mis iseloomustavad kuritegeliku ründe objekti. Näiteks: Eelnevas näites märgitud ARK büroost varastati erinevaid ametlikke blankette (juhiloa, sõidukite registreerimistunnistused jms). Kellele on neid tarvis, kus võidakse neid kasutada, realiseerida? Või teine näide: Elumaja hoovist pesunöörilt varastatakse naiste aluspesu. Kas on tõenäoline, et vargaks on mõne kuritegeliku grupeeringu liider?
6. Võimalust mööda tuleb koguda informatsiooni, mis iseloomustab kuriteo toimepanemises kahtlustatava isikut. Sellise informatsiooni olulisus on vajalik kasvõi näiteina juba lk 81 (viimane näide) ja lk 84 punktis 5) kirjeldatud aspektidest.
7. Tähelepanu tuleb pöörata kannatanu isikut, ja tema ning kahtlustatava vahelisi suhteid iseloomustavale informatsioonile. Kannatanu (analoogia alusel ka tunnistaja) isikut iseloomustava informatsiooni kogumise puhul tuleb silmas pidada § 68 lg.6 sätestatud: isiku kõlbeliste omaduste ning harjumuste kohta võib informatsiooni koguda üksnes juhul, kui kriminaalmenetluse esemeks olevat tegu tuleb hinnata lahutamatus seoses nende varasema käitumisega (näiteks kannatanu T juhtum, mis on kirjas õppevahendi lk 9). On selge, et mida rohkem omab menetleja informatsiooni menetlust läbivate erinevate isikute kohta, seda paremad on tema võimalused valida nende isikutega sobivaimat suhtlemistaktikat ja toimingute läbiviimise taktikat. Informatsiooni hankimisel tuleb järgida isikute privaatsfääri austamist ja seda, et informatsiooni taotlemine tuleneks vaid menetluse eesmärgikohastest vajadustest, mitte pelgast uudishimust, liiatigi veel ebatervest uudishimust. Isikut iseloomustava informatsiooni laekumine ei pruugi aga üldsegi olla menetleja poolne eesmärgistatud käitumisaktide tulemus. Nimelt, suheldes inimestega fikseerib meie teadvus iseeneselikult teatud märke, mis kõnelevad isiku omadustest, hoiakutest, harjumustest. Nii näiteks ei jää meile tähelepanuta, kas isik vastab meie küsimustele meelsasti või äraolevalt või vastumeelselt – vastavalt on tegu kas uurimise suhtes abistava, ükskõikse või negatiivselt häälestatud isikuga. Viimasel juhul tuleb mõelda, mis on selle negatiivsuse võimalikuks põhjuseks ja kuidas oleks taktikaliselt õigem sellise isikuga suhelda ning tema ütlusi jäädvustada. Samuti võime märgata isiku paljastatud kehaosadel, -liikmetel isiku kriminaalsele minevikule viitavaid eriomaseid tätoveeringuid. Jms. Kuna uurimise hetkeolukorda iseloomustavate tegurite analüüsimisel räägime me sellest, mis meil hetkel „olemas on”, siis pikemalt ma informatsiooni kogumisega seonduvatel küsimustel ei peatuks. Niisiis, kui menetlejal on hetkel olemas kannatanu isikut iseloomustavat informatsiooni, siis oleks ebaloomulik ja kunstlik selle informatsiooni „ajust kustutamine” ja selle mitteamestamine edasistes toimingutes.

Mõnikord on oluline pöörata tähelepanu kannatanu tervislikule seisundile ja vanusele. Näiteks: Vägistamise läbi kannatanuks osutus 96 aastane vanamemm – kõik eeluurimisel antud memme ütlused sai erinevates uurimistoimingutes salvestatud videokaameraga, sest polnud kindel, et memme elutee ei lõppe enne kohtuistungit. Ka kõik lapsealsetega läbiviidavad uurimistoimingud peaksid salvestatud saama. Seda eelkõige põhjusel, et laste vahetu osavõtt kohtulikust arutelust võib kujuneda neile liialt traumeerivaks või nad pole oma eale kohaste psüühika erisuste tõttu võimalised andma kohtus valitsevas olustikus objektiivseid ütlusi.

Kannatanu ja kahtlustatava vaheliste suhete kohta informatsiooni taotlemine tuleneb aga otseselt seaduse nõuetest (§ 74 lg.1 p.2). Teades näiteks, et kannatanul olid kahtlustatavaga minevikus lähisuhted, peab menetleja silmas pidama mitut asja: näiteks seda, et kannatanul võib „ühel hetkel” kahtlustatavast „hale hakata” ning ta otsustab oma seni antud ütlusi „korrigeerida” tõe vastu rääkivalt kahtlustatava kasuks; jmt. Kui kannatanu ja kahtlustatava suhteid iseloomustava informatsiooni alusel võib teha järeldusi tõe selgitamise hilisema teatava ohustatuse kohta, tuleb menetlejal negatiivsete arengute vältimiseks rakendada kohaseid meetmeid (näiteks kannatanu ütluste kinnistamine ütluste andmise videosalvestamise läbi).

8. Tunnistaja isikut ja tunnistaja ning kannatanu või tunnistaja ja kahtlustatava suhteid iseloomustava informatsiooni puhul tõusetuvad samad küsimused, mis kannatanu ja tema suhete vaagimisel (vt eelnev p 7).
9. Menetluse edasise arengu seisukohalt on tähtis teadvustada endale kasutada olevad ressursid. See puudutab nii olemasolevat ajalimiiti (näiteks: isiku kahtlustatavana kinnipidamine saab kesta vaid 48 tundi – vt lk 73-74; ühest punktist teise jõudmiseks kulub teatud aeg; toimingute tegemine ja ekspertiiside tegemine võtavad oma aja, jne), kui ka kõiki toimingute läbiviimiseks vajaminevaid vahendeid – kas nad on olemas või saadaval jm, ekspertiiside võimalusi, samuti inimressursi piisavust ja kvaliteeti, jms.
10. Muud tegurid, mis võivad mõjutada uurimise korraldamist ja edasist kulgu. Näiteks: ilmaoludest sõltub, kas ütluste olusikuga seostamine looduses on kvaliteetselt teostatav just sel ajal, mil selle läbiviimist plaanitakse; kas teopaiga olustik veebruaris toimunud kuriteosündmuse osas on uurimiseksperimendi läbiviimiseks sobiv ka aprillis, jms. Uurimise käigust võivad olla huvitatud mitte ainult üksikud isikud, vaid koguni teatud huvigrupid – milline võib olla nende tegevus uurimise mõjutamiseks? Jm.

Vaagides uurimissituatsiooni kõiki tegureid, kerkib eluliselt esile rida küsimusi ja probleeme. Osalt kattuvad need tõendamiseseme asjaolude teadvustamisel tõusetunud küsimustega, valdavalt puudutavad nad aga uurimise edasise kulgemise suunamist. Uurimissituatsiooni analüüs aitab ilmselgelt menetlejal sõnastada neid küsimusi ja probleeme, millele on vaja leida vastuseid või mida on tarvis lahendada selleks, et liikuda edasi seatud eesmärkide täitmise poole. Uurimissituatsioonist lähtuvalt valib menetleja välja optimaalseimad edasitegutsemise moodused, kavandab ja plaanib menetluse edasist käiku – määratleb ära tegemist vajavad toimingud ja nende sisu, järjestab toimingud nende olulisuse järgi kujuteldavale ajateljele ning asub tegutsema.

Kui uurija ei „istu käed rüpes”, vaid tegutseb eesmärgikohaselt, siis on uurimissituatsioon ajas muutuv. Saadud uus informatsioon võib meile anda uued võimalused. Näiteks ei tea menetleja kahtlustatava asukohta, küll aga on tal andmeid isiku kohta, kes võib kahtlustatava asukohta teada. Tegus menetleja otsib selle isiku ülesse, saab kahtlustatava asukoha teada, rakendab meetmeid kahtlustatava kinnipidamiseks, ja peabki kahtlustatava kinni – nii on tõendamise seisukohast kujunenud välja uus olukord, on aset leidnud uurimissituatsiooni muutus – kahtlustatavat saab üle kuulata, temalt saab võtta võrdlusproove, jne. Uurimissituatsiooni muutus leiab aset sellistegi lihtsakoeliste tegurite muutumise läbi, nagu seda on näiteks ilm (jõelt on jää läinud, mistõttu saab asuda aktiivsemalt otsima uputatud laipa, jms) või metallidetektor (mille puudumise tõttu ei olnud võimalik varemalt läbi viia kvaliteetset kuriteoriista otsingut looduses), vms.

Küll võib aga uurimissituatsioon olla muutumatu § 200¹ mõttes – kõikvõimalikud toimingud kuriteo toime pannud isiku kindlakstegemiseks on tehtud, kuid kuriteo toimepanija isik on endiselt teadmata. Lisatõendeid pole kuskilt juurde saada ning hetkel ei „paista” kusagil isegi abistava informatsiooni allikaid leiduvat. Sellisel juhul menetlus sisuliselt peatub. Kuigi seaduse teksti järgi „menetlus lõpetatakse”, leiab tegelikult aset menetluse „konserveerimine”, või „külmutamine” – kui avanevad uued võimalused kuriteo toimepannud isiku kindlakstegemiseks, alustatakse menetlust uuesti. Koos uute võimaluste avanemisega on aset leidnud pikka aega muutumatuna püsinud uurimissituatsiooni muutus.

Uurimissituatsioon on pidevas muutuses senikaua, kuni ta lõpeb. Lõpeb uurimissituatsioon kohtueelse menetluse lõpuleviimisega – kohtueelse menetluse kokkuvõtte koostamisega.

Nii tõendamisele kuuluvate asjaolude teadvustamise kui uurimissituatsiooni tegurite analüüsimise üheks tavapäraseks kaastegevuseks on **versioonide püstitamine**. Omamata veel tõekindlaid vastuseid küsimustele kes, kuidas, millega, miks jne, teeb menetleja omapoolseid oletusi selle

kohta, kes, kuidas, millega, miks jne. Sõna „versioon” kõlab uhkelt. Igapäevatoos ei kasuta menetlejad seda sõna eriti tihti, küll aga tegutsevad selle sõnaga kooskõllaliselt.

Selgitan siinkohal lühidalt „versiooni” tähendust.

Versioon eestikeeli hõlmab sõnu „variant”, „tõlgendus”, „nägemus”. Sisuliselt sobib sellesse ritta ka sõna „oletus”, mis meie teema puhul on keeleliselt kasutamiseks kõige sobilikum. Menetlejal tekivad olemasoleva informatsiooni „lugemisel”, mõttelisel „läbitöötamisel” omad *nägemused* toimepandud teo asjaoludest. Menetleja võib näiteks eeldada, et mitmest võimalikust varguse teel saadud asjade hoiustamise viisist tuleb kõne alla nende asjade varga enese majapidamises hoiustamise *variant*. Menetleja annab enda poolt kuuldule, nähtule, muul viisil tajutule omapoolsed *tõlgendused*. Menetleja teeb selle informatsiooni pinnalt, mis tal on, oletusi ühe või teise sündmuse kulgemise, inimeste isiksuse ja kõikvõimalike muude eluliste „asjade” kohta. Kui Te kohtate oma sõpra, kellel on sinikas silma all, siis oletate, et sõber kakles kellegagi. Kui Te teate, et sõber käib poksi või karate treeningutel, siis võite oletada, et ta sai sinika trennis. Analoogselt, toetudes olemasolevale teadmisele ja tajutavatele „märkidele” teeb oma oletusi menetlejagi. Menetleja kontekstis kõneleme me ennekõike uurimisversioonidest.

Uurimisversioon on menetleja poolt kuriteo toimepanemise asjaolude, kuriteo toimepanija isiku ja muude tõendamisele kuuluvate asjaolude, samuti võimalike tõendiallikate, aga ka muude, menetluse seisukohast oluliste asjaolude kohta tehtud loogiline oletus.

Menetleja oletused tuginevad menetluse käigus kogutud tõendusteabele ja muule olemasolevale informatsioonile. Menetleja-poolne tõendusteabe ja muu informatsiooni tõlgendamine peab jääma elulise võimalikkuse raamidesse. Oletused ei tohiks olla meelevaldsed ja fantaasiasse kalduvad: ollakse lugenud detektiivjutte ja näinud krimifilme – oma oletustes pelgalt nende sūžeedele tuginemine, ilma reaalselt olukorda ja informatsiooni arvestamata, on väär. Oletuste tegemisel peab menetleja arvesse võtma kõiki informatsioonikilde, vaagima neid objektiivselt. Kui menetleja toetub oletuse tegemisel vaid ühele informatsioonikillule (või osadele „kildudele”), peab ta olema suuteline põhjendama, miks loeb ta just seda kildu eluliselt tõsisemalt arvestatavaks ning milline on selle killu ja tehtava oletuse vahelise seose loogika.

Tehtud oletuste õigsust, nende ja eluliste tõsiasjade kokkulangevust ei saa nentida enne, kui pole kogutud tõendeid, mis kinnitavad sellise õigsuse, sellise kokkulangevuse olemasolu. Oletuste õigsuse tuvastamisele suunatud tegevusi nimetatakse versiooni kontrollimiseks. Sisuliselt on siin tegu tavapärase tõendamisprotsessi läbiviimisega, ainult et oletuste esiletoomise ja kontrollimise abil leiab aset tõendamise eesmärkide detailiseerimine ning eesmärkideni jõudmise tee konkretiseerimine.

Versioonide püstitamine, ehk asjakohaste oletuste tegemine ja nende õigsuse kontrollimine on üheks oluliseks tõendamistegevuse meetodiks. Eluliselt põhjendatud ja asjalikud oletused ja nende kontrollimisele asumine võib viia menetluse kõige otsemat teed edukate lahenduste saavutamiseni.

5.4. Tegevused, mille abil kavatsetakse eesmärgini jõuda

Tegevustest, mis on eesmärgi saavutamiseks vajalik läbi viia, oleme me tegelikult juba rääkinud. Menetlejal on tarvis informatsiooni, tal on tarvis koguda tõendusteavet. Seega on menetleja tegevusteks:

- uurimistoimingute läbiviimine (siia alla paigutaksin ma /tõsi, mõneti laiendatud tõlgendusega/ ka need jälitustoimingud, mis on suunatud otseselt tõendi saamisele – KrMS §§ 115-120);

- muude, tõendi saamiseks eeldusi loovate menetlustoimingute läbiviimine (näiteks võrdlusmaterjali võtmine, ekspertiisimääruse koostamine, läbiotsimismääruse koostamine edasilükkamatu läbiotsimise toimetamiseks, jms);
- Jälitustegevuse seadusest tulenevate toimingute läbiviimine;
- avalikkuselt abi saamiseks vajalike toimingute läbiviimine (elanike küsitlemine, kuulutused ajalehtedes, teated televisioonis, jms);
- menetluse tagamisega seonduvate toimingute läbiviimine (isikute väljakutsumine, tagaotsimine, isiku kahtlustatavana kinnipidamine, jm);
- asjaajamistoimingud ja kõik muud toimingud, mis: aitavad ette valmistada ja läbi viia kõiki eelnimetatud toiminguid; tagada kogu menetluse seaduslikkust.

Nende kõikvõimalike, menetlejale lubatavate toimingute abil leiab aset informatsiooni allikate otsimine, allikatest informatsiooni ammutamine, versioonide paikapidavuse kontrollimine – lõppkokkuvõttes tõendusteabe kogumine, vastuste saamine lahendamist vajanud küsimustele, ja tõendamisele kuulunud asjaolude väljaselgitamine.

Uurimissituatsiooni ja tõusetunud versioonide valguses tuleb menetlejal edasiliikumiseks välja valida hetkel, tõendamise seisukohast, kõige lootustandvam tegevusliin – sellised toimingud ja nende järjestus, mis tõenäoliselt viivad menetleja kõige kindlamalt tõendusteabe saamiseni; või, mis ei pruugi küll koheselt suurendada tõendusteabe mahtu, kuid loovad väga head eeldused, toetuspinna, hilisemale tõendite kogumise protsessile.

Toimingute valiku ja vastastikuse järjestamise teema on väga lai ja nüansirikas. Kuna käesoleva õppevahendi eesmärgiks ei ole kogu menetlusmetoodika ja kõigi taktikaliste tarkuste hõlmamine, siis jätkem need teemaarendused järgmiste õppevahendite hoolde.

Üldiseks teadmiseks esitan siinkohal siiski mõningad, toimingute järjekorra määramisel kasutatavad valikukriteeriumid. Kui Teil on üheaegselt valida mitme toimingu teostamise vahel, siis valige toimingud ja nende läbiviimist abistavad tegemised järgmistest põhimõtetest lähtuvalt:

- ajaliselt ettepoole plaanige toiming, mille läbi võib korraga saada vastuseid enamatele tõendamise seisukohast olulistele küsimustele. Eelisjärjekorras on siin informatsioon, mis aitab kaasa kuriteo toimepannud isiku kindlakstegemisele ja/või tema leidmisele;
- viivituseeta tehke ära toimingud, mis aitavad leida ja „üles võtta” ning üles tähendada kiiresti riknevaid või välistegurite toimele hävineda võivaid kuriteojälgi;
- viivituseeta püüdke asuda nende toimingute toimetamisele, mille läbi osutub võimalikuks kahtlustatava tabamine või mille abil on lootust leida asitõenditena kasutatavaid objekte;
- ajaliselt ettepoole plaanige toiming, mille läbi on lootust saada tõesemaid andmeid tõendamisele kuuluvate asjaolude kohta (näiteks: põgusa eelvestluse või mingite tunnuste täheldamise tulemusel heauskse tunnistaja esimeses järjekorras ülekuulamine pahauskse tunnistaja ees /a la: ”kotijooksu” nägid üheaegselt pealt kõbus vanataat ja „räämas” narkomaan/; ekspertiiside korraldamine, jne);
- ajaliselt ettepoole plaanige toimingud, mis aitavad kontrollida põhiversioonide õigsust või sobimatust. Kui põhiversioonid on igati loogilised, eluliselt põhistatud, siis nende kiirem kontrollimine aitab kas kiiremini jõuda edukate lahendusteni või, nende versioonide paikapidamatuse tuvastamisel, asuda kiiremini uute võimaluste otsimisele;
- ettepoole tuleb nihutada toiming, mille tegemiseks on kas seaduslikel või elulistel põhjustel piiratud ajalimiit (kahtlustatava ülekuulamine; tunnistaja, kes peab homme riigist lahkuma, ülekuulamine, jms)

- ettepoole seadke toiming, mille tulemuste kättesaamine võtab kauem aega (käekirjaekspertiisi korraldamine, nõudekirjade alusel mahuka vastuse või materjalide saamine, õigusabipalved, jms).

Menetleja ei tohiks oma tööd teha dogmaatiliselt, jäikade arusaamade ja üheülbalise lähenemisviisiga erinevatele olukordadele. Igale olukorrale tuleb püüda leida sobivaimaid lahendusi sõltuvalt konkreetsest uurimissituatsioonist, konkreetsetest võimalustest.

Tõendamise kavandamine ja plaanimine peab aset leidma ennekõike menetleja mõtetegevuses, mitte niivõrd paberil. Uurimissituatsioon võib muutuda meie jaoks täiesti ootamatult, mistõttu „vana” situatsiooni kohaselt koostatud kirjalik uurimisplaan võib osutuda „sõja mängimiseks kabinetilaual”.

Näiteks: Ühe isiku kadumisega seonduva juhtumi uurimisel oli küll tõendeid selle kohta, et isik on tapetud (leiti tema raie- ja lõikehaavadega kehaosi), kuid polnud teada, mis asjaoludel, millal ja kelle poolt ta tapeti. Oli juba tehtud hulk tööd tõendite saamiseks ja hulk tegemist vajavat tööd oli kavandatud ja ära plaanitud. Ühel hommikupoolikul tuli politseisse arglik naisterahvas, kes teatas, et kolm nädalat tagasi kuulis ta oma korteris, kuidas tema naabrimees teisel pool korteriseina lärmakalt tülitset mehega, keda naine oli tund aega enne tülitsemist näinud naabri poole sisenemas. Tüli olevat vaibunud pärast kolinat ja tugevaid tümpse naabri korteris. Paari tunni pärast olevat naabrimees läinud hoovis asuvasse kuuri ja naasnud sealt majja kirvega. Seejärel olevat kõrvalkorterist kostunud naiseni uuesti mingid imelikud tümpsud. Kuna naine pidi samal õhtul tööle minema, siis ta ei teadvat, mis kõrvalkorteris edasi toimus. Täna olevat ta politseisse tulnud, sest hing ei andvat rahu: linna peal käivat ringi kuuldused, et kuskil olla tükeldatud inimkeha leitud – äkki on tegu naabrimehe külalisega. Naine esitas ka külalise isikukirjelduse ja see langes kokku kadunud ja tükkidena leitud mehe isikukirjeldusega. Naise tulekut politseisse võib menetleja seisukohast vaadelda õnneliku juhuseks, mis muutis uurimissituatsiooni järsult positiivses suunas.

Eelöelduga ei taha ma väita, et kirjaliku uurimisplaan koostamine pole vajalik. Teatud juhtudel, kui tegu on rohkete ja mahukate tööülesannetega, on see vägagi vajalik. Kuid kirjaliku plaani koostamine ei tohi saada omaette eesmärgiks, „harrastuseks” tegeliku töötegemise arvelt. Plaanide kirjapanemisega „ei tohi liialt hoogu minna”. Küll aga peab tegevuskava või tegutsemisplaan olema menetleja „peas” nii ajatelle jaotuse, kui tegevuste-toimingute näol. Lihtsaim abivahend selleks, et meie mälu meile vingerpussi ei mängiks, on seejuures kalendermärkmik. Viimast julgen küll igapähele iga asjaajamise puhul soovitada.

6. MUU TÕENDAMINE KRIMINAALASJA MENETLEMISEL

Kriminaalmenetluses ei tule menetlejal tegeleda vaid tõendite kogumisega § 62 valguses. Menetluse tagamiseks vajalike meetmete rakendamisel, samuti tõendusteabe saamist abistavate või tõendusteabe saamisele seaduslikke aluseid loovate meetmete (tunnistaja kinnipidamine, läbiotsimismäärus, jälitustoimingu luba jms) kohaldamisel peab menetleja pöörama tähelepanu nende meetmete põhjendatusele. Kuna need meetmed on seotud isiku tavapärase õiguste ja vabaduste kitsendamisega, peab menetleja põhjendama, miks isiku suhtes mingit kitsendust on tarvis kohaldada. On selge, et need põhjendused ei saa tuleneda menetleja subjektiivsetest seisukohtadest, vaid peavad olema objektiivse tegelikkuse peegelduseks. Kitsenduste vajadus peab tulenema elulistest asjaoludest. Kitsendust jaatava elulise asjaolu esinemine tuleb teha selgelt tajutavaks kitsenduse kohaldamise üle otsustajale (uurijal nii iseendale, kui prokurörile või kohtule). Sellise elulise asjaolu tajutavaks tegemine leiab aset läbi kitsenduse aluseks olevate asjaolude olemasolu tõendamise. Sisuliselt on iga kitsenduse puhul tegu erilaadse tõendamisesemega – asjaoludega, mille esinemine tuleb ära tõendada selleks, et öelda: „Jah, kitsendus kuulub kohaldamisele”. Kui menetlejal puuduvad tõendid kitsenduse aluseks oleva asjaolu esinemise kohta, siis kitsendus kohaldamisele ei kuulu.

Vaagigem ülalesitatut konkreetsema konteksti taustal.

Näide 1: § 141¹ räägib ajutisest lähenemiskeelust. Paragrahvi esimese ja teise lõike tekstidest nähtub, et ajutist lähenemiskeeldu võib kohaldada:

- kannatanu eraelu ja muude isikuõiguste kaitseks;
- isiku suhtes, kes on kahtlustatav isikuvastases või alaealise vastu toime pandud kuriteos;
- kannatanu nõusolekul.

Seega peab olema selge, et menetletav tegu on kvalifitseeritav isikuvastaste kuritegude peatükis ülestähendatud kuriteokoosseisulise teona, või muu teona, mis oli suunatud alaealise vastu. Kriminaaltoimikus peavad olema tõendid selle kohta, et isiku poolt elus toimepandud tegu on kvalifitseeritav just nimelt antud paragrahvide raamistikku jääva kuriteona.

Isikule peab olema esitatud kahtlustus ja ta peab kahtlustuse osas ülekuulatud olema. Seda, et see nii on, peab kinnitama asjakohaste protokollide olemasolu kriminaaltoimikus.

Peab olema kannatanu nõusolek. See nõusolek peab saama kirjalikult üles tähendatud.

Kõige problemaatilisem ja samas kõige tähtsam on tõendada, et kahtlustatava käitumises esinevad sellised elulised asjaolud, mille läbi on ohustatud kannatanu eraelu ja isikuõiguste kasutamine. Seejuures ei tohi niinimetatud „ohustatus” olla pelgalt kannatanu või menetleja poolse tõlgenduse küsimus. Kahtlustatava käitumises peavad olema avaldunud need objektiivsed tunnused, mis on omased isikute eraelu segavatele ja isiku õigusi tegelikkuses rikkuvatele tegudele. Siinkohal, märgitud objektiivsete tunnuste tõendamisel, on menetleja sisuliselt olukorras, kus tal tuleb tegeleda taas küsimustega **mis, kus, millal, kuidas, jne**. Vastuste otsimine neile küsimustele võib kujuneda tõendamiseks sama loogika järgi, nagu seda nõudis tõendamise loogiline jada (vt lk 75-85). Ilma sellise tõenduseta ei saa kohus lugeda prokuröripoolset lähenemiskeelu taotlust põhjendatuks.

Näide 2: § 91 räägib läbiotsimisest. Läbiotsimise aluseks on läbiotsimismäärus. Läbiotsimismäärus kui dokument, mis lubab rikkuda-kitsendada mitmeid isiku põhiõigusi- ja vabadusi, peab olema põhjendatud. § 91 lg.1 sõnastab läbiotsimise eesmärgid. Kas nimetatud eesmäärke võib püüda täita iga isiku, iga kodu, iga majapidamise, iga ruumi suhtes – teha n-ö totaalne läbiotsimine kõikjal ja kõigi juures? Ei, läbiotsimise eesmärgi objektiks saab olla vaid konkreetne isik ja konkreetset objektid. Miks? Sest just konkreetse isiku ja temaga seotud objektide kohta on menetlejal olemas tõendites kajastatuna teave, mis viitab otseselt või lubab aktsepteeritava tõenäosusega järeldada, et otsitav ese-asi või dokument või isik asub selle konkreetse isiku valdustes. Kui „otsest viidet sisaldavad tõendid”, või sellist järeldust lubavad tõendid puuduvad, siis ei tohi läbiotsimismäärust koostada.

Näide 3 KarS § 83 räägib süüteo toimepanemise vahendi ja vahetu objekti konfiskeerimisest. Sama paragrahvi lg.3 ütleb: *Erandina võib kohus konfiskeerida käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 2 nimetatud vahendi, aine või eseme, kui see kuulub otsuse või määruse tegemise ajal kolmandale isikule ja kui ta:*

- 1) *on vähemalt kergemeelsusega kaasa aidanud vahendi, aine või eseme kasutamisele süüteo toimepanemisel või ettevalmistamisel,*
- 2) *on omandanud vahendi, aine või eseme täielikult või olulisel osal toimepanija arvel, kingitusena või muul viisil turuhinnast oluliselt soodsamalt või*
- 3) *teadis, et vahend, aine või ese võõrandatakse talle konfiskeerimise vältimiseks.*

Vaadeldud sätte puhul joonistub väga selgelt välja täiesti omalaadne tõendamisese. Väitmaks, et mingi vahend, aine või ese kuulub kolmandalt isikult konfiskeerimisele, peab juba kohtueelse menetluse staadiumis koguma tõendeid kas siis p.1 või p.2 või p.3 toodud asjaolude esinemise kohta. Tõendamise eesmärgiks seejuures on: selguse saamine n-ö konfiskeerimisele omastes kvalifitseerivates asjaoludes; tõendamise vahenditeks on kõik seaduslikud informatsioonikogumise viisid ja tõendamistoimingud; tõendamise sobivaimaks meetodiks on tõendamise loogilise jada järgimine.

Kokkuvõtteks Menetlusotsustused kajastuvad reeglina määrustes, aga mõningatel juhtumitel ka menetlusloingu protokollides (näiteks isiku kahtlustatavana kinnipidamise protokoll kajastab menetleja otsust piirata isiku liikumis- ja „asjaajamis“-vabadust 48-ks tunniks). Tõendamine ja tõendatus on hädavajalikud kõigi menetlusotsustuste põhjendatud tegemiseks. Seejuures tuleb siingi tõendamisel järgida igakülgsuse, täielikkuse ja objektiivsuse nõuet. Menetluse tagamisega seonduvad otsustused, samuti muud otsustused, mis kitsendavad isikute põhiõigusi- ja vabadusi, peavad tulenema rangelt seaduslikest alustest ning need otsustused peaksid olema elulistele olukordadele kohased, eluliselt vajalikud ning seatava eesmärgi ja valitavate meetmete suhtesproportsionaalsust jälgivad. Kuna sellised otsustused on olemuslikult sarnased haldusmenetluslikele otsustele ning nad sisaldavad endas mõneti haldusakti tunnuseid, peaks nende otsustuste tegija otsuse langetamisel lähtuma kaalutusõigusest.

7. TÕENDAJA HÄÄLESTATUS JA HOIAKUD

Minu arvates tuleks järgnevalt teemast kirjutada suisa omaette õppevahend. Ükskõik, mida me elus ei teeks, sõltub meie tegemiste tempo, sisukus, toimetamise tarkus ja edukus paljuski sellest, milline on meie häälestus tehtava suhtes, millised on meie hoiakud nii tehtava, kui sellega kaasnevate olukordade, nähtuste, suhtlemiskontaktide, jne suhtes. Vanasõna ütleb: „Ei see koer jänest koju too, keda vägisi metsa viiakse”. Jah, küllap on igäüks kogunud, kui pikaks venib aeg ebameeldivat tööd tehes; kui juhmilt töötab meie aju, kui peame midagi tegema vaid kellegi teise huvides; kui suur on soov niisama logeleda, kui vaid töö järelevaatajat kohal poleks; jne. Töö tegemise vaimne ja füüsiline loidus on suures osas seotud töö köitvuse ja stimuleerituse probleemidega.

Alljärgnevalt pakun mõtteid neile, keda töö köidab ja keda stimuleerivad nende endi sisemised motivaatorid.

Jigoro Kano, judokunsti looja, on öelnud: „**Õigesti suunatud vaimujõud on ainus tee, mis viib eesmärgini**”. Tõendamine on ennekõike vaimne tegevus. Tõde tuleb otsida ikka mõistusega. Kui menetleja suudab kontrollida oma mõtetegevust, arutleda mõtteselgelt, korrastada ja eesmärgistatult reastada oma mõtteid ning nendekohaselt tegutseda ja vajadusel, oma tahtejõudu kontsentreerides ennast tegutsema sundida, ei ole reeglina tema ees „läbimatuid radasid”. Loomulikult on eelnevalt vaja omandada erialased baastarkused. Tööd tehes lisanduvad juba omandatud tarkustele uued tarkusetarad ja kogemused. Menetleja õpib ajajooksul tegutsema üha ratsionaalsemalt. Kui ta algul teab valdavalt seda, mida n-ö üldises plaanis teha, siis aegamööda saab ta teada, mida konkreetset konkreetsetes olukordades teha. Ühtlasi saab ta teadmisi sellest, mida mingil juhul ei tohi teha. Juureldes inimeste tegude, konkreetsete käitumisaktide ja nende tagajärgede üle, ei tohiks menetleja unustada, et „teo ja tagajärje suhe” kehtib tema endagi tegemiste (s.h. väljaütlemiste) osas: ükskõik, mida menetleja ei kavatseks teha, peab ta mõtlema oma tegemiste resultaadile – on tulemuseks lootuda head või karta halba. Seejuures tuleb mõelda „mitu sammu ette”, sest ühe teo tagajärg või osutada mingi teise teo, järgmise sündmuse alguseks.

Meie teod ja nende tagajärjed mõjutavad teiste isikute käitumist – kas meil on piisavalt tarkust näha ette, mille me „veerema oleme pannud”; kas suudame hoida kontrolli all edasist sündmuste kulgu??? Tuleb mõelda sellele, et kui midagi teed, kas ei saa „sa ise haiget” – kas tõendamisprotsess kui tervik ei saa ajutiselt või koguni lõpptulemusena kahjustatud?

Piltlikult öeldes on tõendamisprotsessis ühendatud nii orienteerumine, kui matkamine. Iga kriminaalasi kujutab endast retke uuel, seni Teie poolt läbikäimata maastikul. Te ei tea täpselt ette, kuna tuleb ületada veetakistust, kuna läbida kõrbe, kuna turnida mägedes. Aga valmis peate Te olema kõigeiks. Seega: „*Saduldage hobused enne teele asumist*”. /Chao-Hsiu Chen “Võitmise iidne kunst”/

Raskusi kohates ärge lootke imedele, panustage heale ettevalmistusele, oma mõistusele ja tahtejõule. „Tõe selgitamiseks ei ole vaja imet, vaja on rahu, kannatlikkust ja vaeva”, ütlevad oma raamatus „Visiit Minotaurusele” endised uurijad, vennad Arkadi ja Georgi Veinerid. Harjutage ennast mõttega, et alati ei saada isegi Teie kõige suuremaid pingutusi edu. Kuigi meie eesmärk on edukas tõendamine, ei tohi see püüdlus saada Teis psühholoogiliselt domineerivaks. Menetleja töös on kohati palju takistusi, ja kui te psühholoogiliselt olete orienteeritud kindlale edule, siis tagasilöögid muserdavad Teid, tekitavad üleliigset frustreritust. Teatke, et meie töö kestvaks, tõsi veidi kummaliselt kõlavaks, eesmärgiks on töö tegemine ise – kui teete küll palju õigesuunalist tööd, ei pruugi Te veel saavutada edu, aga Teil on lootust; kui Te aga ei tööta, siis pole edule lootustki mitte. Ärge tammuge paigal, otsige võimalusi, liikuge alati edasi – ühel kohal seistes Te uut horisonti ei avasta. Minemata edasi, näete vaid seda, mida olete juba näinud. Minnes edasi, näete kindlasti midagi enamat seninähtust.

Vana-India vedade kogus „Šukasaptati” on read:

*ära ole kergeusklik
ära usu, kui ei näinud
ära usu, kui ka nägid
hoopis uuri, kas on tõsi*

Kindlasti on mõni teist näinud huumoriklippi sellest, kuidas meesaednik kastab voolikuga muru. Ta hoiab voolikut paremal pool keha puusa kõrgusel nii, et teda vasakult poolt vaadates jääb mulje, nagu urineeriks ta murule. Tõendamiselgi võib juhtuda nii, et näete asju vaid ühekülgelt. Mõelge sellele. Tõetsinguil tuleks tõele püüda läheneda „igast ilmakaarest” ja süüvinult. Kui millegikellegi poole vaatate, siis püüdke ka näha. Kui näete, siis püüdke üksikasjalikumalt vaadelda. Kui vaatlete, siis analüüsige seda, mida näete. Kui ei näe kõike, siis liikuge teise punkti, et näha ka varjus olnut. Ärge hinnake tõsiasju endale meelepärasest arvamusest lähtudes, vaid hinnake oma enese arvamust tõsiasjadest lähtuvalt. Kui heidate tõsiasja kõrvale seepärast, et see ei sobitu Teie senisesse mõtteskeemi või ei ole Teie arvamusega kooskõlas, siis pidage meeles: tõsiasia, kuna ta on TÕSIASI, ei saa kunagi vale olla, küll aga võivad valed olla Teie mõtted ja arvamused.

Üks Vana-Hiina sõjatarkustest kõlab: „Ava silmad et veelgi selgemini näha”. *Iga pisiasia, näiliselt ka kõige tühisem, on oluline. Kõigel on tähendus ja kõik on kõigega seotud. Kui sind huvitab asjade tegelik sisu ja olemus, tuleb silmad alati pärani hoida.* /Chao-Hsiu Chen “Võitmise iidne kunst”/

Pidage meeles sedagi: „Mida te ka teha ei kavatseks, ikka tuleb enne midagi muud ära teha”.

Näiteks: Te istute kodus köögilaua taga, loete lehte. Lõpetanud lehelugemise, otsustate minna elutuppa televiisorit vaatama. Kõik on justkui lihtne: nii eesmärgiseade, kui tegevustik. Vaadake asja detailides: kõigepealt peate tõusma istuvast asendist poolkõverasse püstiasendisse; seejärel lükkama tooli tagasi nii, et saaksite normaalsesse tugiasendisse; seejärel peate köögilaua juurest eemale astuma; seejärel tooli laua alla lükkama; seejärel pöörama ennast sobivalt edasise liikumise suunas; seejärel tegema esimese sammu, siis teise, kolmanda jne; jõudnud elutoa ukseni, peate selle

avamiseks võtma kinni ukseingist; seejärel seda alla vajutama; seejärel ..... – kulub veel hulk liigutusi hetkeni, mil istute mugavalt diivanil ja jälgite teleriekraani.

Samane on lugu ka tõendamiseks: ükskõik, mida Te teha ei kavatseks, tuleb Teil ikka enne midagi muud teha. Need „muud enne tegemised” määravad paljuski ära selle, kas saate tehtud selle, mida kavatsesite teha.

Ja viimasena: „Kunagi pole aega teha midagi korralikult, aga alati on aega ümber teha”. Tehke asju korralikult. Kui asute asja kallale ja ei leia samas selle korralikult äratemiseks piisvalt aega, siis teatke, et peate õige pea leidma aega asja uuesti ümbertegemiseks.

Kaks viimast tsitaati pärinevad Arthur Blochi raamatust „Murphy seadus ja teisi põhjusi, miks asjad untsu lähevad”. Mõelge sellele rohkem, miks asjad vahepeal untsu lähevad!

Lõpetuseks

Edu õpingutes ja töös!